MAXIME
și
REFLECȚII

François de La Rochefoucauld

La Rochefoucauld

MAXIME ȘI REFLECȚII

Traducere, note și indice analitic de
AUREL TITA

Prefața de
ION VICOL

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI, 1972

Pentru versiunea românească toate drepturile rezervate
Editurii Minerva (B.P.T.)

PREFAȚĂ

Bizară și pitorească epocă, această primă jumătate a secolului al XVII-lea, în care se situează tinerețea ducelui de La Rochefoucauld! Epocă de aventuri nemaiîntâlnite, când tânărul rege Ludovic al XIII-lea, în vârstă de 13 ani, își ține prizonieră mama, pe regina Maria de Medicis, aliată cu cei care se răsculaseră împotriva lui, pentru ca, unsprezece ani mai târziu, în urma unor conflicte dramatice cu Richelieu, aceeași regină să fie alungată definitiv din Franța. Epocă de aventurieri de neam mare, care, pentru ambițiile lor personale sau din dorința de a brava puterea stabilită în stat și de a-și ilustra neînfricarea, din distracție chiar, urzesc conspirații nesfârșite împotriva regelui, a primului ministru - fie el Richelieu sau Mazarin - se coalizează între ei, sau trec rând pe rând când de partea unuia, când de partea celuilalt adversar vremelnic, punând astfel în pericol existența însăși a statului. Primejdioase jocuri de prinți, într-o vreme când tânărul François al VI-lea, prinț de Marcillac și viitor duce de La Rochefoucauld, prins în mrejele acestor intrigi, face planuri îndrăznețe pentru a o răpi pe regina Anna de Austria și a o duce pe ascuns la Bruxelles, act gratuit și donquijotesc, care nu reușește, dar care-l pasionează numai prin absurditatea riscului. Este, în fond, „... *o epocă fără morală și fără frâu, în care scandalul n-are nicio importanță și în care gloria înseamnă totul, glorie, adică exaltarea la culme a individului*[1]."

De aceea, nu este o simplă întâmplare că idealul eroic pentru orice tânăr al vremii însemnează luptă, riscuri,

[1] P. Morand, *Prefață* la *Réflexions ou sentences et maximes morales* de La Rochefoucauld, sub îngrijirea lui de Sacy, Paris, Gallimard, Le livre de poche, 1965.

victorii asupra adversarului și asupra propriilor porniri, îndârjire, curaj și sacrificiul celor mai legitime aspirații de fericire personală, dacă gloria sau interesul unui partid o cer în anumite momente. Să ne amintim doar, ca o exemplificare concludentă, de conflictul dramatic al tragediei corneliene și de cuvintele-cheie *glorie* și *curaj*, care revin peste tot, ca un adevărat laitmotiv:

„Cine. M-a iubit pentru curajul meu m-ar urî dacă aș fi laș” spune Rodrig, la care Chimena îi răspunde, în aceeași scenă (*Cidul,* Actul III, scena IV)

„Știu ceea ce onoarea...
Impune înflăcărării unei inimi curajoase,

Curajul meu trebuie să-l egaleze pe al tău“.

Dar toate atitudinile turbulente și voit de bravadă din prima parte a veacului se potolesc pe încetul în cea de a doua jumătate, ca urmare a politicii ferme de instaurare a ordinii și disciplinei în timpul domniei personale a lui Ludovic al XIV-lea și al luptei îndelungate ce se dă între ordinea rațiunii și anarhia pasiunilor, silite în cele din urmă să se supună controlului suveran al voinței și al stăpânirii de sine.

Orgolios și timid, de o politețe desăvârșită, François al VI-lea, duce de La Rochefoucauld, pair al Franței, principe de Marcillac, baron de Verteuil, Montignac și Cahuzac, a gustat din plin din cupa amară a amăgirilor și a speranțelor deșarte. Simțindu-se chemat spre fapte mari, întreprinde tot soiul de acțiuni nebunești, dar soarta îi rezervă numai roluri de a doua mână: regina Anna de Austria e o ingrată, femei pe care le-a iubit (cu toată ardoarea tinereții lui - ducesa de Chevreuse și ducesa ele Longueville - îl înșală, favorurile curții vin prea târziu pentru acest om vanitos, ambițios și pătimaș atunci când toate elanurile tinereții s-au irosit și când mentalitățile sunt complet schimbate în Franța

anilor 1650-1660, în care locul entuziasmului eroic din vremea lui Ludovic al XIII-lea este luat de o rigidă disciplină jansenistă în viața socială și morală, ba până și în ordinea economică a austerului Colbert.

Cei care au scăpat din grelele încercări ale războiului civil al Frondei - destul de schilodiți în persoana lor fizică și morală - încep acum să reflecteze la vanitatea ambițiilor omenești și să demonteze întregul mecanism rațional și afectiv al omului, pentru a demitifica multe din atitudinile lui așa-zise nobile, discutând mobilele intime ale acțiunilor noastre.

Preocuparea constantă de a discuta probleme de ordin moral și capacitatea de a surprinde cauzele adevărate ale faptelor oamenilor sub aspecte nobile, de multe ori, aparent anodine și fără noimă, alte ori, sunt comune mai tuturor scriitorilor din veacul al XVII-lea. Dar facultățile acestea caracteristice geniului francez găsesc condiții deosebit de favorabile dezvoltării lor depline datorită înfloririi vieții de societate în saloanele vremii, ca, de exemplu, cel al marchizei de Rambouillet, al marchizei de Sablé, al domnișoarei de Scudéry etc. Se vorbea despre orice aici: ecouri mondene, noutățile zilei, bârfe și scandaluri, dar mai ales se făcea o profundă analiză a sentimentelor celor de față, cu miile lor de nuanțe, totul însă făcut cu artă, cu măsură, cu bun gust, cu decență și cu nota de distincție cuvenită bunelor maniere. Astfel, bărbați și femei din societatea cea mai aleasă, instruiți, rafinați, cu putere de discernământ și aplecați spre observarea vieții interioare, se amuză să alcătuiască sentințe, cugetări, maxime, portrete etc. pe care le discută între ei, le întorc pe toate fețele, le șlefuiesc, schimbă păreri asupra observațiilor făcute sau asupra modificărilor aduse ulterior, consemnând apoi, în scris, rezultatul acestei introspecții, de o rară acuitate uneori. Trebuie notat de altfel, ca un fapt caracteristic al epocii, că, după 1660, locul sufletelor „generoase“ l-au luat *les honnêtes gens*, adică oamenii de

societate, culți, distinși, manierați, pentru care idealul de viață nu mai constă în cultul aventurii pentru ea însăși, în gustul pentru ceea ce iese din comun, ci în cultivarea valorilor morale cele mai înalte care, deși nu atât de strălucitoare în aparență, dau conținut și farmec vieții; un *honnête homme,* în accepția acestei epoci, este o persoană cultivată, care îmbină noblețea sentimentelor cu buna creștere și cu buna cuviință și știe să se facă agreabilă în societatea aleasă prin probitate, măsură, discreție și bun gust, fără a căuta să-și etaleze calitățile cu care este înzestrată.

Maximele lui La Rochefoucauld sunt rodul unei îndelungate elaborări, ca urmare a unor discuții ori a schimbului activ de idei și de impresii purtat cu persoane cultivate ale vremii, ca doamna de Sablé, doamna de Sévigné, doamna de La Fayette, domnișoara de Scudéry, doamna, de Schonberg, doamna de Rohan - în călugărie, superioară de Malnone - cu Jacques Esprit etc. Aceste maxime nu sunt doar niște portrete-cheie, așa cum au crezut unii, urmând ca pe fiecare figură celebră a epocii să lipim un viciu sau o virtute, în raport cu simpatiile sau ranchiunele personale ale autorului.

Fără îndoială că unele maxime referitoare la dragoste, glorie, inconstanță nu pot fi desprinse de amintirea celei care l-a făcut să sufere - ducesa de Longueville; că altele, privind pe miniștri, pe cei mari, pe favoriți, evocă chipul lui Richelieu, al lui Mazarin, al lui Condé; că maximele referitoare la conjurații, la războaie, la situații râvnite reprezintă o experiență personală de viață, amărăciunile și decepțiile lui. Departe însă de a fi o războire meschină cu cei care i-au împiedicat accesul la onoruri, *Maximele* lui sunt o sinteză armonioasă a preocupărilor morale ale societății alese din vremea lui, cu observarea atentă a oamenilor și a moravurilor epocii și cu o analiză lucidă, incisivă și plină de curaj a propriei sale naturi morale, la care, bineînțeles, s-au adăugat lecturile proprii din

moraliștii antichității - Seneca etc.

Cunoașterea naturii sale morale și a celor din jur ca și experiența personală de viață i-au dat o viziune realistă a lumii și a omului, viziune în care idealul și iluziile nu au ce căuta. În dragostea lui de natural și de adevăr, La Rochefoucauld denunță tot ce reprezintă mască, aparență, prefăcătorie. Totul e fals: nu există pe lume nici virtute, nici devotament dezinteresat, nici adevărați prieteni, nici femei cinstite. Toți suntem mânați de același mobil universal - interesul - iar fericirea sau nefericirea noastră sunt opera hazardului, voința sau meritul nostru fiind simple bășici de săpun cu care ne amăgim singuri, pentru a ne da importanță în propriii noștri ochi sau ai altora, ori pentru a dobândi liniștea sufletească de care avem nevoie:

„Virtuțile se pierd în interes ca fluviile în mare“.

„Virtuțile noastre nu sunt, de cele mai multe ori, decât niște vicii deghizate.“

„Viciile intră în alcătuirea virtuților așa cum intră otrăvurile în alcătuirea leacurilor..."

„Dragostea își împrumută numele unui șir nesfârșit de relații..“

„Cumințenia femeilor este adesea dragostea pentru reputație și pentru tihna lor.“

„Recunoștința celor mai mulți nu este decât a dorință ascunsă de a primi binefaceri și mai mari“.

„Ca să fii om mare, trebuie să știi să profiți de împrejurările prielnice“

„Întâmplarea și firea oamenilor cârmuiesc lumea”.

„Toți avem destulă tărie ca să suportăm necazurile altora”... etc.

Ce mai rămâne oare, în toate formulările acestea, amare, din nebuniile tinereții lui furtunoase, când credea că își poate făuri singur soarta, asemenea „generoșilor” eroi cornelieni, pe care marele Condé îi privea pe scenă debitând tirade pline de măreție sufletească, și plângea de admirație, când Augustus îi spunea ingratului său favorit

„Să fim prieteni, Cinna, eu te implor pentru asta.
Sunt stăpân pe mine, ca pe universul întreg!
Sunt așa, și vreau să fiu așa!“

Și acum mai spune ducele, cu o umbră de melancolie după tinerețea pierdută:

„Cine trăiește fără nebunii nu e așa de înțelept pe cât crede”. Dar viața l-a învățat că stoicismul, cu atitudinile lui teatrale de sfidare a destinului și cu declamațiile sale grandilocvente, înseamnă o simplă înfumurare fără un fundament real și fără aderențe la întreaga viață socială și morală a Franței către 1660. Mai practic și mai realist, în orice caz mult mai înțelept, La Rochefoucauld a aflat prin propria lui experiență că fiecare om își are un adevăr al său concret, și nu unul abstract, general, că acest adevăr e determinat de temperamentul propriu, de condiția socială, de împrejurările vremii. Firul conducător al tuturor maximelor și reflecțiilor lui este această teză pesimistă asupra omului mânat în toate acțiunile sale de amorul-propriu, în care La Rochefoucauld, scriitor moralist prin excelență, vede originea ascunsă a tuturor sentimentelor, pasiunilor, concepțiilor noastre, oricât de nobile ar părea ele la prima vedere. Întreaga noastră viață morală, ne spune La Rochefoucauld, se află sub împătrita influență a firii noastre, a amorului-propriu, a pasiunilor și a hazardului. Virtute, libertate spirituală, responsabilitate? Toate sunt vorbe frumoase, dar La Rochefoucauld, supunându-le focurilor multiple ale analizei necruțătoare și unui ecleraj special, ne invită să le considerăm în adevărata lor lumină și valoare.

„Niciodată trista lui lucrare nu va fi gustată de oamenii cumsecade“, spune, vorbind despre Maxime, Rousseau[2], iar

[2] J.J. Rouseau, *La Nouvelle Héloïse,* partea a III-a, notă la *Scrisoarea a XX-a*.

doamna de Schonberg - fosta domnișoară de Hautefort, de care fusese îndrăgostit Ludovic al XIII-lea și după care suspinase un timp și tânărul principe de Marcillac - scria doamnei de Sablé, în 1663, când *Maximele* nu erau încă tipărite

„În lucrarea aceasta există mult spirit, puțină bunătate și un mare număr de adevăruri pe care le-aș fi ignorat toată viața, dacă nu m-ar fi făcut să-mi dau seama de ele. N-am ajuns încă la această iscusință spirituală în care nu cunoști, în lume, nici onoare, nici bunătate, nici cinste; eu credeam că ar mai putea exista; totuși, după lectura acestei scrieri, rămâi convins că nu există nici viciu, nici virtute, și că toate acțiunile din viață le săvârșim pentru că trebuie să le săvârșim.“

Departe însă de a vedea în *Maxime* un riguros determinism moral, în care inițiativa noastră ar fi redusă la zero și care, ca urmare, ar da naștere unui pesimism amar și incurabil, e mai bine să considerăm că omul acesta de lume nu ne impune nicio clipă concepția lui, ci ne ajută doar să privim lucrurile și din alte unghiuri de vedere, să le descoperim adevărata lor față și să tragem concluziile care ne privesc pe noi personal, pentru corectarea unor defecte pe care nici nu ni le bănuiam măcar până atunci. El ne invită să coborâm în inima noastră și să căutăm motivele ascunse, meschine și josnice de multe ori, pentru care vrem să apărem ca niște ființe blânde, modeste, iubitoare, caritabile. El ne obligă și ne învață să fim cu adevărat sinceri și modești.

Considerațiile pe care le face acum pe seama bravurii, a curajului, a valorii militare, a gloriei sunt atât de departe de concepțiile din tinerețe ale aristocratului La Rochefoucauld, încât i s-a adus învinuirea că, în chip deliberat, și-a propus să demitifice eroii și să dărâme din temelie ideea pe care ne-o facem îndeobște despre virtuțile înalte ale eroului. Trebuie să vedem însă mai curând în această atitudine, alături de o profundă și realistă experiență de viață, la care

ajunge el după vârsta de cincizeci de ani, dorința unui mare senior de a scandaliza lumea bună prin opiniile lui, dar cu manierele alese ale unui om de societate care știe totdeauna până unde să meargă, precum și tonul cu care să ia în derâdere atâtea idei preconcepute despre dragoste, recunoștință, fidelitate, merit etc.

Există, bineînțeles, limite în această interpretare a mobilelor faptelor noastre, așa cum le-a văzut La Rochefoucauld. Este adevărat, de exemplu, că el are tendința evidentă de a le interpreta totdeauna din punctul de vedere cel mai defavorabil omului. De ce, oare, nu i-am acorda individului încrederea pe care o merită de multe ori? De ce să credem că totul la el e numai acțiune deliberată în rău, și să nu acordăm locul cuvenit elanurilor sincere, spontane, țâșnite direct din inimă, fără niciun gând ascuns, pornirilor noastre celor mai frumoase, care nu țin seama de implicații și de urmări, de avantaje materiale etc.? De ce să confundăm așa cum face prea adeseori La Rochefoucauld, consecințele neprevăzute ale unei acțiuni cu scopul curat pentru care era pornită inițial? „*Suntem capabili de prietenie, de dreptate*, *de omenie*, de *compătimire și de judecată. O, prieteni, ce este oare virtutea*?“ se va întreba, optzeci de ani mai târziu, Vauvenargues.

Definind clasicismul secolului al XVII-lea, criticul Désiré Nisard spunea că el este „*expresiunea unor adevăruri generale într-o formă definitivă.”* Din acest punct de vedere, La Rochefoucauld a apărut de la început în literatură ca un mare clasic nimic nu poate fi mai apropiat de definiția amintită mai sus decât preocuparea lui constantă de a arăta ceea ce e adevărat și grija lui necontenită de conciziune și claritate. Ea ne obligă să-i urmărim construcțiile logice, geometrice, perfect simetrice. Maxima concisă și bine echilibrată capătă atunci un relief de medalie prin fermitatea, preciziunea și conturul ei perfect delimitat, și ne subjugă fie prin forța puternică a unei antiteze, fie prin atracția unui paradox amuzant și

neașteptat.

Trebuie relevat că La Rochefoucauld este un mare artist în arta scrisului și că, deși maximele lui par foarte simple sub aerul lor *de causerie* ușoară și elegantă de salon, forma lor definitivă n-a fost așternută pe hârtie decât după abandonarea multor forme intermediare.

Așa cum se prezintă ele astăzi, numai opt maxime au forma de precepte, începând cu *trebuie, se cuvine*. Cele mai multe îmbracă hainele *definiției,* gen foarte gustat într-o vreme în care Academia, de curând creată, lucra la publicarea unui dicționar și când toți oamenii cultivați se pasionau după problemele de limbă, pentru corectitudinea și proprietatea unui termen, pentru generalizări etc. De ex. *„A fi sincer*, *înseamnă a-ți deschide inima“.* La Rochefoucauld îmbogățește de multe ori aceste definiții cu respectivul *nu... decât*. De ex. „*Virtutea femeilor* nu *este adesea* decât...“

Dar el are grijă să-și varieze afirmațiile pe care le face prin procedee simple, care trec nebăgate în seamă la prima vedere dar care, la o analiză mai atentă, stabilesc distincții foarte subtile, așa cum a arătat-o Truchet[3] în studiul său, pentru a indica:

— Valoarea universală a afirmației sau o anumită evaluare cantitativă, în fraze care încep cu: *„se pare*", „*se poate spune“, „lumea“, „cineva“, „noi“, „omul“, „sunt oameni“, „aproape toată lumea“, „cei mai mulți*“ etc.,

— anumite categorii de persoane *„femeile”, „tinerii“, „bătrânii „cochetele“, „avarii“, „oamenii mari*“ etc.,

— rectificarea unei erori comune: *„înseamnă să te înșeli atunci cind“; „dacă“* etc.,

— explicația *„ceea ce face“* (dă, împiedică)... este *faptul că..“,*

— supoziția ireală *„dacă vanitatea nu i-ar ține...“,*

— propoziția concesivă, începând cu *„orice“, „oricât de”,*

[3] La Rochefoucauld, *Maximes* suivies des *Réflexions* etc., texte établi par Jacques Truchet, Paris, Garnièr Frères, 1967, pp. XLIV și urm.

„oricare, “

— paradoxul *„dragostea aduce mai mult a ură”,*

— proporția: *„grația este pentru corp ceea ce“* etc.,

— atenuarea unor afirmații prea tari sau cu caracter prea absolut, prin introducerea unor expresii ca „*de obicei“, „uneori“, „adesea”* etc.

La Rochefoucauld este un artist desăvârșit nu numai prin această grijă de varietate, ci și prin felul în care a mânuit comparația, a folosit personificările sau gluma de bun gust în *Maximele* sale.

Dacă, cel mai adesea, comparațiile lui sunt introduse prin obișnuitele *„ca“, „așa cum“, „după cum“* sau prin diferite forme de comparativ, de multe ori autorul găsește, forme fericite neobișnuite, de un comic incomparabil, ca de ex. Maxima 76: *„Adevărata iubire este la fel cu apariția duhurilor: toată lumea vorbește despre ele, dar puțini au văzut așa ceva“,* „sau (maxima 77) apropierea hazlie între dragoste și dogele Veneției, la fel de neștiutori de ceea ce se face și se spune în numele lor; ori problema gazdelor noastre de o viață - viciile - la care trebuie să poposim rând pe rând etc.

Comparațiile acestea neașteptate, umorul lui negru uneori (*„Avem toți destulă tărie ca să suportăm necazurile altora“*), personificările sugestive (de exemplu: amorul-propriu, cel mai mare dintre toți lingușitorii), sarcasmele fără cruțare - în spiritul celei mai autentice tradiții galice - împotriva femeilor cu privire la natura dragostei, la statornicie, la gelozie etc. Sunt tot atâtea forme artistice care îl încântă pe cititorul *Maximelor,* îl interesează, îl atrag, îl fac să reflecteze mai atent la viața lui interioară. Și, de n-ar fi plăcerea cam amară ce-și face loc în inima noastră atunci când, la invitația ducelui, îi cunoaștem mai bine tainițele, aproape că am subscrie la aprecierea paradoxală a criticului Faguet[4] care, cu prilejul unei noi ediții a

[4] Emile Faguet, *Propos littéraires,* IIe série, Paris, Soc. française d’imprimerie et librairie, 1904, p. 32.

Maximelor, își bătea joc de cei ce se arătau prea indulgenți cu asprele descoperiri ale lui La Rochefoucauld: „Le *găsesc,* spune Faguet, *aproape totdeauna reconfortante, blânde și mângâietoare, pentru că mă aduc într-o stare de indulgență foarte blajină față de semenii mei“.*

TABEL CRONOLOGIC

1613 15 decembrie: Se naște la Paris François al VI-lea, principe de Marcillac, care, în 1650, după moartea tatălui său, avea să ajungă duce de la Rochefoucauld. Se trăgea dintr-o veche și nobilă familie din Angoumois. (Foucauld I a trăit în sec. al XI-lea. În 1622, contele de la Rochefoucauld a fost ridicat la rangul de duce și pair. Primii născuți purtau numele de principe de Marcillac, ca și autorul *Maximelor,* până în 1665, data morții tatălui său.) Mama lui François: Gabrielle de Liancourt. Familia lui îmbrățișase calvinismul, în secolul al XVI-lea. Tatăl scriitorului, François al V-lea, revenise la catolicism.

1620 - 1628 Primește toate cunoștințele destinate unei odrasle de mari nobili, cum și o temeinică învățătură umanistă. Citea cu plăcere romanele vremii *(Astrée, Amadis* etc.)

1628 20 ianuarie: Se căsătorește, în vârstă de 14 ani, cu Andrée de Vivonne; vor avea opt copii.

1*629* Comandant al regimentului din Auvergne. Participă la primele lupte în Italia.

1631 Întâlnește, în salonul doamnei de Rambouillet, pe cei mai de seamă reprezentanți și reprezentante ale literaturii prețioase a vremii.

1635 Surghiunit de la Curte, din cauza unor cuvinte nechibzuite. Se înfiripă legătura lui La Rochefoucauld cu ducesa de Chevreuse, mai în vârstă cu 13 ani decât el.

1635-1636 la parte la luptele din Flandra.

1637 La Curte, atras de intrigile Annei de Austria, împreună cu doamna de Chevreuse, împotriva lui Richelieu.

Urmărea s-o răpească pe regină și pe domnișoara de Hautefort[5]. Planul se spulberă. După fuga doamnei de Chevreuse la Bruxelles, La Rochefoucauld petrece câteva zile la Bastilia, apoi, surghiunit pentru a doua oară, rămâne timp de doi ani retras pe moșia lui. Se pare că Richelieu a vrut să-l atragă de partea lui. Fire dornică de isprăvi îndrăznețe, ca în romane, La Rochefoucauld mărturisește în *Memorii: „Eram la vârsta când ți-i drag să săvârșești lucruri extraordinare și strălucitoare, și nu găsesc ceva mai de ispravă decât s-o răpesc pe regină soțului ei și cardinalului de Richelieu, care era gelos pe rege...“*

1639-1642 Iulie Prin meritele lui militare, atrage aprecierea cardinalului de Richelieu. Neprimind ofertele măgulitoare ale cardinalului, rămâne în opoziție. În cele din urmă, este compromis în complotul urzit de Cinq-Mars.[6] La proprietatea lui din l'Angoumois duce o viață de nobil de țară.

1642-1643 Prin influența lui asupra Annei de Austria, Mazarin spulberă rând pe rând, cu multă iscusință, așteptările principelui de Marcillac, dornic de onoruri. Este cumplit dezamăgit de ingratitudinea reginei, și a doamnei de Chevreuse.

1646 13 august: Prezentându-se din proprie inițiativă să lupte în Flandra în rândurile armatei ducelui de Enghien, în timpul asediului Mardick-ului, este rănit cu trei focuri de muschetă. Se înfiripă o legătură cu ducesa de Longueville, mai tânără ca el cu șase ani. În noiembrie, obține aprobarea de a cumpăra funcția de guvernator al provinciei Poitou și este obligat să

---

5 Marie de Hautefort (1616-1691), domnișoară de onoare a Mariei de Medicis, s-a bucurat de mare trecere la Curtea lui Ludovic al XIII-lea. S-a căsătorit cu ducele de Schonberg.

6 Marchizul Henri de Cinq-Mars (1620-1642), favoritul Iui Ludovic al XIII-lea, a murit pe eșafod, împreună cu de Thou, pentru conspirația lui împotriva lui Richelieu. Cf. romanul lui Vigny, *Cinq-Mars*, apărut și în „Biblioteca pentru toți“.

locuiască în Poitou.

1648 Decembrie La îndemnurile doamnei de Longueville, cum era foarte nemulțumit că nu i se permisese să poarte titlul de duce înainte de moartea tatălui său, La Rochefoucauld ajunge general de divizie (lieutenant général) în armata răzvrătiților (în care îi asigura o puternică influență legătura lui cu doamna de Longueville). Din nou este grav rănit.

1649 Ianuarie: Doamna de Longueville dă naștere unui băiat, care era, cum toată lumea știa, fiul nelegitim al ducelui de La Rochefoucauld.

Februarie: Grav rănit într-o luptă cu trupele lui Condé, de data aceasta aflat de partea curții refugiate la Saint-Germain.

Martie-aprilie: Se semnează și intră în aplicare pacea de la Rueil. La Rochefoucauld este amnistiat.

1650 Ianuarie: Începe „Fronda principilor“[7]. După arestarea principilor, La Rochefoucauld se retrage în Poitou, fiind atras de noua Frondă, război civil care avea să dureze trei ani, semănând ruine în toată țara. În ciuda primejdiilor, La Rochefoucauld rămâne ostil curții și lui Mazarin.

8 februarie: Moare tatăl său. La înmormântarea lui, La Rochefoucauld încearcă să ridice împotriva regelui nobilimea din provincie și să se alieze cu spaniolii.

1650-1652 Din ordinul cardinalului, castelul lui La Rochefoucauld de la Verteuil este dărâmat până în temelii.

Septembrie-octombrie 1651 Doamna de Longueville și La Rochefoucauld se despart. la parte, sub comanda lui Condé, reîntors de partea răsculaților, la luptele de la Bléneau și din suburbia Saint-Antoine, unde primește un foc de muschetă în plină față, rană care îl amenința

[7] Principele Condé, Beaufort și doamna de Longueville, sprijiniți în taină de Spania, au pornit o adevărată campanie împotriva trupelor regale, care a durat din 1649 până m 1653.

cu orbirea.

Octombrie: O nouă amnistie, de care n-a voit să profite. Scârbit de toate și istovit, La Rochefoucauld se retrage pe moșiile lui, unde începe să-și scrie *Memoriile*, menite să oglindească evenimentele dintr-o perioadă, de zece ani.

1653-1654 Se ocupă de gospodărirea averii, ajunsă într-o stare jalnică, și își continua *Memoriile*.

1655 Începe legătura de prietenie cu doamna de La Fayette, mai tânără decât el cu 21 de ani.

1656 O vizitează, la Paris, pe regina Cristina a Suediei, care abdicase în 1654, la vârsta de 28 de ani, după ce îl atrăsese pe Descartes la Stockholm. Îi închină un sonet. Va scrie despre ea într-una din *Reflecțiile diverse.* Frecventează saloanele palatul Ramhouillet, salonul domnișoarei de Scudery, în care era la modă madrigalul, salonul domnișoarei de Montpensier, în care se cultiva genul portretului literar, și salonul doamnei de Sablé, în care se desăvârșea arta maximei. „*Ea îi prețuia spiritul, iar el bucătăria“,* scrie un biograf, Georges Grappe.

1659 Este anul împăcării lui La Rochefoucauld cu Curtea. Obține o pensie regală de 8600 de livre. Situația lui materială se mai îmbunătățește. Se consacră tot mai mult literaturii.

Apare portretul lui La Rochefoucauld, scris de el însuși, într-o culegere de portrete și de elogii în versuri închinată d-rei de Montpensier, tipărită la 25 ianuarie. Într-o scrisoare a doamnei de Sablé, se găsește prima menționare cunoscută despre „sentințele“ ducelui.

10 noiembrie: Are loc căsătoria fiului mai în vârstă al lui La Rochefoucauld cu domnișoara de Liancourt.

13 decembrie Apare, într-o culegere, un lung fragment al lui La Rochefoucauld despre amorul-propriu.

1661 Prima apreciere critică despre *Maximele* lui La Rochefoucauld s-a păstrat într-o scrisoare a doamnei

de Maure către doamna de Sablé, datată 3 martie.

1662 La Rochefoucauld primește panglica Ordinului Sfântului Duh. La Bruxelles apar *Memoriile* lui La Rochefoucauld, fără voia lui, după cât se pare, și pline de greșeli.

În relații de bună prietenie cu doamna de La Fayette și cu doamna de Sévigné.

Suferă din ce în ce mai mult de pe urma constituției lui șubrede.

1663 Se fac mai multe copii după *Maximele* lui La Rochefoucauld, dintre care una va sta la baza ediției din Olanda. Datorită acestor copii, apar în corespondența vremii, adresată doamnei de Sablé, o serie de aprecieri și comentarii despre *Maxime.*

1664 La începutul anului, dacă nu chiar către sfârșitul anului 1663, apare la Haga, în Olanda, în editura Stencker, ediția apocrifă, dacă nu clandestină, a *Maximelor,* care circulau de vreo patru ani în copii, și erau comentate în saloane.

14 ianuarie La Rochefoucauld obține autorizația *(le privilege)* de a-și publica *Maximele.*

Informații interesante într-o scrisoare a lui La Rochefoucauld, din 6 februarie, către părintele Thomas Esprit cu privire la ediția din Olanda și la *Cuvântul* pe care îl pregătea la Chapelle-Besse *(Cuvânt despre Reflecțiile sau Sentințele și Maximele morale).* La Rochefoucauld scrie; printre altele: „*Îngăduiți-mi să vă spun că se face despre maximele acestea ceva mai multă zarvă decât s-ar cuveni și decât merită. Nu știu dacă s-a adăugat sau s-a schimbat ceva, cum s-a obișnuit să se facă. Dar dacă sunt cum le-am văzut eu*[8] *cred că le-am putea susține fără mare primejdie, cel puțin dacă avem temei să susținem o înmănunchiere de cugetări diferite, care n-au fost încă puse într-o ordine și n-au nici cap nici coadă. Se poate chiar să*

[8] Adică, așa cum erau în copia care a servit ca bază ediției ilegale.

existe în ele unele expresii prea generale, pe care le-am mai fi temperat dacă ne-am fi gândit că ceea ce trebuia să rămână secret între una dintre rudele și unul dintre prietenii[9] *dumneavoastră avea să ajungă de domeniul public. Dar cum țelul unuia și al celuilalt a fost să demonstreze că virtutea vechilor filozofi, păgâni, despre care au făcut zarvă, a fost așezată pe temelii amăgitoare, și că omul, oricât ar fi de convins despre valoarea lui, nu are, în sine decât aparențe înșelătoare de virtute, cu care ia ochii altora, și cu care adeseori se înșală pe el însuși, când nu se amestecă în ele credința lui - mi se pare, spun, că n-am putut exagera prea mult mizeriile și nemulțumirile inimii omenești pentru a umili orgoliul ridicol de care e plin, și a-i arăta nevoia pe care o resimte în orice lucru să fie sprijinit și înălțat de creștinism. Mi se pare că maximele despre care este vorba năzuiesc îndeajuns spre acest țel și că nu sunt nelegiuite, întrucât scopul lor este să atace orgoliul, care, după cât am auzit spunându-se, nu este necesar mântuirii. Rămân deci la părerea că e foarte rău că au apărut fără să fie terminate și fără orânduirea pe care se cuvenea s-o aibă. Dar am avea prea mult de furcă totodată să ne plângem de cei care n-au dreptate în privința aceasta...“*

27 octombrie: Se termină, la Paris, tipărirea primei ediții a *Maximelor,* datată totuși - 1665.

1663-1665 La Rochefocauld frecventează saloanele vremii: al domnișoarei de Scudéry, al domnișoarei de Montpensier și mai ales al doamnei de Sablé.

1665 18 februarie: Doamna de Sablé îi trimite lui La Rochefoucauld un proiect de articol despre *Maximele* lui, pe care vrea să-l publice în *Journal des Savants* (cf.

[9] Truchet socotește că ruda la care face aluzie La Rochefoucauld este de bună seamă Jacques Esprit, indicație prețioasă referitoare la ediția olandeză.

scrisoarea din 10 februarie). Articolul avea să apară la 9 martie. Nu se știe sigur de ce relațiile cu doamna de Sablé încep să se răcească, în timp ce se întețește prietenia cu doamna de La Fayette, pe atunci în vârstă de 31 de ani. El spune despre ea că era „adevărată", iar ea spunea despre el (după Segrais): *„Domnul de La Rochefoucauld mi-a dat duh, dar eu i-am schimbat inima*."

Anul oficial al apariției primei ediții a *Maximelor* lui La Rochefoucauld (terminată de tipărit la 27 octombrie 1664)[10]

Anglia declară război Olandei. La 3 iunie, bătălia de la Solway. În octombrie, bântuie ciuma la Londra. Carol al. II-lea este înscăunat rege al Spaniei. Molière, *Don Juan;* Boileau, *Satirele* III și V: La Fontaine, *Povești* (cartea I); Racine, *Alexandru;* Bossuet, *Predici*. Înființarea publicației *Journal des savants.* Newton, *Tratat despre congestii.*

Moare pictorul Nicolae Poussin.

1666 1 septembrie: Se termină de tipărit a doua ediție a *Maximelor.* La Rochefoucauld cere, fără să obțină, funcția de profesor al Delfinului (principele moștenitor).

1667 La Rochefoucauld supune aprecierii doamnei de Sablé noi maxime. În cursul lunii august ia parte la operațiile militare din apropiere de Lille.

1669 Bolnav de podagră, La Rochefoucauld încearcă, fără rezultat, o cură la Barèges. În decembrie, doamna de La Fayette publică prima parte din *Zaïde,* revăzută desigur de autorul *Maximelor*.

1670 19 aprilie Moare soția lui La Rochefoucauld.

Ambasadorul ducelui de Savoia îl descrie suveranului său ca fiind *„unul dintre cele mai mari genii ale regatului*".

1671 Februarie Obține autorizație pentru ediția a treia, care apare în 1671.

August La Rochefoucauld cedează titlul de duce și pair fiului său mai în vârstă.

---

10 După J.-Roger Charbonnel.

1672 4 mai Moare mama lui La Rochefoucauld. În cursul lunii iunie, la trecerea Rinului, La Rochefoucauld își pierde pe cel de-al patrulea fiu legitim, cum și pe fiul său nelegitim, ducele de Longueville.

La Rochefoucauld suferă tot mai mult de pe urma bolii lui.

1671-1674 La Rochefoucauld scrie maximele pe care le supune aprecierii doamnei de Rohan și care vor forma, mai târziu, suplimentul ediției din 1693.

Tot în perioada aceasta, regina Cristina a Suediei adnotează *Maximele* lui La Rochefoucauld.

1674 17 decembrie Se termină de tipărit ediția a patra a *Maximelor,* datată 1675.

Două scrisori (din 19 iunie și din 3 iulie) ale doamnei de Sévigné către doamna de Grignan în legătură cu portretul cardinalului de Retz scris de La Rochefoucauld.

2 august La Rochefoucauld trimite noi maxime doamnei de Sablé. *„Vă trimit doamnă, maximele pe care țineți să le aveți. Nu am o îndeajuns de bună părere despre ele ca să cred că le cereți din alt motiv decât din acea politețe care nu se mai găsește decât la dumneavoastră*. *Știu prea bine că banul-simț și buna judecată se potrivesc tuturor vârstelor, dar gusturile nu se potrivesc mereu*, *și ceea ce stă bine într-o vreme nu mai stă bine în alta*. *Lucrul acesta mă face să cred că puțini oameni știu să fie bătrâni*[11]. *Vă implor cu toată umilința să-mi comunicați ce anume trebuie să schimb din cele pe care vi le trimit...“*

1677, 12 octombrie Se termină de tipărit primul dintre cele două volume ale lucrării *De la fausseté des vertus humaines (Despre falsitatea virtuților omenești),* a lui Jacques Esprit[12], care moare în 1678.

1678 16 ianuarie Moare doamna de Sablé. Maximele ei vor

[11] Aluzie la una dintre maximele trimise doamnei de Sablé (maxima 423, în ediția definitivă).

apărea în cursul anului.

3 iulie La Rochefoucauld obține o nouă autorizație pentru publicarea *Maximelor*.

26 iulie Se termină de tipărit ediția a cincea a *Maximelor* (ultima care apare în timpul vieții lui).

6 august: Se termină de tipărit *Noi Reflecții sau Sentințe și Maxime morale,* partea a doua; care formează un supliment la ediția a patra.

18 decembrie Corbineli[13] anunță, într-o scrisoare către Bussy-Rabutin, că a făcut unele observații în legătură cu un număr de o sută de maxime ale lui La Rochefoucauld.

1679 15 aprilie: Moare doamna de Longueville. Fiul cel mic al lui La Rochefoucauld, François VIII, se căsătorește cu fiica lui Louvois. La Fontaine publică *Cuvânt către ducele de La Rochefoucauld,* pe care îl va transforma mai târziu în fabula *Iepurii.*

1680 în noaptea de 16 spre 17 martie, moare La Rochefoucauld, sub ochii lui Bossuet.

*

1682 Publicarea scrisorilor cavalerului de Méré[14], care conțin relatarea unei convorbiri a autorului cu La Rochefoucauld.

1693 3 septembrie Se termină de tipărit ediția a șasea a *Maximelor* lui La Rochefoucauld, pe baza unei autorizații din 28 decembrie 1692.

A. T.

---

12 Jacques Esprit (1611-1678) autorul lucrării *De la fausseté des vertus humaines* (1678), combătută parțial de Lebniz. Moralist lipsit de harul artistic al lui La Rochefoucauld.

13 Filozof din secolul al XVII-lea.

14 Cavalerul de Méré (1610-1685), moralist francez, reprezentant ilustru al „mondenilor“, autorul unor studii apreciate ca: *Despre spirit, Despre conversație* (1677) etc. și al unei voluminoase corespondențe.

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Volumul de față: La Rochefoucauld, *Maxime și reflecții,* cuprinde toate maximele publicate, suprimate sau scrise cu certitudine de La Rochefoucauld, cum și, în întregime, culegerea de eseuri morale, atât de strâns legată de subiectele maximelor, intitulată *Reflecții diverse*... Un indice analitic va permite cititorului să găsească ușor subiectele tratate în culegerea de Maxime, în MS *(Maxime suprimate),* în MP *(Maxime*s *postume),* în Refl. *(Reflecții diverse),* sau în Portret *(Portretul lui La Rochefoucauld de el însuși).* Volumul mai cuprinde, sub titlul *Documente,* cele două *Înștiințări către cititor*: cea cu care se deschide ediția din 1665 și cea din fruntea ediției din 1666. Ca adausuri tradiționale la textul Maximelor, prezentăm: *Portretul lui La Rochefoucauld de el însuși, Portretul lui Rochefoucauld de cardinalul de Retz și de doamna de Sévigné*, cât și alte aprecieri despre La Rochefoucauld.

O precizare referitoare la textul tradus și punctuație: textul ales este textul ediției a cincea, din 1678[15] care poate fi socotită definitivă, fiind ultima publicată sub îngrijirea autorului. Traducerea noastră a fost revăzută după acest text (din excelenta ediție Garnier Frères, 1967, îngrijită de profesorul universitar Jacques Truchet), respectând, în majoritatea cazurilor, punctuația autorului, chiar și virgula înaintea lui și*,* virgulă care echivalează cu o pauza orizontală. În mod cu totul excepțional, am înlocuit semnul „;” cu un punct, în pragul unei idei noi, necesitând o altă frază, iar șirurile de propoziții exclamative le-am făcut independente. La *Reflecții*, ca și în *Portret*, am introdus uneori alineate, acolo unde textul începe o idee deosebită.

[15] Titlul era astfel redactat: *Reflecții sau Sentințe și Maxime morale*. Ediția a cincea, sporită cu mai bine de o sută de maxime noi. Editorul: Claude Barbin.

Pentru justa interpretare a textului acestuia venerabil, peste care și-au tălăzuit apele trei veacuri, interpretare anevoioasă, uneori, din cauza maximei concentrări, alteori din cauza aluziilor voalate, ne-a fost de un mare ajutor erudiția profesorului Jacques Truchet, la care am apelat în multe rânduri pentru gloria lui La Rochefoucauld. Scrisorile referitoare la *Maxime* și la *Reflecții diverse* ne-au ajutat, de asemenea, ca niște reflectoare menite să pună în lumină unele aspecte ale gândirii marelui moralist. Firește, ne-a venit greu să ținem o cumpănă dreaptă între arhaismul expresiv și stilul cristalin al scriitorului, stil bogat și variat, cu fațete multiple, tăiate în cel mai pur și dur diamant al limbii franceze clasice. Glosarul profesorului Jacques Truchet ne-a ajutat să regăsim unele semnificații arhaice, ieșite astăzi din uz.

A. T.

Textul definitiv al *MAXIMELOR*

(1 6 7 8)

LIBRARUL CĂTRE CITITOR[16]

Această a cincea ediție a *Reflecțiilor morale* este sporită cu peste o sută de maxime noi, și mai fidelă decât primele patru. Aprecierea pe care le-a acordat-o publicul rămâne mai presus de ceea ce pot spune eu în favoarea lor. Și dacă ele sunt așa cum le socotesc eu, cum am temei să fiu convins, nu le-am putea dăuna mai mult decât închipuindune că ar avea nevoie de apologie[17]. Mă voi mulțumi să vă atrag atenția asupra a două lucruri: unul, că prin cuvântul *interes* nu se înțelege totdeauna un interes material, ci, de cele mai multe ori, un interes legat de onoare sau de glorie; și celălalt (care este ca o temelie a tuturor acestor reflecții), că cel care le-a scris n-a privit oamenii decât în acea stare vrednică de plâns a firii corupte de păcat; și că astfel modul în care vorbește de numărul nesfârșit de defecte care se găsesc în virtuțile lor aparente nu se referă la cei pe care Dumnezeu îi ocrotește de ele printr-un har deosebit.

În ceea ce privește ordinea acestor reflecții, nu va fi greu de apreciat că, deoarece ele se referă toate la lucruri diferite, aceasta era anevoie de respectat. Și cu toate că mai multe se referă la același subiect, n-am găsit de cuviință că trebuie să le așez totdeauna, înlănțuite, de teama de a nu-l plictisi pe cititor; dar ele vor putea fi găsite în tabel[18].

---

16 Librarul era și editor pe atunci. Acest cuvânt către cititor revine, în datele lui esențiale, la cuvântul din fruntea ediției a doua, pe care o publicăm la *Documente.*

17 Aluzie la suprimarea *Cuvântului* lui La Chappelle-Bessé care procedase prima ediție a *Maximelor.*

18 Este vorba de tabelul subiectelor cuprinse în maximele ediției a cincea. Am preferat un *Indice analitic* care să cuprindă, ca în ediția J. Truchet, și subiectele tratate în *Reflecții diverse* cât și în alte materiale publicate în prezentul volum.

REFLECȚII MORALE

Virtuțile noastre nu sunt, de cele mai multe ori, decât niște vicii deghizate.[19]

1

Ceea ce luăm noi drept virtuți nu este adesea decât o înmănunchere de acțiuni și de interese diferite, pe care întâmplarea sau priceperea noastră știu să le orânduiască, și nu totdeauna datorită vitejiei și castității bărbații sunt viteji, iar femeile caste.

2

Amorul-propriu este cel mai mare dintre toți lingușitorii.

3

Orice descoperire se va fi făcut în țara amorului-propriu, încă mai rămân în ea destule meleaguri necunoscute[20].

---

[19] În prima ediție a *Maximelor,* cea din 1665, cugetarea aceasta, care sintetizează întreaga concepție a lui La Rochefoucauld, se găsea sub următoarea formă (cf. MS 34): „Ceea ce lumea numește virtute nu este de obicei decât o nălucă înfiripată de pasiunile noastre, căreia îi dăm un nume onorabil, ca să putem face, nepedepsiți, ceea ce vrem”. În ultimele două ediții - din 1675 și din 1678, a reapărut, ca moto, sub altă formă.

4

Amorul-propriu este mai iscusit[21] decât cel mai iscusit om de lume.

5

Durata pasiunilor noastre nu depinde de noi în mai mare măsură decât durata vieții noastre.

6

Pasiunea face adesea un nebun din cel mai inteligent om, și-i face adesea inteligenți pe cei mai proști.

7

Acele mari și strălucitoare fapte care uluiesc ochii sunt înfățișate de către cei pricepuți în treburile obștești ca niște urmări ale unor țeluri mari, pe când ele sunt de obicei urmări ale felului de a fi și ale pasiunilor. Astfel, războiul dintre August și Antoniu, atribuit ambiției pe care o nutreau de a pune stăpânire pe lume, nu era - poate - decât urmarea invidiei[22].

---

[20] Imaginea amintește de gustul unor saloane pentru prețiozitate. Truchet precizează: „Așa, de pildă, în extremul-nord al Hărții Dragostei, dincolo de Marea Primejdioasă, d-ra de Scudéry a așezat pământuri Necunoscute (acele *Terrae incognitae* ale vechilor navigatori).“.

[21] *Fr*. *habile*, și cu sensul de inteligent, capabil.

[22] *Fr. jalousie.* Cf. maxima 28, în care La Rochefoucauld definește acest termen aici mai mult cu înțeles de pizmă, de invidie, decât de ambiție. Cf. și exemplul dat de Furetiére în dicționarul lui: „Un supus care ajunge prea puternic stârnește pizma suveranului său“. Se știe că Octavian și Antoniu au format împreună cu Lepidus cel de-al doilea triumvirat, asigurându-și stăpânirea lumii; dar Antoniu a renunțat la

8

Pasiunile sunt singurii oratori care conving totdeauna. Ele sunt ca o artă[23] a naturii, ale cărei reguli nu pot da greș; și omul cel mai simplu, stăpânit de pasiune, convinge mai bine decât cel mai mare elocvent, dar lipsit de ea.

9

Pasiunile sunt nedrepte și au un interes al lor, ceea ce le face primejdioase de urmat; trebuie să ne ferim de ele, chiar atunci când par nespus de chibzuite.

10

În inima omenească pasiunile se zămislesc necontenit, așa încât năruirea uneia înseamnă mai totdeauna înscăunarea alteia.

11

Pasiunile dau naștere adesea altora care le sunt potrivnice. Avariția duce uneori la risipă și risipa la avariție; adesea omul este dârz din slăbiciune, și îndrăzneț din sfiiciune.

12

Oricâtă grijă am avea să ne ascundem pasiunile sub aparență de evlavie și de onoare, ele se întrevăd neîncetat prin vălurile acestea.

---

ambiția politică de dragul Cleopatrei, regina Egiptului. Învins la Actium, în anul 31 î.e.n. el s-a retras în Alexandria, unde s-a sinucis.

[23] *Artă*, cu înțelesul de intuiție, de instinct.

13

Amorul nostru propriu suportă mai greu condamnarea gusturilor decât a părerilor noastre.

14

Nu numai că oamenii sunt înclinați să uite de binefaceri și de jigniri, ci îi urăsc chiar pe cei care i-au îndatorat și încetează de a-i mai urî pe cei care i-au jignit. Silința de a răsplăti binele și de a răzbuna răul li se pare o constrângere căreia le vine greu să-i dea ascultare.

15

Îndurarea suveranilor nu este adesea decât o dibăcie politică pentru a câștiga dragostea supușilor.

16

Clemența aceasta, din care s-a făcut o virtute, se practică uneori din vanitate, câteodată din lene, adesea de teamă, și mai totdeauna pentru toate trei la un loc[24].

---

[24] Într-o scrisoare către părintele Thomas Esprit, din 6 februarie 1664. La Rochefoucauld spune următoarele cu privire la virtuțile oamenilor de seamă din antichitate și la adevăratele temeiuri ale acestor virtuți: „Vom discuta din capul locului dacă este adevărat sau nu că viciile intră în alcătuirea unor virtuți, așa cum intră otrăvurile în compoziția celor mai importante leacuri ale medicinei. Spunând noi, mă refer la omul care crede că nu-și datorează decât lui ce are bun, cum făceau oamenii de seamă din antichitate, și în privința aceasta cred că în mărinimia și în dărnicia lui Alexandru, și a multora alții, intra ceva orgoliu, ceva nedreptate și mii de alte ingrediente; că în virtutea lui Caton se găsea multă severitate, multă invidie și ură împotriva lui Cezar; că în clemența lui August față de Cinna se va fi aflat dorința, de a încerca un nou remediu - sătul de atâta vărsare de sânge fără rost -

17

Cumpătarea persoanelor fericite provine din liniștea pe care o dau firii lor împrejurările prielnice.

18

Cumpătarea este un chip al temerii de a fi pizmuiți sau disprețuiți, așa cum merită cei ce se îmbată cu fericirea lor; este o deșartă fălire cu puterea cugetului nostru; și, în sfârșit, cumpătarea oamenilor ajunși pe culmea cea mai înaltă provine din dorința lor de a părea mai presus de situația pe care o au.

19

Toți avem destulă tărie ca să suportăm necazurile altora.

20

Tăria înțelepților nu este decât arta de a-și închide zbuciumul în inimă.

21

Cei osândiți la schingiuri afișează uneori o tărie sufletească și un dispreț față de moarte, care, în realitate, nu reprezintă altceva decât teama de a privi în față. Așa încât se poate spune că tăria și disprețul acesta sunt, pentru cugetul lor, ceea ce este legătura pentru vederea

---

precum și o anumită teamă de evenimente, lucruri cărora le-am dat mai degrabă numele de virtute, în loc să disecăm toate tainițele inimii.”.

celor legați la ochi[25].

22

Filozofia biruie cu ușurință nenorocirile trecute și cele viitoare. Dar nenorocirile prezente o răpun.

23

Puțini oameni cunosc moartea. De obicei nu din dârzenie se suportă, ci din stupiditate și din deprindere; cei mai mulți mor pentru că n-au cum să scape de moarte.

24

Când oamenii mari se lasă doborâți de nenorociri îndelungate, dovedesc că nu le țineau piept decât prin forța ambiției, nu prin tăria sufletului, și că în afară de marea lor vanitate, eroii sunt croiți ca toți oamenii[26].

25

E nevoie de mai multe virtuți însemnate ca să te menții la înălțimea unor împrejurări prielnice, decât să le suporți pe cele vitrege.

26

Nu putem privi țintă nici soarele nici moartea.

---

[25] Aceeași idee este expusă într-o scrisoare a lui La Rochefoucauld către Jacques Esprit, din 24 octombrie 1659 (probabil).

[26] Alt moralist, Esprit, scrie: „Cu excepția vanității, care le umflă și le întărește curajul, eroii sunt făcuți ca și ceilalți oameni.”.

27

Ne fălim adesea chiar și cu pasiunile cele mai josnice; dar invidia este o pasiune sfioasă și rușinoasă pe care nu cutezăm niciodată s-o mărturisim.

28

Gelozia este, într-un fel, dreaptă și cu temei, întrucât nu tinde decât să păstreze un bun care ne aparține sau pe care îl socotim noi că ne aparține; pe când invidia este o nebunie furioasă, care nu poate suporta binele altora[27].

29

Răul pe care îl facem nu atrage asupra noastră atâtea persecuții și atâta ură câte ne atrag bunele noastre însușiri.

30

Avem mai multă forță decât voință; și adesea ne închipuim că unele lucruri sunt cu neputință numai ca să ne justificăm față de noi înșine.

31

Dacă am fi noi înșine fără cusururi, n-am simți atâta plăcere să le descoperim la alții.

---

[27] În prima ediție a *Dicționarului Academiei Franceze* (1694), termenii erau definiți astfel: *invidie:* neplăcerea pe care o avem din pricina avutului altuia; *gelozie:* pasiune a unei persoane geloase; *gelos*: cel care se teme ca vreun concurent să nu-i răpească un bun pe care îl are sau la care năzuiește. Cf. și maxima 7.

32

Gelozia trăiește din îndoieli și ajunge nebunie furioasă sau se spulberă, de îndată ce trecem de la îndoială la certitudine.

33

Trufia își găsește totdeauna o compensație și nu pierde nimic, nici când renunță la vanitate.

34

Dacă n-am suferi de orgoliu, nu ne-am plânge de al altora.

35

Orgoliul este același la toți oamenii, și nu există deosebire decât în mijloacele și modul de a-l da în vileag.

36

Se pare că natura, care a orânduit cu atâta înțelepciune organele corpului nostru ca să ne facă fericiți, ne-a dat și orgoliul, ca să ne cruțe de durerea de a ne cunoaște imperfecțiunile.

37

Orgoliul precumpănește în noi bunătatea[28] când îi

[28] În mss. Liancourt și în ediția din Olanda, cuvântul *bonté* (= bunătate) este înlocuit cu *charité (*= milă, îngăduință).

mustrăm pe cei ce greșesc; și nu-i dojenim atât ca să-i scăpăm de greșeli, cât ca să-i convingem că noi suntem scutiți de ele.

38

Făgăduim potrivit speranțelor noastre și ne ținem făgăduielile potrivit temerilor pe care le avem.

39

Interesul vorbește tot felul de graiuri, și joacă tot felul de roluri, chiar și rolul dezinteresului.

40

Interesul, care îi orbește pe unii, luminează mințile altora.

41

Cei care se îndeletnicesc prea mult cu lucruri mărunte nu mai sunt în stare de obicei de lucruri mari[29].

42

Nu avem destulă forță ca să ascultăm întru totul de judecata noastră[30].

43

[29] În maxima 51 din prima ediție, La Rochefoucauld părea, dimpotrivă, că socotește „spiritul de detaliu“ și „vederile largi“ ca incompatibile. Este adevărat că maxima aceasta a fost suprimată în ediția a doua, dar a fost menținută nr. 41. Cf. și aprecierea despre Ludovic al XIII-lea: „Avea un spirit de detaliu, preocupat numai de lucruri mici“. *(Mémoires*, ed, G.E.F., t. II, pp. 2-3.).

[30] Doamna de Sévigné îi scria doamnei de Grignan, la 14 iulie 1680: „Spui de o mie de ori mai bine decât domnul de La Rochefoucauld «Nu avem destulă judecată ca să ne folosim de toată forța noastră». I-ar fi fost rușine, sau măcar ar fi trebuit să-i fie, văzând că era de ajuns să-i răsturnăm maxima ca s-o facem cu mult mai adevărată.“ (citat de J. Truchet.).

Omul crede adesea că se conduce singur, când e condus; și în timp ce prin mintea lui tinde către un țel, inima îl trage pe nesimțite către altul.

44

Tăria și slăbiciunea minții sunt nepotrivit numite așa; ele nu sunt, în realitate, decât buna sau proasta dispoziție a organelor trupului.

45

Nestatornicia firii noastre este și mai ciudată decât nestatornicia sorții.

46

Dragostea sau indiferența pe care le aveau filozofii[31] față de viață nu erau decât un gust al amorului lor propriu, despre care nu trebuie să mai discutăm, precum despre gustul limbii expresive sau despre alegerea culorilor[32].

47

Firea noastră pune preț pe tot ceea ce vine de la întâmplare.

48

Fericirea stă în gust și nu în lucruri; și suntem fericiți că avem parte de ce ne este drag și nu pentru că avem ceea

[31] J. Truchet deduce că La Rochefoucauld se referă la filozofii din antichitate, mai ales la Seneca.

[32] Aluzie la proverbul: „Despre gusturi și despre culori nu se discută”.

ce găsesc alții vrednic de iubire.

49

Nu suntem niciodată nici atât de fericiți nici atât de nefericiți pe cât ne închipuim.

50

Cei care se cred înzestrați cu merite își fac o cinste din faptul că sunt nefericiți, ca să-i convingă pe alții și să se convingă pe ei înșiși că sunt vrednici să fie expuși vitregiilor sorții.

51

Nimic nu poate știrbi mai mult mulțumirea de noi înșine decât să vedem că, într-o bună zi, nu ne mai face plăcere ceea ce ne plăcea cândva.

52

Oricât de diferite ar părea situațiile materiale ale oamenilor, există totuși o anumită cumpănă între bine și rău, care le aduce pe picior de egalitate.

53

Oricât de mari ar fi darurile naturii, nu numai ea singură, ci întâmplarea împreună cu natura făuresc eroii[33].

54

[33] Cf. reflecția XIV: „Natura are grijă să dea calitățile, iar norocul *(la fortune)* să le pună în aplicare...“ (Cf. maxima 152.).

Disprețuirea bogățiilor era, la filozofi[34], o dorință ascunsă de a-și răzbuna meritul pentru nedreptatea sorții prin disprețuirea acelorași bunuri de care îi lipsea ea; era o taină a lor ca să se pună la adăpost de umilințele sărăciei; era un drum ocolit pentru a ajunge la prețuirea pe care nu o puteau obține prin bogății[35].

55

Ura față de cei favoriți nu este altceva decât dragostea față de favoare. Ciuda de a nu ne bucura de ea își găsește mângâierea și se alină prin disprețul pe care îl arătăm față de cei ce o au, și, neputând să le smulgem ceea ce le atrage aprecierile întregii lumi, le refuzăm aprecierile noastre.

56

Ca să ne rostuim în lume, facem tot ce ne stă în putință să părem gata rostuiți[36].

57

---

[34] La filozofii din antichitate.

[35] J. Truchet apropie maxima aceasta de un fragment din prefața lucrării lui Jacques Esprit, *Despre falsitatea virtuților omenești;* autorul spunea că ambiția filozofilor „le inspiră dispreț, față de bogății, față de dregătorii și de aprecierea oamenilor, pentru ca disprețul față de bogății, față de funcții rentabile și față de dregătorii să-i facă mai vrednici de prețuire decât cei care se bucură de ele“.

[36] J. Truchet amintește următoarea fraza din *Memorii* „Ducele de Beaufort, la rândul lui, se servea cu folos de distincția aceasta și de celelalte avantaje ale lui, ca să ajungă pe placul stăpânirii, prin impresia pe care voia s-o dea că se află în grațiile celor mari“. (Ed. G.E.F. t. II, p. 60.).

Cu toate că oamenii[37] se făiesc cu faptele lor mari, adesea acestea nu sunt roadele unui plan măreț, ci ale întâmplării.

58

Se pare că faptele noastre se înfiripă sub zodii bune sau rele[38] cărora le datorează o mare parte din laudele sau din învinuirile ce li se aduc.

59

Nu există întâmplări atât de nefericite din care oamenii pricepuți să nu tragă vreun folos, nici atât de fericite, pe care cei nepricepuți să nu le poată întoarce în dauna lor.

60

Norocul întoarce toate în folosul celor pe care îi favorizează[39].

61

Fericirea și nefericirea oamenilor depind în egală măsură de firea lor ca și de întâmplare.

---

[37] Inițial, La Rochefoucauld vorbea despre *miniștri;* din prudență, de la ediția a doua, autorul a înlocuit acest cuvânt cu *oamenii.*

[38] Astrologia era foarte prețuită în secolul al XVII-lea. Din prudență, cu începere de la ediția a doua, La Rochefoucauld a scos cuvintele *ca și noi.*

[39] „Maxima aceasta o corectează și chiar o contrazice, în mare măsură, pe cea precedentă: nu iscusința, ci norocul întoarce totul în folosul anumitor persoane”. (J. Truchet.).

62

A fi sincer înseamnă a-ți deschide inima[40]. Sinceritatea o găsim la foarte puțini oameni; iar aceea pe care o vedem de obicei nu este decât o dibace prefăcătorie pentru a câștiga încrederea altora.

63

Aversiunea față de minciună este adesea o imperceptibilă ambiție de a ne face mărturiile vrednice de considerație și de a hărăzi cuvintelor noastre respectul cuvenit slovelor de evanghelie.

64

Adevărul, nu face atâta bine în lume cât rău fac aparențele lui[41].

65

Nu există elogii pe care să le precupețim în fața chibzuinței. Și cu toate acestea ea nu ne poate pune la adăpost nici față de cele mai neînsemnate deznodăminte.

66

Un om capabil trebuie să stabilească o ierarhie în interesele lui, și să se ocupe de fiecare când îi vine rândul. Lăcomia noastră tulbură adesea rânduiala aceasta,

---

[40] J. Truchet semnalează că definiția aceasta se găsește textual în Jacques Esprit, *De la fausseté des vertus humaines,* I-ère partie, chap. III.

[41] Din pricina unor dezamăgiri cumplite.

făcându-ne să ne ocupăm de zor cu atâtea lucruri deodată, încât, de dragul celor mai puțin importante, le pierdem din vedere pe cele mai de seamă.

67

Grația desăvârșită este pentru corp ceea ce este bunul-simț pentru minte[42].

63

E greu să definim iubirea. Ceea ce putem spune despre ea este faptul că, în suflet, e pasiunea de a domni; în mințile oamenilor, este o simpatie și, în trupuri, nu e decât dorința ascunsă și gingașă de a poseda ce iubești, după multe taine.

69

Dacă există o iubire curată și cruțată de amestecul celorlalte pasiuni ale noastre, aceea este iubirea ascunsă în adâncul inimii, și de care noi înșine nici nu avem habar.

70

Nu există prefăcătorie care să poată ascunde multă vreme iubirea, acolo unde s-a încuibat, nici să o simuleze,

[42] Ca răspuns la o critică adusă de Corbinelli acestei maxime, într-o scrisoare trimisă doamnei de Sévigné la 31 decembrie 1678, Bussy-Rabutin a replicat că, împreună cu doamna de Coligny, nu este de acord cu critica. „Noi socotim că domnul de La Rochefoucauld vrea să spună că trupul lipsit de grație este la fel de neplăcut ca mintea fără bun-simț și găsim că e adevărat“. (Citat de J. Truchet.).

acolo unde nu există[43].

71

Mai că nu există oameni cărora să nu le fie rușine că s-au iubit, atunci când nu se mai iubesc[44].

72

Dacă judecăm iubirea după majoritatea rezultatelor ei, aduce mai mult cu ura decât cu afecțiunea.

73

Putem găsi femei[45] care să nu fi avut niciodată vreo legătură de dragoste, dar rar se întâmplă să găsim o femeie care să nu fi avut cândva decât una.

74

Nu există decât un fel de iubire, dar există mii de copii diferite după ea.

75

---

[43] Cf. maxima doamnei de Sablé: „Iubirea este ceva atât de deosebit, încât n-o poți ascunde, unde există, nici s-o simulezi, acolo unde nu există”.

[44] În romanul epistolar al lui Jean-Jacques Roussseau, *La Nouvelle Héloïse,* Julie citează această maximă într-o scrisoare în care îi explică lui Saint-Preux de ce este atât de minunată căsătoria ei nefiind întemeiată pe dragoste, este ferită de tulburările pe care le aduce după sine sfârșitul acestei pasiuni. (Partea a treia, scrisoarea XX.).

[45] În mss. Liancourt, Barthélemy și Gilbert, se poate citi: „Există multe femei...“.

Iubirea, ca și focul, nu se poate menține fără o ardere continuă; și încetează de a mai dăinui de îndată ce nu mai are ce spera sau de ce să se teamă.

76

Adevărata iubire este la fel cu apariția duhurilor: toată lumea vorbește despre ele, dar puțini au văzut așa ceva.

77

Iubirea își împrumută numele unui șir nesfârșit de lucruri puse pe seama ei și în care nu are mai mult amestec decât are Dogele în ceea ce se petrece la Veneția[46].

78

Dragostea de dreptate nu este, la cei mai mulți oameni, decât teama de a fi năpăstuiți de nedreptate[47].

79

Tăcerea este alegerea cea mai cuminte pentru cel care nu are încredere nici în el însuși.

---

[46] Despre slăbiciunea dogilor, Moreri scrie în articolul intitulat *Veneția* din *Grand Dictionnaire historique* (I-ère éd., Lyon, 1674): „Ducele pe care ei îl numesc Dogele și care este suveranul Senatului este schimbat din trei în trei ani; el nu poate iniția sau încheia ceva din treburile însemnate ale Republicii decât cu aprobarea senatorilor din Marele Consiliu“. (Citat de J. Truchet).

[47] J. Truchet observă că numai maxima aceasta se menține dintr-un mănunchi de patru maxime despre același subiect din prima ediție (83-91).

80

Ceea ce ne face atât de nestatornici în prieteniile noastre este faptul că e greu să cunoști însușirile sufletului și ușor să le cunoști pe ale minții[48].

81

Nu putem iubi ceva decât în raport cu noi, și nu facem altceva decât să dăm urmare gustului și plăcerii noastre, când îi preferăm pe prietenii noștri nouă înșine; totuși numai prin preferința aceasta poate fi adevărată și desăvârșită prietenia[49].

82

Împăcarea cu dușmanii noștri nu arată decât dorința de a ne face o situație mai bună, sila de războire și teama de vreo întorsătură rea.

83

Ceea ce au numit oamenii prietenie nu este decât o asociație, o menajare reciprocă a intereselor și un schimb de servicii; în sfârșit, nu e decât o negustorie[50], în care

---

[48] Cu maxima aceasta, începe o serie de nouă maxime referitoare la prietenie sau la viața de societate (80-88).

[49] „Maxima aceasta, care datează din 1678, redă, pe scurt, ultima concepție a lui La Rochefoucauld despre prietenie. Ea este, după cum se vede, subtilă și nuanțată: amorul-propriu își exercită acțiunea până și în preferința sinceră pe care o acordăm prietenilor noștri în raport cu noi înșine, fapt care nu oprește preferința aceasta de a pune temeliile unei prietenii desăvârșite. (J. Truchet.).

[50] În original *commerce*, aici cu înțeles de legătura de schimburi; în ed. I găsim *trafic.*

amorul-propriu își propune ceva de câștigat.[51]

84

Este mai rușinos să n-ai încredere în prietenii tăi decât să fii înșelat de ei.

85

Ne convingem adesea că-i iubim pe cei mai puternici decât noi; și, cu toate acestea, numai interesul dă naștere acestei prietenii. Nu ne dăruim lor sufletește pentru binele pe care vrem să li-l facem, ci pentru cel pe care vrem să-l primim de la ei.

86

Neîncrederea noastră justifică înșelăciunea altora.

87

Oamenii n-ar trăi multă vreme laolaltă, dacă nu s-ar amăgi unii pe alții.

88

Amorul-propriu sporește sau micșorează în ochii noștri însușirile prietenilor noștri, pe măsura mulțumirii pe care ne-o prilejuiesc; le apreciem valoarea după modul în care se poartă cu noi.

---

[51] J. Truchet amintește o părere asemănătoare despre prietenie; găsim această afirmație și la alți moraliști ca J. Esprit, doamna de Sablé (maximele 77 și 78), Saint- Evremond *(Oeuvres mêlées*, 1689, p. 287).

89

Toată lumea se plânge de memorie și nimeni nu se plânge de judecata pe care o are.

90

În raporturile noastre cu ceilalți, ne facem mai adesea plăcuți prin defectele decât prin calitățile noastre.

91

Ambiția cea mai mare nu se dă câtuși de puțin în vileag când vede că-i este absolut cu neputință să ajungă unde năzuiește.

92

A-i deschide ochii unui om pătruns dinainte de meritele lui înseamnă să-i faci un prost serviciu, aidoma celui ce i-a fost făcut nebunului din Atena, care credea că toate corăbiile intrate în port sunt ale lui[52].

93

Bătrânilor le place să dea povețe bune, ca să se consoleze că nu mai sunt în stare să dea exemple rele.

94

[52] „Anecdotă povestită de Atheneu *(Ospățul sofiștilor*, XII. 81) și de Elien *(Întâmplări felurite,* IV, 25). Nebunul se numea Thrasyllos; fratele lui l-a dat în îngrijirea unui doctor. După vindecare, spunea că-i părea tare rău de vremea când era nebun. (J. Truchet).

Numele mari îi înjosesc, în loc să-i înalțe, pe cei care nu știu să se mențină la înălțimea lor.

95

Semnul unei valori extraordinare constă în a vedea că oamenii care o invidiază mai mult sunt constrânși s-o laude.

96

Omul acesta este nerecunoscător; dar el este mai puțin vinovat de nerecunoștința lui decât acela care i-a făcut bine.

97

S-au înșelat cei care au crezut că spiritul și judecata sunt două lucruri deosebite[53]. Judecata nu este decât măreția luminii spiritului; lumina aceasta pătrunde adâncul lucrurilor; ea observă în ele tot ce trebuie observat și le percepe pe cele care par imperceptibile. Astfel, trebuie să cădem de acord că puterea de cuprindere a luminii spiritului produce toate efectele atribuite judecății[54].

98

Fiecare se laudă cu simțămintele lui, și nimeni nu

[53] Aici începe o serie de zece maxime despre spirit și despre judecată (97-106). Termenul *espirit* este folosit cu accepțiuni diferite: duh, inteligență, minte, judecată etc..

[54] „Sub primele ei forme (până la ediția a doua inclusiv), maxima aceasta cuprinde o serie de definiții deosebite, referitoare la diferite însușiri ale spiritului. La Rochefoucauld n-a reținut ca definitivă decât confruntarea a doi termeni, spirit și judecată, confruntare reluată în maximele 258 și 456“ (J. Truchet.).

îndrăznește să se laude cu deșteptăciunea lui[55].

99

Politețea minții constă în a gândi lucruri demne de stimă și delicate.

100

Galanteria spiritului stă în a spune lucruri măgulitoare în mod plăcut.

101

Se întâmplă adesea că unele lucruri se prezintă mai desăvârșite în mintea noastră decât dacă ne-am strădui să le facem în chip meșteșugit[56].

102

Mintea este totdeauna amăgită de inimă[57].

---

[55] Cf. în *Portretul lui La Rochefoucauld...,* pasajul care începe cu cuvintele: „Am duh și nu stau pe gânduri s-o spun".

[56] Cf. maxima 404 (apărută în ed. a patra), care precizează că reușitele acestea se realizează mai ales sub influența pasiunilor.

[57] Doamna de Schonberg, fosta domnișoară de Hautefleur, de care se îndrăgostise Ludovic al XIII-lea și după care suspinase în tinerețea lui și La Rochefoucauld - cum spune J. Truchet - femeie foarte evlavioasă, scria printre altele, într-o scrisoare adresată doamnei de Sablé: „Printre ele (maximele primite), sunt unele care mă incintă, cum este maxima: «Mintea este totdeauna victima inimii». Nu știu dacă dumneavoastră o înțelegeți ca mine; dar eu o înțeleg, mi se pare, destul de frumușel, și iată cum: mintea crede totdeauna, prin iscusința și prin raționamentele ei, că pune inima să facă tot ce vrea ea; dar se înșeală, este amăgită de inimă; căci inima dă totdeauna impuls minții; îi urmărim toate frământările; oricât n-am vrea, ba chiar le urmărim

103

Toți cei care își cunosc mintea nu-și cunosc inima.

104

Oamenii și afacerile își au un punct al lor din care trebuie privite[58]. Pe oameni trebuie să-i vezi de aproape, pentru a-i judeca așa cum se cuvine, iar afacerile nu le apreciezi niciodată la dreapta lor măsură decât de departe.

105

Om cu judecată nu este cel pe care întâmplarea îl face să găsească temeiul unui lucru, ci cel care îl cunoaște, care îl discerne și îl apreciază.

106

Ca să cunoști bine lucrurile, trebuie să le cunoști detaliile; și cum detaliile sunt aproape infinite, cunoștințele noastre rămân pururea superficiale și imperfecte.

107

Este și acesta un fel de a cocheta când vrei să atragi atenția că nu cochetezi niciodată.

108

fără să credem că le urmărim...".

[58] Adică punctul în care se cade să te așezi pentru a vedea o operă de artă sub cel mai potrivit unghi. Cf. Reflecția II: „Fiecare își are punctul său de vedere, din care ține să fie privit".

Mintea n-ar putea să joace multă vreme rolul inimii.

109

Tinerii își schimbă gusturile prin neastâmpărul vârstei, iar bătrânii și le păstrează din obișnuință.

110

Nu dăm nimic cu atâta dărnicie cum dăm sfaturile.

111

Cu cât iubești mai mult o amantă, cu atât ești gata s-o urăști mai mult.

112

Cusururile minții sporesc pe măsură ce îmbătrânim, ca și cele ale chipului.

113

Există căsătorii bune, dar niciuna nu e fermecătoare.

114

Nu ne putem consola când suntem înșelați de dușmanii noștri și trădați de prieteni, dar suntem adesea mulțumiți când ne năpăstuim noi înșine[59].

[59] Începutul, unei lungi serii de maxime referitoare la diversele aspecte ale înșelătoriei față de alții sau de sine (114-129).

115

E tot așa de lesne să te înșeli singur fără să-ți dai seama, pe cât de greu e să-i înșeli pe alții fără ca ei să prindă de veste.

116

Nimic nu este mai puțin sincer decât felul de-a cere și de-a da sfaturi. Cel care cere sfaturi pare să aibă un respect deosebit pentru părerile prietenului său, deși nu se gândește decât să-l facă să le admită pe ale lui și să-l ia drept chezaș pentru purtarea lui. Și cel care dă sfaturi plătește încrederea ce i se arată printr-un zel aprins și dezinteresat, cu toate că nu urmărește, de cele mai multe ori, în sfaturile pe care le dă, decât propriul său interes ori satisfacerea vanității sale.

117

Cel mai subtil dintre toate șiretlicurile este să știm să ne prefacem cum trebuie că dăm în capcanele ce ni se întind, fiindcă nu putem fi niciodată înșelați mai ușor decât atunci când facem planuri cum să-i înșelăm pe ceilalți.

118

Gândul de a nu înșela niciodată ne expune să fim adesea înșelați.

119

Suntem atât de obișnuiți să ne prefacem în fața altora, încât în cele din urmă ne prefacem și față de noi înșine.

120

Se săvârșesc mai adesea trădări din slăbiciune decât după un plan deliberat de trădare.

121

Adesea facem bine, ca să putem să facem răul nepedepsiți.

122

Dacă rezistăm pasiunilor noastre, e mai mult datorită slăbiciunii lor decât tăriei noastre.

123

N-am avea pic de plăcere dacă nu ne-am măguli niciodată.

124

Cei mai iscusiți se fac toată viața lor că înfierează șiretlicurile, ca să se folosească de ele cu cine știe ce prilej important, mânați de vreun mare interes.

125

Folosirea obișnuită a șireteniei este semnul unui spirit mărunt, și celui care recurge la ea, ca să se acopere într-un loc, mai totdeauna i se întâmplă să se descopere în altul.

126

Șiretlicurile și trădările izvorăsc numai din nepricepere.

127

Adevăratul mijloc de a fi înșelat constă în a te crede mai isteț decât ceilalți.

128

Subtilitatea prea mare este o falsă delicatețe, iar adevărata delicatețe este o subtilitate temeinică.

129

Câteodată este de ajuns, să fii incult ca să nu fii înșelat de un intrigant.

130

Slăbiciunea este singurul defect pe care nu l-am putea îndrepta.

131

Cel mai mic defect al femeilor care s-au lăsat în prada dragostei e că fac dragoste[60].

132

E mai ușor să fii înțelept pentru alții decât pentru tine însuți[61].

[60] E vorba de dragostea nepermisă.

133

Singurele cópii bune sunt cele care ne fac să vedem ridicolul unor originale rele[62].

134

Nu ești niciodată atât de ridicol prin calitățile pe care le ai, pe cât ești prin cele pe care te prefaci că le ai.

135

Suntem uneori la fel de diferiți de noi înșine, pe cât suntem de ceilalți.

136

Există oameni care n-ar fi fost nicicând îndrăgostiți, dacă n-ar fi auzit niciodată vorbindu-se de dragoste.

137

Vorbim puțin când vanitatea nu ne dă ghes la vorbă[63].

138

---

[61] J. Truchet înțelege astfel sensul acestei maxime: „E mai ușor să-l povățuiești pe altul, decât să-ți fixezi pentru tine o linie de conduită; vedem mai clar în problemele altora decât în propriile noastre probleme”, interpretare justificată și de textul manuscriselor.

[62] Cf. reflecția VII.

[63] „Începe o serie de maxime despre conversație și despre viața în societate (137-142); eventual am putea alătura aceleiași teme mănunchiul următor, care începe cu maxima 143, despre laude”. (J. Truchet.).

Preferăm să ne ponegrim singuri decât să nu spunem nimic despre noi[64].

139

Una dintre pricinile pentru care găsim atât puțini oameni care să pară chibzuiți și plăcuți în conversație este că nu există aproape nimeni care să nu se gândească mai mult la ceea ce vrea să spună decât să răspundă precis la ce i se spune. Cei mai capabili și cei mai amabili se mulțumesc doar să arate o mină atentă, în vreme ce în ochii și în mintea lor se citește o indiferență față de ceea ce li se spune și o anume grabă de a se întoarce la ce vor să spună ei, în vreme ce se vede în ochii și în mintea lor o înstrăinare față de ceea ce li se spune, și că ard de nerăbdare să se întoarcă la ce vor să spună ei, când de fapt ar trebui să vadă că este greșit de a încerca să le placi altora sau să-i convingi, căutând atât de stăruitor să-ți placi ție însuți, și că a asculta cum se cuvine și a răspunde bine este una din cele mai depline desăvârșiri la care poți ajunge în conversație.

140

Un om de duh ar fi adesea tare stingherit fără societatea proștilor.

141

Ne lăudăm adesea că nu ne plictisim de loc; și suntem atât de orgolioși, încât nu vrem să ne găsească cineva

[64] Doamna de Longueville spune, de asemenea, într-un *Examen de conștiință* adresat domnului Singlin în 1661: „Amorul-propriu ne face mai degrabă să vorbim de rău despre noi înșine, decât să nu vorbim de loc”.

plictisitori.

142

Cum caracteristica oamenilor de seamă stă în a ne face să înțelegem multe lucruri în puține cuvinte, oamenii mărginiți, dimpotrivă, au darul de a vorbi mult și de a nu spune nimic.

143

Exagerăm bunele însușiri ale altora mai degrabă de dragul propriilor noastre păreri decât din prețuire pentru meritul lor; și vrem să ne atragem laude când ne facem că-i lăudăm[65].

144

Nu ne place de loc să lăudăm și nu lăudăm niciodată pe nimeni fără interes. Lauda este o lingușire dibace, ascunsă și subtilă, care mulțumește în mod diferit pe cel care o aduce și pe cel care o primește. Unul o ia ca o răsplată a meritelor lui; celălalt o aduce ca să-și scoată în evidență spiritul de dreptate și de discernământ.

145

Alegem adesea laude otrăvite care scot la iveală indirect, la cei pe care îi lăudăm, unele defecte pe care nu îndrăznim să le dăm în vileag în alt chip.

146

[65] Începutul unei serii de maxime referitoare la laude (143-150).

Nu lăudăm de obicei decât ca să fim lăudați.

147

Puțini oameni sunt destul de înțelepți ca să prefere dojana folositoare în locul laudei care îi demască.

148

Există mustrări care laudă și laude care ponegresc.

149

Refuzăm laudele din dorința de a fi lăudați de două ori.

150

Dorința de a merita laudele care ni se aduc ne întărește virtutea; iar cele aduse duhului, valorii și frumuseții noastre contribuie la sporirea lor.

151

Este mai greu să nu te lași condus decât să-i conduci pe alții.

152

Dacă nu ne-am măguli noi înșine, măgulirea altora nu ne-ar putea dăuna.

153

Natura făurește meritele[66] și împrejurările prielnice le pun în valoare.

154

Întâmplarea ne scapă de mai multe defecte pe care rațiunea nu le-ar putea îndrepta.

155

Există oameni antipatici, cu toate meritele lor, și alții care plac, în ciuda defectelor[67].

156

Sunt unii oameni al căror merit constă în a spune și în a săvârși prostii cu folos și care ar strica totul dacă și-ar schimba purtarea.

157

Faima oamenilor mari se cuvine întotdeauna măsurată cu mijloacele de care s-au folosit pentru a o dobândi.

158

Lingușirea este o monedă falsă care nu are curs decât datorită vanității noastre.

159

[66] Începe un mănunchi de maxime referitoare la ideile de merit, de calități, de mari acțiuni, etc. (153-160).

[67] Cf. Convorbire lui La Rochefoucauld cu cavalerul de Méré.

Nu e de ajuns să ai mari calități trebuie să știi cum să le folosești cu rost.

160

Oricâtă strălucire ar avea o acțiune, ea nu trebuie socotită mare dacă nu este rodul unui plan măreț.

161

Trebuie să existe o anumită concordanță între acțiuni și planuri dacă vrem să scoatem din ele toate roadele pe care le pot da.

162

Arta de a ști să folosești bine niște vagi însușiri ne smulge prețuirea și dă adesea mai multă faimă decât adevăratul merit.

163

O sumedenie de purtări par ridicole, dar temeiurile lor ascunse sunt foarte chibzuite și foarte trainice.

164

E mai ușor să pari vrednic de funcții pe care nu le ai decât de cele pe care le îndeplinești[68].

[68] J. Truchet amintește, în legătură cu maxima aceasta, că La Rochefoucauld sperase să ajungă profesorul Delfinului (cum era numit principele moștenitor în Franța); dar domnul de Montausier fusese preferat în postul acesta.

165

Meritul nostru ne atrage prețuirea oamenilor cinstiți, iar zodia noastră bună pe aceea a publicului.

168

Lumea răsplătește mai adeseori aparențele meritului decât meritul însuși.

167

Zgârcenia este mai dăunătoare decât dărnicia[69].

168

Cât e ea de amăgitoare, speranța are cel puțin darul să ne ducă până la capătul vieții pe un drum plăcut[70].

169

În vreme ce lenea și sfiala ne rețin la datorie, întreaga onoare, în privința aceasta, revine virtuții[71] noastre.

---

[69] „Acest paradox vădit devine clar dacă ținem seama de sensul cuvântului *economie* în vremea aceea (aranjament, arta de a pune în aplicare) și dacă apropiem maxima aceasta de maximele 491 și 492; ideea este următoarea: zgârcenia este mai dăunătoare bunei chiverniseli a unei averi decât dărnicia” (J. Truchet).

[70] J. Truchet precizează că nu este vorba, aici, de speranța creștină, La Rochefoucauld ferindu-se cu grijă de orice aluzie la religie. „De altfel, dacă am lua cuvântul *speranță* în sensul lui creștinesc, maxima aceasta ar deveni cu desăvârșire antireligioasă, și autorul n-ar fi îndrăznit niciodată s-o publice.”.

[71] Și în înțelesul de tărie morală.

170

Este greu să apreciezi[72] dacă un procedeu precis, sincer și cinstit este rodul probității sau al dibăciei.

171

Virtuțile se pierd în interes, aidoma cu fluviile-n mare.

172

Dacă cercetăm cu atenție diversele urmări ale plictiselii, vom găsi că ea ne face să ne abatem de la mai multe îndatoriri decât interesul.

173

Există diverse feluri de curiozitate una, din interes, care ne îmbie să învățăm ceea ce ne poate fi folositor, și alta, din orgoliu, care provine din dorința de a ști ce nu știu alții.

174

E mai bine să ne folosim mintea ca să îndurăm nenorocirile care se abat asupra noastră, decât să ne gândim la cele care s-ar putea abate.

175

[72] În toate versiunile manuscrise, ca și în ediția olandeză, găsim: „Numai Dumnezeu știe”, cuvinte care au fost înlăturate de La Rochefoucauld în edițiile *Maximelor* publicate sub îngrijirea lui.

Statornicia în iubire[73] este o nestatornicie perpetuă, care face ca inima noastră să îndrăgească rând pe rând toate calitățile persoanei pe care o iubim, dând preferință când uneia, când alteia; astfel încât statornicia aceasta nu este decât o nestatornicie statornicită și ferecată în aceeași ființă[74].

176

Există două feluri de statornicie în iubire: unul provine din faptul că găsim necontenit, în persoana pe care o iubim, noi temeiuri de a o iubi, și altul din faptul că ne facem o cinste din a fi statornici[75].

177

Perseverența nu este demnă nici de dojană nici de laudă, pentru că nu este decât durata gusturilor și a sentimentelor care nici nu ni se smulg, nici nu ni se dăruiesc.

178

Ceea ce face să ne placă noile cunoștințe nu-i atât plictiseala de cele vechi sau plăcerea schimbării, cât jignirea de a nu fi destul de admirați de cei care ne cunosc

---

[73] Începutul unei serii de maxime despre statornicie și nestatornicie (175-179 și 181).

[74] J. Truchet amintește de versurile celebre ale lui La Fontaine din *Cei doi porumbei*:
„Și unul pentru altul trudiți-vă să fiți
O lume felurită, frumoasă, veșnic nouă" (*Fabule*, IX, 2).

[75] În mss. Barthélemy, Liancourt și Gilbert, maxima aceasta stabilea o deosebire între durata iubirii, pe de o parte, și ceea ce se numește de obicei statornicie, pe de
alta.

prea bine și speranța că vom fi admirați mai mult de cei care nu ne cunosc atât.

179

Ne plângem uneori cu ușurință de prietenii noștri, ca să ne justificăm cu anticipație ușurința.

180

Căința noastră nu e atât un regret după răul pe care l-am făcut, cât o teamă de răul care ni se poate întâmpla.

181

Există o nestatornicie provenită din ușurătatea minții sau din slăbiciunea ei, care o face să primească toate părerile altuia, și mai este una, mai de înțeles, provenită din sila de lucruri.

182

Viciile[76] intră în alcătuirea virtuților așa cum intră otrăvurile în alcătuirea leacurilor. Chibzuința le îmbină și le temperează, și se servește de ele cu folos contra vitregiilor vieții.

183

Trebuie să fim de acord, spre cinstea virtuții, că

[76] Începutul unei lungi serii de maxime consacrate viciilor, fărădelegilor, beteșugurilor sufletului omenesc (182-197). J. Truchet semnalează că maxima aceasta se găsea în fruntea cópiilor din 1663 și a ediției din Olanda.

nenorocirile cele mai cumplite ale oamenilor sunt cele în care cad datorită fărădelegilor lor.

184

Ne mărturisim defectele ca să dregem, prin sinceritatea noastră, răul pe care ni l-au făcut în mintea altora.

185

Există eroi în rău și în bine[77].

186

Nu-i disprețuim pe toți cei care au vicii; dar îi disprețuim pe toți cei care nu au nicio virtute.[78]

187

Numele virtuții servește interesului cu tot atâta folos ca și viciile.

188

Sănătatea sufletului nu este mai ferită decât sănătatea trupului; și deși ni se pare că suntem departe de pasiuni, suntem tot atât de mult în pericol să ne lăsăm prinși iar de vâltoarea lor, după cum putem cădea la pat din bun senin.

---

[77] În tratatul lui *Despre falsitatea virtuților omenești,* partea a II-a, cap. IV, Jacques Esprit dezvoltă aceeași idee.

[78] Maxima aceasta, împreună cu maxima 1, sunt singurele care au suferit modificări în ed. a patra a *Maximelor.*

189

Se pare că natura a statornicit pentru fiecare om, încă de la naștere, anumite limite pentru virtuți și pentru vicii.

190

Numai oamenilor mari li se cuvine să aibă defecte mari.

191

Se poate spune că viciile ne așteaptă, de-a lungul vieții, ca niște gazde la care urmează să poposim rând pe rând; și mă îndoiesc că experiența ne-ar ajuta să le ocolim, dacă ne-ar fi îngăduit să facem de două ori același drum.

192

Când ne părăsesc viciile, ne măgulim cu gândul că noi le părăsim.

193

Bolile sufletului revin și ele ca și cele ale corpului. Ceea ce luăm noi drept vindecare nu este, de cele mai multe ori, decât un răstimp de tihnă sau de schimbare a bolii.

194

Defectele sufletului sunt ca rănile trupului: oricâtă grijă am avea să le vindecăm, cicatricea se arată mereu și rănile sunt în orice clipă în pericol să se redeschidă.

195

Ceea ce ne împiedică adesea de a ne lăsa în voia unui singur viciu este faptul că avem mai multe.

196

Ne uităm cu ușurință greșelile, când nu sunt cunoscute decât de noi.

197

Există oameni despre care putem să nu credem niciodată ceva de rău fără să-l fi văzut; dar nu există unul măcar în care să ne surprindă cumva răul când îl vedem.

198

Ridicăm în slăvi gloria unora pentru a o coborî pe a altora. Și câteodată l-am lăuda mai puțin pe excelența sa principele[79], sau pe domnul de Turenne, dacă n-am vrea să-i criticăm pe amândoi.

199

Dorința de a părea capabili ne împiedică să ajungem capabili[80].

---

[79] Este vorba de principele de Condé. Condé și Turenne erau socotiți cele două mari genii militare ale Franței, în secolul al XVII-lea. La Rochefoucauld îi va compara, după toate regulile paralelei literare, în reflecția a XIV-a din *Reflecții diverse.* Asemenea paralele au mai lăsat Saint-Évremond (éd. de Planhol, Paris 1927, t. III, pp. 284-287) și Bossuet (*Discurs rostit la moartea Principelui de Condé*, în *Oraisons funèbres,* Classiques Garnier, pp. 391-393).

200

Virtutea n-ar ajunge atât de departe dacă vanitatea nu i-ar ține tovărășie.

201

Cel care crede că poate găsi în sine însuși tot ce-i trebuie ca să se lipsească de lumea întreagă se înșală amarnic; dar cel care crede că lumea nu se poate lipsi de el se înșală și mai mult.

202

Falșii oameni de treabă[81] sunt cei care își ascund defectele[82] față de alții și față de ei înșiși[83]. Adevărații oameni de treabă sunt cei care le cunosc perfect și le

[80] Cf. Maxima 40 din volumul doamnei de Sablé: „Adesea, dorința de a părea capabili ne împiedică să devenim capabili, deoarece suntem mai dornici să arătăm ceea ce știm decât să învățăm ceea ce nu știm”.

[81] „Se știe că termenii *honnêteté*, *honnête homme*, *honnêtes gens* se foloseau în secolul al XVII-lea în două înțelesuri deosebite, unul moral și conform cu actuala semnificație a acestor cuvinte, celalalt monden. (A se vedea, în privința aceasta, lucrarea clasică a lui Maurice Magendie, *La Politesse mondaine et les théories de l'honnêteté en France de 1600 a 1660*.) De remarcat că La Rochefoucauld așază aici, una după alta, două maxime, dintre care una (202) folosește aceasta expresie în sensul ei general, iar cealaltă (203) în sensul ei monden. Sensul moral se găsește și în maxima 165, iar sensul monden, în maxima 353 și în mai multe pasaje din *Reflecții diverse* (II, IV și XIII); există și cazuri în care cele două sensuri sunt greu de despărțit, ca în maximele 206 și 307; *Portretul lui La Rochefoucauld de el însuși*.” (Jacques Truchet.).

[82] J. Truchet observă că anterior ediției a doua, toate versiunile maximelor prezintă *stricăciunea inimilor* în loc de defectele lor, ceea ce dă maximei un ton destul de vădit jansenist. Înlocuirea cuvântului *stricăciune* cu *defectele* îl face să-i piardă orice rezonanță religioasă și readuce maxima pe simplul plan moral.

mărturisesc.

203

Adevăratul om de elită este cel care nu se fălește cu nimic[84].

204

Severitatea[85] femeilor este ca o gătează și o sulemeneală cu care își sporesc frumusețea.

205

Cumințenia[86] femeilor este adesea dragostea pentru reputație și pentru tihna lor.

206

A voi să fii mereu expus vederii oamenilor de treabă din

---

83 În convorbirea lui La Rochefoucauld cu Méré, găsim: „Atât falșii oameni de treabă, cât și falșii cucernici nu
umblă decât după aparență”.

84 Cf. Ideile cavalerului de Méré: „Ar fi de dorit, pentru a fi totdeauna plăcuți, să excelăm prin tot ce le stă bine oamenilor de societate, fără ca totuși să-i vedem fălindu-se cu ceva“. *(Oeuvres complètes,* éd. Boudhors, Paris. 1930, t. II, p. 45). Citat de J. Truchet. Cf. și reflecția XIII. „…Oamenii de lume trebuie să aprobe fără idei preconcepute ceea ce merită să fie aprobat, să caute ceea ce merită să fie căutat și să nu se înfumureze cu nimic.”.

85 În privința cinstei.

86 În original, *l’honnêteté* (cinstea). J. Truchet precizează următoarele: „Când este vorba de femei, La Rochefoucauld folosește totdeauna *honnête și honnêteté* în înțelesul restrâns de *castă* și *castitate.* Versiunile manuscrise ale acestei maxime și ediția olandeză prezintă, de altfel, *chasteté și* nu *honnêtetés.*”.

lumea bună înseamnă a fi cu adevărat un om de elită[87].

207

Nebunia se ține scai de noi toată viața. Dacă un om pare înțelept, e numai pentru că nebuniile lui sunt potrivite cu vârsta și cu situația lui.

208

Există oameni neghiobi care își dau bine seama de ceea ce sunt și care își folosesc cu iscusință neghiobia.

209

Cel ce trăiește fără nebunie nu-i chiar atât de înțelept pe cât crede[88].

LIPSĂ pag. 56-57

dacă ar avea siguranța că se întoarce teafăr. Astfel încât se vede cât de colo că teama de moarte știrbește întrucâtva vitejia.

216

---

[87] Aici expresiile *honnête homme* și *honnêtes gens* sunt luate cu dublul lor înțeles moral și monden, cum arată J. Truchet (p. 53, n. 1). Cf. și nota la maxima 353.

[88] Într-o scrisoare a doamnei ele Sévigné, din 10 februarie 1672, către fiica ei, doamna de Grignan, găsim unele reflecții în legătură cu această maximă a lui La Rochefoucauld: „...Dar de ce nu înțelegi maxima lui? Vai, cum poți trăi fără nebunie, adică fără fantezie? Și oare nu-i nebun omul care se crede înțelept pentru că nu se dis-... (**lipsă pg. 56-57**)

Vitejia desăvârșită stă în a săvârși fără martori ceea ce ai fi în stare să săvârșești în fața lumii întregi.

217

Îndrăzneala, o forță extraordinară a sufletului, îl ridică mai presus de tulburările, de răvășirea și de emoțiile pe care vederea unor mari pericole le-ar putea stârni în el; tocmai prin forța aceasta își păstrează eroii cumpătul și folosirea nestingherită a judecății în toiul evenimentelor celor mai surprinzătoare și mai cumplite.

218

Ipocrizia este un omagiu pe care viciul îl aduce virtuții.

219

Majoritatea oamenilor se expun de ajuns în război pentru a-și salva onoarea. Dar puțini vor să se expună mereu atât cât e nevoie pentru reușita planului pentru care se expun[89].

220

[89] Într-o scrisoare din 9 septembrie 1662, adresată moralistului Jacques Esprit, La Rochefoucauld își comentează astfel maxima: „Nu știu dacă o înțelegeți mai bine astfel; dar vreau să spun că este un lucru destul de obișnuit să-ți pui viața în joc pentru a scăpa de ocară; dar, după ce ai făcut lucrul acesta, ești destul de mulțumit ca să nu te sinchisești de obicei prea mult de izbânda lucrului pe care vrei să-l duci la bun sfârșit, și este sigur că cei care se expun atât cât este necesar ca să cucerească o cetate pe care o atacă, sau ca să cucerească o țară, au mai mult merit, sunt mai buni ofițeri, și au concepții mai mărețe și mai folositoare decât cei care se expun doar ca să-și pună onoarea la adăpost; și e foarte lesne să găsim oameni din ultima categorie despre care am spus mai adineauri, și foarte anevoios să găsim din cealaltă categorie.“.

Vanitatea, rușinea, și mai ales temperamentul făuresc adesea vitejia bărbaților și virtutea femeilor[90].

221

Nu vrem să ne pierdem viața, și vrem să ne acoperim de glorie; ceea ce face că vitejii au mai multă îndemânare și minte ca să se ferească de moarte decât au cei cu patima proceselor ca să-și păstreze avutul.

222

Nu există persoane care, de la primele semne de declin ale vârstei, să nu arate șubrezeniile de care vor da dovadă mai târziu trupul și mintea lor[91].

223

Recunoștința[92] este ca buna-credință a negustorilor: ea întreține negoțul; și nu plătim pentru că este drept să ne achităm de datorii, ci ca să găsim mai ușor oamenii care să ne dea cu împrumut.

---

[90] O explicație asemănătoare se găsește în Jacques Esprit, în tratatul *De la fausseté des vertus humaines* (partea a doua, cap. VI, *Despre modestia femeilor).* De asemenea, în maximele abatelui d'Ailly: „Vitejia le este dată bărbaților, iar castitatea femeilor, ca fiind virtuțile lor de căpetenie, cele mai greu de cultivat; când virtuțile acestea nu au de partea lor temperamentul și grația care să le susțină, ajung foarte slabe, și sunt sacrificate în curând dragostei de viață și plăcerii". (Citat de J. Truchet.).

[91] Cf. Reflecția IX.

[92] Începutul unui mănunchi de maxime despre recunoștință și despre ingratitudine (223-229), exceptând maxima 227, introdusă în volum la ediția a cincea.

224

Nu toți cei care se achită de îndatoririle recunoștinței se pot măguli, pentru aceasta, că sunt recunoscători.

225

Înșelarea speranțelor noastre cu privire la recunoștința pe care o așteptăm de pe urma generozităților săvârșite vine de acolo că orgoliul celui care dă și orgoliul celui care primește nu pot să cadă de acord în privința valorii binefacerii.

226

Graba prea mare pe care o au unii de a se achita de o îndatorire este un fel de nerecunoștință.

227

Oamenii fericiți nu se îndreaptă mai deloc: ei cred că au mereu dreptate când norocul le susține purtarea urâtă.

228

Orgoliul nu vrea să fie dator, iar amorul-propriu nu vrea să plătească.

229

Binele pe care ni l-a făcut cineva cere să nu ne revoltăm

împotriva răului pe care ni-l face[93].

230

Nimic nu este mai molipsitor decât exemplul și nu săvârșim niciodată nici vreun bine nici vreun mare rău care să nu stârnească altele la fel. Faptele bune le imităm din spirit de întrecere, iar pe cele rele din răutatea firii noastre, pe care simțul rușinii o ținea ferecată și pe care exemplul dat o pune în libertate.

231

E o mare nebunie să fii numai tu înțelept[94].

232

Orice pretext am da marilor noastre necazuri, adesea numai interesul și vanitatea le pricinuiesc.

---

[93] La Rochefoucauld spune despre el însuși (în *Portret...*) în legătură cu atitudinea lui față de prieteni: „Le suport cu răbdare toanele și le trec cu vederea orice".

[94] J. Truchet apropie maxima aceasta de *Mizantropul* lui Moliere, reprezentat la 4 iunie 1666. Maxima face parte din ediția a doua, care urma să apară în septembrie 1666. ,,Ridicolul lui Alceste nu stă tocmai în voința lui de a fi înțelept cu orice preț, chiar, și mai ales, singur? Dovadă versurile bine cunoscute pe care le rostește

«*Mi-s oamenii-ntr-atâta de odioși, că-i drept,*
M-aș face foc de-ac trece în ochii lor deștept».

Sau versurile lui Philinte:

«*E-o nebunie: una nemaivăzută: - anume,*
A da mereu cu gura să-ndrepți întreaga lume»."

(Actul I, scena 1).

Maxima amintește și de o frază a lui Balthazar Gracián, din *Oráculo manual*: ,,Mai bine nebuni cu toții decât înțelept singur, spun cei care se ocupă de politică"

233

În marile noastre necazuri există diferite feluri de ipocrizie. Într-unul, sub pretextul că plângem pierderea unei ființe dragi, ne plângem pe noi înșine; ne pare rău după părerea bună pe care o avea despre noi; plângem micșorarea binelui, a plăcerii și a considerației de care ne bucuram. Și astfel, morții au cinstea unor lacrimi care nu curg decât pentru cei vii. Spun că este un fel de ipocrizie, din pricină că, în amărăciunile de felul acesta, ne înșelăm pe noi înșine. Există o altă ipocrizie, care nu e atât de neprihănită, pentru că amăgește pe toată lumea - este adânca mâhnire a anumitor persoane care năzuiesc gloria unei frumoase dureri nemuritoare. După ce timpul, care mistuie totul, le-a curmat durerile pe care le aveau cu adevărat, o țin într-un plânset, într-o jelanie și un oftat; iau mutra unei făpturi lugubre și se chinuiesc să convingă lumea, prin tot ce fac, că mâhnirea lor nu va înceta decât odată cu viața. Această jalnică și istovitoare vanitate o vedem de obicei la femeile ambițioase[95]. Cum, ca femeile, sunt închise toate drumurile gloriei, se străduiesc să ajungă celebre prin afișarea unei mâhniri fără alinare. Mai exista încă o categorie de lacrimi, cu izvoare sărace, care curg și seacă repede: unii plâng ca să le meargă numele că sunt duioși; alții plâng pentru a fi compătimiți, alții plâng ca să fie plânși; în sfârșit, mai sunt unii care plâng ca să scape de ocara de a nu plânge.

234

Mai adeseori din orgoliu decât din lipsă de înțelegere ne opunem cu atâta îndârjire părerilor celor mai comune:

---

[95] Aceeași temă se poate găsi în lucrarea lui Jacques Esprit, *De la fausseté des vertus humaines* (prima parte, cap. XVI: *Durerea morții rudelor și a prietenilor*).

găsim primele locuri ocupate în tabăra cea bună, și nu vrem cu niciun chip locuri de codași.

235

Ne consolăm ușor de nenorocirile prietenilor noștri, când slujesc să pună în lumină dragostea noastră față de ei.

236

Se pare că amorul-propriu este păcălit de bunătate, și că-și uită de sine când muncim pentru folosul altora. Totuși asta înseamnă s-o apuci pe drumul cel mai sigur ca să-ți ajungi țelurile; înseamnă să dai cu camătă sub pretextul dăruirii; înseamnă, în sfârșit, să câștigi de partea ta pe toată lumea printr-un mijloc subtil și delicat.

237

Nimeni nu merită să fie lăudat pentru bunătatea lui, dacă nu are tăria să fie rău - orice altă bunătate nu este, de cele mai multe ori, decât o lenevire sau o neputință a voinței.

238

Nu e atât de primejdios să faci rău majorității oamenilor, cât e să le faci prea mult bine.

239

Nimic nu ne măgulește mai mult orgoliul ca încrederea celor mari pentru că o privim ca pe un rezultat al meritului nostru, fără să ne gândim că ea nu provine, de cele mai multe ori, decât din vanitate sau din neputința de a păstra

secretul.

240

Putem spune despre plăcerea distinctă a frumuseții că este o armonie ale cărei reguli nu le știm, și un raport tainic al trăsăturilor luate laolaltă, și al trăsăturilor cu culorile și cu înfățișarea persoanei.

241

Cochetăria este urzeala firii femeilor. Dar nu o folosesc toate, deoarece cochetăria câtorva este înfrânată de teamă sau de judecată[96].

242

Îi stingherim adesea pe alții când credem că nu-i putem stingheri niciodată[97].

243

Există puține lucruri cu neputință prin ele însele; ne lipsesc nu atât mijloacele, cât sârguința de a le duce la înfăptuire.

244

Suprema capacitate a cuiva constă în a cunoaște bine valoarea lucrurilor.

---

[96] Variantă ed. 1665, nr. 262; „Cochetăria ține de fondul și de firea tuturor femeilor; dar nu toate o pun în aplicare, deoarece cochetăria unora este înfrânată de temperamentul și de judecata lor“.

[97] Cf. reflecția II din *Reflecții diverse.*

245

Este o mare iscusință să știi să-ți ascunzi iscusința[98].

246

Ceea ce pare generozitate nu este adesea decât o ambiție deghizată care disprețuiește micile interese, pentru a se îndrepta spre altele mai mari.

247

Fidelitatea, care se vede la cei mai mulți oameni nu e decât o născocire a amorului-propriu pentru atragerea încrederii. Este un mijloc de a ne ridica mai presus de alții, și de a deține cele mai importante lucruri.

248

Mărinimia disprețuiește totul pentru a obține totul.

249

Nu e mai puțină elocvență în tonul, în privirile și în atitudinea unei persoane decât în alegerea cuvintelor ei.

250

Adevărata elocvență constă în a spune tot ce trebuie și a nu spune decât ce trebuie.

---

[98] Variantă ed. 1665, nr. 267: „Arta cea mai înaltă a unui om iscusit este aceea de a ști să-și ascundă iscusința“.

251

Sunt persoane cărora le vin bine defectele, iar altele care displac cu toate însușirile lor alese.[99]

252

Este un lucru deopotrivă de obișnuit să vezi schimbându-se gusturile pe cât este de neobișnuit să vezi schimbându-și înclinările.[100]

253

Interesul se folosește de tot felul de virtuți și de vicii.

254

Adesea, umilința nu este decât o prefăcută supunere, de care ne folosim pentru a-i supune pe alții; este un șiretlic al orgoliului care se înjosește pentru a se înălța; și, cu toate că se transformă în mii de chipuri, niciodată nu este mai bine deghizat și mai capabil să înșele decât atunci când se ascunde sub înfățișarea umilinței.

255

Toate sentimentele au - fiecare în parte - un ton, gesturi și chipuri proprii. Și raportul acesta, bun sau rău., plăcut sau neplăcut, este ceea ce face ca persoanele să placă sau să displacă.

---

[99] Cf. maxima 155 și convorbirea lui La Rochefoucauld cu cavalerul de Méré.

[100] Cf. reflecția X din *Reflecții diverse;* între MS 1 și maxima 252 se constată o anumită contradicție.

256

În toate categoriile sociale, fiecare simulează o expresie și o fizionomie, ca să pară ceea ce vrea să fie crezut. Și astfel, putem spune, că lumea nu e alcătuită decât din măști.[101]

257

Gravitatea este un mister al trupului născocit ca să ascundă defectele spiritului.

258

Bunul gust provine mai mult din judecată decât din spirit.[102]

259

Plăcerea dragostei se află în ea însăși; și ești mai fericit prin pasiunea pe care o simți tu însuți decât prin aceea pe care o inspiri altora.

260

---

[101] Într-o scrisoare adresată doamnei de Sablé în anul 1663, doamna de Schonberg comentează astfel maxima aceasta: „E mult de când am gândit și eu lucrul acesta și de când am spus că toată lumea era în mascaradă și mai bine deghizată decât la cea de la Luvru, căci nu mai recunoști pe nimeni. În sfârșit, faptul că totul este aranjat ca să arate ceva cinstit, fără să fie cinstit în realitate, este totuși un lucru tare straniu.”.

[102] „Maxima aceasta, ca și maxima 456, nu se împacă deloc cu maxima 97, care declară că nu avem dreptate când socotim judecata și spiritul ca două lucruri deosebite. De remarcat că datează, ca și maxima 456, de la ediția a cincea.” (J. Truchet.).

Curtoazia este dorința de a fi tratat cu curtoazie și de a fi socotit politicos.

261

Educația pe care le-o dăm de obicei tinerilor[103] este un al doilea amor-propriu pe care li-l insuflăm.

262

Nu există pasiune în care iubirea de sine să domnească atât de strașnic ca în dragoste; și totdeauna suntem mai dispuși să sacrificăm tihna ființei iubite decât să ne-o pierdem pe a noastră.

263

Ceea ce se cheamă dărnicie nu este, cel mai adesea, decât vanitatea de a dărui, la care ținem mai mult decât la ceea ce dăruim.

264

Mila este adesea o regăsire a propriilor noastre nenorociri în nenorocirile altora. Este o iscusită prevedere[104] a năpastelor peste care putem da; le dăm ajutor altora pentru a-i îndatora să ne dea și ei în ocazii asemănătoare și aceste servicii pe care le facem altora sunt, la drept vorbind,

---

[103] În mss. Liacourt și Barthélemy, în cópiile din 1663, în ediția olandeză și chiar în primele exemplare din prima ediție a Ma*ximelor,* se găsea cuvântul *princes (*suverani), cuvânt scos de autor, din prudență, chiar în cursul tipăririi, cum ne informează J. Truchet.

[104] J. Esprit scrie și el că este „O prevedere iscusită”, adăugând că este „Providența amorului-propriu”. (Citat de J. Truchet.).

bunuri pe care ni le oferim nouă înșine cu anticipație.

265

Micimea spirituală duce la îndărătnicie[105] și nu credem cu una, cu două ce este mai încolo de ceea ce vedem noi.

266

Ne-am înșela crezând că numai pasiunile violente, ca ambiția și iubirea, le pot birui pe celelalte. Oricât e ea lipsită de vlagă[106], lenea nu se lasă până nu ajunge, adeseori, stăpână - ea își arogă drepturi în toate proiectele și în toate acțiunile vieții; ea nimicește și mistuie pe nesimțite pasiunile și virtuțile.[107]

267

Graba de a da crezare răului fără să-l fi cercetat îndeajuns este o urmare a orgoliului și a lenii. Vrem să găsim vinovații și nu vrem să ne dăm osteneala de a cerceta învinuirile.[108]

---

[105] Cf. Maxima nr. 41 din culegerea doamnei de Sablé: „Micimea spirituală, ignoranța și înfumurarea alcătuiesc îndărătnicia“.

[106] Cf. Jacques Esprit: „Oricât de lipsită de vlagă, lenea învinge ambiția, care este o pasiune arzătoare“. *(Op. cit.* partea a doua, c. XIX.).

[107] Doamna Schonberg, în scrisoarea către doamna de Sablé, din 1663, socotește această maximă despre lene un lucru nou, pe care îl admiră. Apoi spune: „Este adevărat - și autorul a răscolit bine în suflet pentru a găsi un simțământ atât de ascuns, dar atât de adevărat - încât socotesc că niciuna dintre maximele acestea nu este mai adevărată și sunt încântată aflând că lenii îi datorăm nimicirea tuturor pasiunilor. Cred că în momentul de față trebuie s-o apreciem ca singura virtute din lume, deoarece ea smulge din rădăcini toate viciile...”

268

Recuzăm judecătorii pentru cele mai mărunte interese, și ținem cu tot dinadinsul ca reputația și gloria noastră să depindă de judecata oamenilor care ne sunt cu toții potrivnici, fie prin invidie, fie prin ideile lor preconcepute, fie prin îngustimea minții lor; și doar de dragul de a-i face să se pronunțe în favoarea noastră ne riscăm, în atâtea chipuri, tihna și viața.

269

Nu există om destul de inteligent încât să-și dea seama de tot răul pe care îl face.

270

Onoarea dobândită este o chezășie pentru aceea pe care trebuie s-o dobândim.

271

Tinerețea este o beție necontenită - este febra rațiunii.

271

Nimic n-ar trebui să-i umilească mai mult pe oamenii care s-au făcut vrednici de toată lauda decât grija pe care o pun mai departe de a se afirma prin lucruri mărunte.

---

108 În original, *les crimes*, luat cu sensul etimologic, *crimen*, învinuire, cap de acuzare, potrivit ediției G.E.F. „Maxima aceasta, compusă în 1663 - notează J. Truchet - ar putea prea bine să facă aluzie la anchetarea cazului Fouquet, în curs de desfășurare, și pe care La Rochefoucauld o urmărea de aproape.”.

273

Sunt oameni oare se bucură de vază în societate, și care, drept orice menit, n-au decât viciile care folosesc în relațiile dintre oameni.

274

Harul noutății este pentru iubire ceea ce este floarea pentru fructe; îi dă o strălucire care se destramă repede și nu se mai întoarce niciodată.[109]

275

Bunătatea înnăscută, care se fălește că e atât de sensibilă, este adesea înăbușită de cel mai neînsemnat interes.

276

Absența micșorează pasiunile obișnuite și le sporește pe cele mari, așa cum vântul stinge lumânările și întețește focul.

277

Adeseori femeile cred că tot mai iubesc, chiar când nu mai sunt îndrăgostite. Urzirea unei intrigi, freamătul spiritual pe care îl dă o legătură de dragoste, înclinarea naturală către plăcerea de a fi iubite, și mâhnirea de a respinge, toate astea le conving că sunt stăpânite de pasiune, când de fapt nu sunt stăpânite decât de cochetărie.

---

[109] Aceeași imagine în reflecția XVII din *Reflecții diverse.*

278

Ceea ce face să fim deseori nemulțumiți de cei care duc tratative este faptul că mai totdeauna părăsesc interesul prietenilor lor de dragul succesului negocierii, care devine interesul lor prin cinstea de a fi reușit în ceea ce întreprinseseră.

279

Când ridicăm în slăvi afecțiunea pe oare o au prietenii pentru noi, adesea o facem nu atât din recunoștință, cât din dorința de a ni se aprecia meritul.

280

Consimțământul pe care-l acordăm celor care intră în lume provine adesea din invidia tăinuită pe care o nutrim față de cei care și-au făcut un rost în ea.

281

Orgoliul care ne inspiră atâta invidie ne folosește adesea s-o și moderăm.

282

Există unele prefăcătorii deghizate care înfățișează atât de bine adevărul încât ar însemna că judeci prost dacă nu te-ai lăsa amăgit.

283

Câteodată nu ești mai puțin capabil când știi să profiți de

un sfat bun decât ești când te povățuiești cum trebuie tu însuți.

284

Există unii oameni răi care ar fi mai puțin primejdioși dacă n-ar avea nicio fărâmă de bunătate.

285

Mărinimia este destul de bine definită prin numele ei[110]; cu toate acestea am putea spune că este un bun-simț al orgoliului, și calea cea mai nobilă pentru primirea laudelor.

286

E cu neputință să iubești a doua oară ceea ce ai încetat cu adevărat de a mai iubi.

287

Nu atât inventivitatea spiritului ne ajută să găsim mai multe mijloace de soluționare a aceleiași probleme, cât lipsa de cunoștințe, care ne face să ne oprim în fața a tot ce se prezintă închipuirii noastre, și ne împiedică să distingem imediat soluția cea mai bună.

288

Există treburi și boli pe care leacurile le agravează în anumite momente; și marea destoinicie constă în a-ți da

[110] Aluzie la etimologia cuvântului *magnanimité*: *magna anima* (suflet mare), similară *mărinimiei* (inițial *inimă mare*).

seama când e primejdios să le folosești.[111]

289

Sinceritatea simulată este o înșelătorie rafinată.

290

Există mai multe defecte în firea omului decât în mintea lui.

291

Meritul oamenilor își are anotimpul lui, ca și fructele.[112]

292

Putem spune despre firea oamenilor ca despre majoritatea clădirilor - că are diverse fațade, unele plăcute și altele neplăcute.

293

Cumpătarea nu poate avea meritul de a combate ambiția și a o ține în frâu - niciodată nu se găsesc laolaltă. Cumpătarea este tânjirea și trândăvia sufletului, așa cum ambiția este activitatea și înflăcărarea lui.

---

[111] Exceptând lunga reflecție despre moarte (maxima 504), prima ediție a *Maximelor* se încheie cu maxima aceasta.

[112] ,,Putem șovăi - spune J. Truchet - între două interpretări: ori meritul omului decade într-adevăr după un anumit timp; ori, fără să decadă, încetează de a mai interesa. În primul înțeles, maxima aceasta s-ar apropia de maxima 379; în al doilea înțeles, de maxima 211.”.

294

Ne sunt totdeauna dragi cei care ne admiră și nu ne sunt totdeauna dragi cei pe care îi admirăm noi.

295

Mai e mult până să aflăm tot ce vrem.

296

E greu să-i iubim pe cei pentru care nu avem niciun fel de stimă; dar nu e tot atât de greu să-i iubim pe cei pe care-i prețuim cu mult mai mult decât pe noi.

297

Umorile corpului au un curs obișnuit și uniform care ne pune în mișcare și ne conduce pe nesimțite voința. Ele circulă împreună și exercită pe rând o înrâurire tainică în noi astfel încât au o parte considerabilă în toate acțiunile noastre, fără ca noi să ne putem da seama.[113]

---

[113] J Truchet pune bine în lumină problema *umorilor*, în care La Rochefoucauld vede una din cauzele conduitei oamenilor: „Se știe că medicina secolului al XVII-lea clasa temperamentelor în funcție de anumite lichide - *umori* (fr. *humeurs)* în sens etimologic - despre care credea că dozarea lor în organism caracterizează fiecare individ; ea le atribuia o mare influență asupra psihismului, și îi ajuta astfel pe scriitori să creeze tipuri (de exemplu, sanguinii și posacii lui Molière). Faptul că La Rochefoucauld se referă la teoria aceasta - și în deosebi că se clasează chiar el între melancolici - nu are deci, în bine, nimic original. Vrednic de observat este însă importanța pe care le-o dă. Nu forțăm înțelesul acestei maxime spunând că autorul apare aici ca precursorul psihofiziologiei, și că pornește pe o cale care ne îndreptățește în mod logic să readucem în discuție noțiunile de răspundere, de merit și de libertate. Lucrul acesta nu mai miră pe

298

Recunoștința celor mai mulți nu este decât o dorință ascunsă de a primi binefaceri și mai mari.

299

Aproape toată lumea simte plăcere să se achite de micile îndatoriri; mulți oameni dau dovadă de recunoștință pentru cele de categorie mijlocie; dar aproape nu e om care să nu fie ingrat în cele mari.

300

Există unele nebunii care se iau ca bolile contagioase.

301

Destui oameni disprețuiesc darurile, dar puțini știu să le facă.[114]

302

De obicei doar în ce privește micile interese riscăm să nu credem în aparențe.

303

---

nimeni în zilele noastre, în care hormonii și multe alte descoperiri au venit să ia locul vechilor umori, dar nu era același lucru acum trei secole.“ (*Introduction,* LXI-LXII.).

[114] J. Truchet precizează că, exceptând lunga reflecție despre moarte, (maxima 504), ediția a doua a *Maximelor*: se încheia cu maxima aceasta.

Oricât de mult bine s-ar spune despre noi, nu găsim nimic nou în asta.

304

Îi iertăm adesea pe cei care ne plictisesc, dar nu-i putem ierta pe cei pe care îi plictisim noi.

305

Interesul, pe care îl învinuim de toate ticăloșiile noastre, merită adesea să fie lăudat pentru faptele noastre bune.

306

Nu întâlnim ingrați atâta vreme cât suntem în stare să facem bine.

307

Este la fel de onorabil să fii preocupat de tine însuți pe cât este de ridicol să fii înfumurat[115] față de alții.

308

S-a făcut o virtute din moderație, pentru a pune hotare ambiției celor mari, și pentru a-i consola pe cei modești de bruma lor de avere, și de bruma lor de merit.

---

[115] În fr. *glorieux.* „La Rochefoucauld mizează pe dublul înțeles al cuvântului *«glorieux»*: dacă îi înfierează pe trăncănitori și pe lăudăroși, aprobă în schimb nobilul sentiment al demnității personale. (J. R. Charbonnel.).

309

Sunt oameni sortiți să fie proști, care nu fac prostii doar din bunul lor plac, ci pentru că soarta însăși îi constrânge să facă.

310

În viață se întâmplă uneori încurcături, din care, ca să ieși cu bine, se cade să ai o fărâmă de nebunie.

311

Dacă există oameni al căror ridicol n-a ieșit nicicând la iveală, e doar pentru că nu l-a căutat nimeni cum trebuie.

312

Dacă amanții și amantele nu se plictisesc deloc fiind tot timpul împreună, e pentru că vorbesc mereu numai despre ei.

313

De ce om fi având destulă ținere de minte ca să reținem până și cele mai mici amănunte din ce ni s-a întâmplat și de ce n-om avea destulă ca să ne amintim de câte ori le-am povestit aceleiași persoane?

314

Plăcerea nespus de mare pe care o simțim când vorbim despre noi înșine ar trebui să ne dea de bănuit că nu le facem mare plăcere celor care ne ascultă.

315

Ceea ce ne împiedică de obicei de a le arăta prietenilor adâncul inimii noastre nu e atât neîncrederea pe care o avem față de ei, cât neîncrederea pe care o avem față de noi înșine.

316

Persoanele slabe nu pot să fie sincere.

317

Nu e o mare nenorocire că îndatorăm niște nerecunoscători; dar este o nenorocire de nesuportat să ai o datorie de recunoștință față de un om necinstit.

318

Se găsesc mijloace pentru a lecui nebunia, dar nu și pentru a îndrepta o minte sucită.

319

Nu putem păstra multă vreme sentimentele pe care trebuie să le avem față de prietenii și de binefăcătorii noștri dacă ne luăm libertatea de a vorbi adesea despre defectele lor.

320

A-i lăuda pe monarhi pentru virtuți pe care nu ie au înseamnă a-i jigni fără riscul de a fi pedepsit.

321

Mai curând îi iubim pe cei care ne urăsc decât pe cei oare ne iubesc mai mult decât vrem noi.[116]

322

Numai cei vrednici de dispreț se tem să nu fie disprețuiți.

323

Înțelepciunea noastră nu este mai puțin la cheremul întâmplării ca avuția noastră.

324

În gelozie există mai mult amor-propriu decât amor[117].

325

Adeseori ne consolăm din slăbiciune de năpaste pentru care rațiunea nu are tăria să ne consoleze.

326

Ridicolul dezonorează mai mult decât dezonoarea.

327

Nu ne mărturisim unele mici defecte decât ca să-i

[116] „Scriind maxima aceasta, se prea poate ca La Rochefoucauld să se fi gândit deopotrivă la prietenie sau la dragoste.” (J. Truchet.).
[117] Cf. maxima 336.

convingem pe alții că n-avem defecte mari.

328

Invidia este și mai cu neputință de îmbunat decât ura.

329

Socotim uneori că urâm lingușirea, dar nu urâm decât felul de a linguși.

330

Iertăm, cât timp iubim.

331

E mai greu să fii credincios amantei când ești fericit în dragoste decât atunci când se poartă rău cu tine.

332

Femeile nu-și cunosc întreaga cochetărie.

333

Fără aversiune, femeile nu ajung la o severitate neînduplecată.

334

Femeile își pot stăpâni mai anevoie cochetăria decât

pasiunea.[118]

335

În iubire, înșelăciunea ajunge aproape întotdeauna mai departe decât neîncrederea.

336

Există un anumit fel de iubire a cărei intensitate împiedică gelozia.[119]

337

Cu anumite aptitudini bune se întâmplă ea și cu simțurile: cei lipsiți cu desăvârșire de ele nu le pot observa nici înțelege.

338

Când este prea aprinsă, ura noastră ne pune mai prejos de cei pe care îi urâm.

339

Nu ne drămuim bucuriile și durerile decât în funcție de amorul nostru propriu.

340

Celor mai multe femei, mintea le servește mai degrabă

[118] Cf. maxima 349.

[119] Cf. maxima 324, pe care o comentează întrucâtva.

să le întărească nebunia decât judecata[120].

341

Pasiunile tineretului sunt la fel de potrivnice izbăvirii[121] sufletului ca lipsa de avânt a bătrânilor.

342

Pecetea meleagurilor în care te-ai născut rămâne întipărită în minte și în inimă, ca și în limbă.[122]

343

Ca să fii om mare, trebuie să știi să profiți de toate împrejurările care îți sunt prielnice.

344

Majoritatea oamenilor au, ca și plantele, însușiri ascunse pe care întâmplarea le dă la iveală.

345

Împrejurările îi ajută pe ceilalți să ne cunoască și ne ajută încă mai mult să ne cunoaștem pe noi înșine.[123]

---

[120] Cu excepția maximei 504, ediția a treia a *Maximelor* se încheia cu maxima aceasta.

[121] Cuvânt prin excelență creștinesc, lucru rar sub pana lui La Rochefoucauld.

[122] Aluzie, se pare, la Mazarin, căruia i se reproșase că rămăsese italian.

[123] Doamna de Longueville îi scria doamnei de Sablé: ,,Împrejurările prielnice nu ne fac ceea ce suntem, dar ne arată cine suntem.”.

346

Nu poate exista vreo rânduială în mintea și în inima femeilor, dacă firea lor n-o îngăduie.

347

Nu-i socotim oameni cu judecată decât pe acei care sunt de părerea noastră.

348

Când iubești, te îndoiești adesea de ceea ce crezi mai mult.

349

Cea mai mare minune a iubirii constă în vindecarea de cochetărie.[124]

350

Ceea ce ne face să fim atât de aspri față de cei care fac pe șireții cu noi este faptul că se cred mai deștepți decât noi.[125]

351

Ne vine tare greu să ne despărțim, când nu ne mai iubim.

---

[124] Ca și maxima 376, maxima 349 atenuează întrucâtva rigoarea maximei 334, rămasă de la ediția precedentă.

[125] „Rivalitatea în machiavelism”. (J.R. Charbonnel.).

352

Ne plictisim mai totdeauna alături de persoanele lângă care nu ne este îngăduit să ne plictisim.

353

Un om de elită[126] poate fi îndrăgostit ca un nebun, dar nu ca un prost.

354

Există anumite defecte care, folosite bine, strălucesc mai mult chiar decât virtutea.

355

Pierdem câteodată unele persoane de care mai mult ne pare rău decât suntem îndurerați; și altele, de care suntem îndurerați[127], dar nu ne pare rău.

356

De obicei nu-i lăudăm cu dragă inimă decât pe cei ce ne admiră.

---

[126] Fr. un *honnête homme*, tipul omului de societate, cult, distins, manierat. Dubois și Lagane definesc astfel termenii *honnête homme*, *honnête femme*: „persoana cultivată care îmbină noblețea sentimentelor cu noblețea originii, plăcută în societate prin probitatea, discreția și gustul său”.

[127] „Îndurerarea rezultă din afecțiunea pe care o avem față de defunct, în vreme ce regretul rezultă din foloasele pe care le avem de pe urma lui, - așa încât cele două sentimente pot exista independent unul de altul.“ (J. Truchet.).

357

Oamenii mărginiți se simt prea jigniți de lucrurile mici; oamenii mari le văd pe toate și nu se simt jigniți de ele.

358

Umilința este adevărata dovadă a virtuților creștinești: - fără ea, ne păstrăm toate defectele, numai că sunt învăluite în orgoliul care le ascunde de alții și adesea de noi înșine.[128]

359

Actele de infidelitate ar trebui să stingă iubirea, iar omul să nu mai fie gelos când are motiv să fie. Numai persoanele care se feresc să ne facă geloși sunt vrednice de gelozia noastră.

360

O persoană își pierde în mult mai mare măsură considerația în ochii noștri prin cele mai mici abateri de la fidelitatea față de noi, decât prin cele mai mari abateri săvârșite față de alții.

361

Gelozia ia naștere totdeauna odată cu dragostea, dar nu totdeauna moare odată cu ea.

---

[128] În aceeași perioadă, La Rochefoucauld a mai compus și alte maxime similare (MP 35, 37 și 38), dar nu le-a publicat și nici nu le-a comunicat doamnei de Rohan.

362

Majoritatea femeilor nu plâng atât moartea amanților lor pentru că i-au iubit, cât pentru a părea și mai vrednice de a fi iubite.

363

Violențele altora ne fac adesea mai puțin rău decât cele pe care ni le facem singuri.[129]

364

Fiecare știe destul de bine că nu se cade să vorbească despre soția lui; dar nu știe destul de bine că și mai puțin s-ar cuveni să vorbească despre sine.

365

Sunt unele bune aptitudini care degenerează în defecte, când țin de firea noastră, și altele care nu sunt niciodată desăvârșite, când sunt dobândite. Trebuie, de pildă, ca judecata minții să ne facă circumspecți cu avuția și cu încrederea noastră; și trebuie, dimpotrivă, ca bunătatea și valoarea să ni le dea firea.

366

Oricâtă neîncredere am avea față de sinceritatea celor care ne vorbesc, credem mereu că sunt mai sinceri cu noi decât cu alții.

---

[129] Cf. maxima 369, un exemplu de violențe pe care ni le facem singuri.

367

Există puține femei cinstite[130] cărora să nu li se urască de cinstea lor.

368

Majoritatea femeilor cinstite sunt niște comori ascunse, care nu se află în siguranță decât pentru că nu sunt căutate.

369

Violențele cu care ne năpăstuim pentru a ne feri de o iubire sunt adesea mai crude decât asprimile ființei iubite.

370

Nu există fricoși care să-și cunoască totdeauna toată frica.

371

E mai totdeauna vina persoanei care iubește că nu-și dă seama când încetează iubirea celuilalt.[131]

---

[130] În original *honnête femme*, noțiune complexă, greu de ticluit în traducere. Cf. definiția dată de Dubois și Lagane pentru *honnête homme, honnête femme*: vezi nota de mai sus. Aici precumpănește sensul moral, nu cel monden.

[131] După varianta prezentată de supli1nent, J. Truchet precizează astfel gândirea autorului : „Dacă persoana care iubește nu observă că ființa iubită încetează de a-l mai iubi, nu o face din lipsă de atenție, ci pur și simplu pentru ca iubește prea mult; într-adevăr, iubirea, ajunsă la un anumit grad, întunecă luciditatea”.

372

Mai toți tinerii cred că sunt naturali, când nu sunt decât necioplițiși grosolani.

373

Sunt anumite lacrimi care ne înșală adesea și pe noi, după ce i-au înșelat pe alții.

374

Dacă socotim că ne iubim amanta din dragoste pentru ea, ne înșelăm de-a binelea.

375

Oamenii cu inteligență mediocră înfierează de obicei tot ce le depășește puterea de înțelegere.

376

Invidia este nimicită de adevărata prietenie, și cochetăria de adevărata dragoste.[132]

377

Cel mai mare cusur al puterii de pătrundere nu-i că nu merge până la țel, ci că trece de el.

378

[132] Cf. maxima 349. De opus maximelor 328 și 334.

Dăm povețe, dar nu înrâurim purtarea altora.

379

Odată cu meritul, scade și gustul nostru.[133]

380

Averea scoate la iveală virtuțile și viciile noastre, așa cum lumina scoate la iveală lucrurile.

381

Efortul pe care îl facem să rămânem credincioși ființei iubite echivalează cu o infidelitate.

382

Faptele noastre sunt ca versurile ticluite pe rime impuse[134], pe care fiecare le completează cu ce-i place lui.

383

Dorința de a vorbi despre noi - și de a ne înfățișa defectele din unghiul din care ținem să le arătăm - alcătuiește o bună parte din sinceritatea noastră.

---

[133] J. Truchet interpretează astfel maxima aceasta, nu prea clară: „Când meritul nostru scade, gustul nostru se îndreaptă către obiecte mai modeste".

[134] „Moda versurilor ticluite pe anumite rime date a pătruns pe la 1648 în saloanele franceze, la îndemnul poetului Du Lot, după cum ne asigură Ménage. În 1649 a apărut o culegere cu titlul *L'Élite des bouts-rimés*. Se zice că poetul Sarrasin a înfierat moda aceasta într-un poem cu titlul *Dulot învins sau înfrângerea versurilor pe rime date*" (J. Truchet).

384

N-ar trebui să ne mirăm decât de faptul că mai putem încă să ne mirăm.

385

Suntem aproape deopotrivă de greu de mulțumit când iubim mult și când nu mai iubim deloc.

386

Nu există oameni care să greșească mai des decât cei care nu pot suporta gândul de a greși.

387

Un prost nu are destulă stofă ca să fie bun.

388

Dacă vanitatea nu răstoarnă întru-totul virtuțile, cel puțin le zdruncină pe toate.

389

Ceea ce ne face insuportabilă vanitatea altora, e faptul că o supără pe-a noastră.

390

Renunțăm mai lesne la un interes decât la gustul nostru.

391

Niciodată norocul nu-i pare cuiva atât de orb cum îi pare celui căruia nu-i aduce niciun bine.

392

Norocul[135] trebuie să-l chivernisim ca sănătatea: să ne bucuram de el, când ne este prielnic, să avem răbdare, când ne e potrivnic, și să nu recurgem niciodată la leacuri mari fără să fie absolut nevoie.

393

Înfățișarea burgheză se pierde uneori în armată; dar nu se pierde niciodată la Curte.

394

Poți fi mai șiret decât altul, dar nu mai șiret decât toți ceilalți.

395

Uneori suntem mai puțin amărâți când am fost amăgiți de ființa iubită, decât atunci când am fost dezamăgiți.

396

O femeie își păstrează multă vreme primul iubit, când nu-și face rost de un al doilea.

---

[135] În fr. *la fortune,* cu înțelesul de sorți buni, sorți răi, prin adăugarea epitetului corespunzător.

397

În genere, n-avem curajul să spunem că nu avem defecte și că dușmanii noștri nu au calități; dar, de fapt, nu suntem prea departe de a crede așa.

398

Dintre toate defectele noastre, cel pe care îl recunoaștem mai ușor este lenea: ne vârâm în cap că lenea se înrudește cu toate virtuțile pașnice și că, fără să le nimicească întru totul pe celelalte, le întrerupe numai funcțiile.

399

Există o elevație care nu ține de situația noastră - un anume aer care ne deosebește de ceilalți și care pare a ne destina înfăptuirii unor lucruri mari; e prețuirea pe care ne-o acordăm nouă înșine fără să ne dăm seama; prin calitatea aceasta uzurpăm respectul cuvenit altor oameni și ea ne așază de obicei mai presus de ei decât ne-ar așeza vița aleasă, funcțiile înalte și chiar talentul.

400

Există talent fără elevație, dar nu există elevație fără oarecare talent.

401

Elevația este pentru talent ce sunt podoabele pentru persoanele frumoase.

402

Ceea ce se găsește mai puțin în legăturile de dragoste este iubirea.

403

Soarta se folosește câteodată de cusururile noastre ca să ne înalțe, și există oameni stingheriți, a căror însușire ar fi prost răsplătită dacă n-am vrea să le cumpărăm absența.

404

Se pare că natura a ascuns în adâncul spiritului nostru unele talente și o capacitate de care nu ne dăm seama; numai pasiunile au dreptul să le dezvăluie și să ne dea uneori intuiții mai sigure mai desăvârșite decât ar putea să facă arta.

405

Ajungem cu totul neștiutori la diferite vârste ale vieții și adesea ne dovedim lipsiți de experiență în ciuda atâtor ani.

406

Cochetele își fac o cinste din a se arăta geloase pe iubiții lor, ca să-și ascundă invidia pe care o poartă celorlalte femei.

407

Nu lipsește mult ca cei care se prind în plasa șiretlicurilor noastre să ne pară la fel de ridicoli cum ne părem noi nouă

însine când ne-am lăsat prinși de vicleniile altora.

408

Ridicolul cel mai primejdios ai persoanelor bătrâne, care au fost cândva atrăgătoare, constă în a uita că nu mai sunt.

409

Adeseori ne-ar fi rușine de faptele noastre cele mai frumoase dacă lumea ar vedea motivele care le-au determinat.

410

Cel mai greu lucru într-o prietenie nu stă în a ne dezvălui defectele în fața unui prieten, ci în a-l face să și le vadă pe ale lui.

411

Nu avem defecte care să nu fie mai vrednice de iertare decât mijloacele de care ne folosim ca să le ascundem.

412

Oricâtă rușine am fi meritat, stă mai totdeauna în puterea noastră să ne recăpătăm reputația[136].

413

[136] Exceptând maxima 504, ediția a patra a *Maximelor* se încheie cu maxima aceasta.

Nu placi multă vreme când n-ai decât un singur fel de spirit.[137]

414

Nebunii și oamenii proști nu văd decât prin prisma firii lor.

415

Mintea ne folosește câteodată să săvârșim cu îndrăzneală prostii.

416

Irascibilitatea, care sporește pe măsură ce îmbătrânești nu trece departe de nebunie.

417

În iubire, cel care se lecuiește primul e totdeauna mai bine lecuit.

418

Femeile tinere, care nu vor să pară cochete, și bărbații în vârstă, care nu vor să fie caraghioși, nu trebuie să vorbească niciodată despre dragoste ca despre ceva din care s-ar putea împărtăși și ei.

419

[137] Variantă arătată de Brotier: „E o mare sărăcie să nu ai decât un fel de spirit“.

Putem părea mari într-o slujbă mai prejos de capacitatea noastră, dar părem adesea mici într-o funcție care ne depășește.[138]

420

Adesea credem că dăm dovadă de tărie în nenorociri, când nu dăm dovadă decât de slăbiciune și le îndurăm fără să cutezăm a le privi, așa cum mișeii se lasă uciși din teama de a se apăra.

421

Încrederea aduce o contribuție mai înseninată în conversație decât spiritul.[139]

422

Toate pasiunile ne fac să săvârșim greșeli, dar iubirea ne împinge la greșelile cele mai ridicole.

423

Puțini oameni știu să fie bătrâni[140].

---

[138] Cf. Reflecția III din *Reflecții diverse*.

[139] Doamna de Sablé comenta astfel maxima aceasta: „Ar trebui explicat ce fel de încredere, deoarece încrederea care nu e întemeiată decât pe părerea bună pe care o avem despre noi înșine este deosebită de siguranța pe care o avem cu persoanele cu care vorbim…” (august 1675).

[140] Într-o scrisoare din 2 august 1675 către doamna de Sablé, La Rochefoucauld scrie; „Știu bine că bunul-simț și mintea luminată stau bine la orice vârstă; dar gusturile nu se potrivesc totdeauna și ceea ce stă bine într-o vreme nu stă în alta. Iată ce mă face să cred că puțini oameni știu să fie bătrâni… “.

424

Ne facem o cinste din defecte opuse celor pe care le avem când suntem slabi, ne lăudăm că suntem dârji.

425

Puterea de pătrundere are un fel de a ghici lucrurile care ne măgulește vanitatea mai mult decât toate celelalte calități ale spiritului[141].

426

Harul noutății și obișnuința îndelungată, oricât ar fi de potrivnice, ne împiedică în egală măsură să ne dăm seama de cusururile prietenilor noștri.

427

Majoritatea prietenilor ne scârbesc de prietenie și majoritatea celor cucernici ne scârbesc de cucernicie.[142]

428

Le iertăm cu ușurință prietenilor noștri defectele care nu ne privesc.

429

[141] Doamna de Sablé găsește maxima aceasta „minunată” (scrisoarea din august 1675).

[142] Doamna de Sablé comentează astfel maxima aceasta: „Când prieteniile nu sunt întemeiate pe virtute, există atâtea lucruri care le distrug încât ai mereu motive să și se facă lehamite.” (august 1675).

Femeile care iubesc iartă mai ușor indiscrețiile mari decât micile infidelități.

430

În bătrânețea dragostei, ca și în bătrânețea vârstei, mai trăim pentru necazuri, nu și pentru plăceri.

431

Nimic nu ne împiedică mai mult să fim naturali ca dorința de a părea naturali.

432

A lăuda cu dragă inimă faptele frumoase înseamnă, întrucâtva, o participare la ele.

433

Semnul cel mai autentic ca te-ai născut cu mari calități este că te-ai născut fără invidie.

434

Când ne-au înșelat prietenii, nu datorăm manifestărilor lor de prietenie decât indiferență; dar nu trebuie să rămânem nepăsători în fața nenorocirilor lor.

435

Întâmplarea și firea oamenilor cârmuiesc lumea.[143]

[143] Cf. maxima 61.

436

E mai ușor să cunoști omul în general, decât să cunoști un om, luat aparte.

437

Nu trebuie să judecăm meritul unui om după marile lui calități, ci după felul cum se folosește de ele.[144]

438

Există o anumită formă de recunoștință înflăcărată prin care nu numai că ne achităm de binefacerile primite, dar care face chiar ca prietenii noștri să se simtă îndatorați față de noi când la plătim ceea ce le datorăm.

439

N-am dori unele lucruri cu înflăcărare, dacă ne-am da perfect seama de ceea ce dorim.

440

Ceea ce explică faptul că majoritatea femeilor sunt prea puțin mișcate de prietenie e că, după ce au gustat din dragoste, prietenia le pare fadă.

441

[144] În legătură cu maxima aceasta, doamna de Sablé ridică următoarea obiecțiune în scrisoarea din august 1675: „Nu există adevărate calități mari dacă nu sunt puse în aplicare“.

În prietenie, ca și în dragoste, ești adeseori mai fericit datorită lucrurilor pe care nu le știi, decât celor pe care le știi.

442

Încercăm să ne facem o cinste din defectele pe care nu vrem să le îndreptăm.

443

Pasiunile cele mai frumoase ne lasă uneori câte un răgaz, dar vanitatea ne zbuciumă într-una[145].

444

Nebunii bătrâni sunt mai nebuni decât cei tineri.

445

Slăbiciunea este mai potrivnică virtuții decât viciul.[146]

446

Ceea ce face ca durerile rușinii și ale geloziei să fie atât de vii, este faptul că vanitatea nu ne poate ajuta să le suportăm.

---

[145] „Vanitatea este o pasiune, dar nu o pasiune *furtunoasă*; prin *pasiuni furtunoase*, La Rochefoucauld înțelege pasiuni ca ambiția și iubirea. Cf. maxima 266”. (J. Truchet.).

[146] Doamna de Sablé găsește maxima aceasta foarte adevărată, „căci viciul se poate îndrepta prin sârguința virtuții, iar slăbiciunea ține de temperament, care niciodată nu se poate schimba.” (Aug. 1675.).

447

Buna-cuviință este cea mai neînsemnată dintre toate legile, și cea mai respectată.

448

Unui om cu mintea la locul ei îi vine mai ușor să se supună celor cu mintea șuie, decât să-i conducă.

449

Când norocul ne ia pe neașteptate fericindu-ne cu o dregătorie însemnată, fără să ne fi condus spre ea treptat, sau fără ca speranțele noastre să ne fi înălțat spre ea, este aproape cu neputință să ne menținem reputația în acea dregătorie și să părem vrednici de ea.[147]

450

Orgoliul nostru sporește adesea cu cât ne micșorăm celelalte defecte.

451

Nu există proști mai supărători decât cei care au duh.[148]

452

Nu există om care să se creadă, prin fiecare calitate a lui, mai prejos de omul de lume pe care îl prețuiește el cel mai

[147] Cf. reflecția III din *Reflecții diverse*.

[148] Cf. maxima 56 și reflecția XVI din *Reflecții diverse.*

mult.

453

În marile acțiuni, se cade mai puțin să ne străduim a stârni prilejuri, decât să tragem foloase de pe urma celor care ne ies în cale.

454

Nu există situație în care n-am face un prost târg renunțând la binele care se spune despre noi. Cu condiția să nu se spună ceva de rău.

455

Oricât ar fi de înclinată lumea să judece în rău, mai adesea îi trece cu vederea ceva unui merit închipuit decât să facă nedreptate adevăratului merit.

456

Poți să fii câteodată prost cu duh, dar niciodată prost cu judecată.[149]

457

Am avea mai mult de câștigat lăsându-ne să fim văzuți așa cum suntem, decât căutând să părem ceea ce nu suntem.

458

[149] Cf. maximele 258 și 451.

Dușmanii noștri se apropie mai mult de adevăr în aprecierile pe care le fac asupra noastră decât ne apropiem noi înșine.

459

Există mai multe leacuri care ne tămăduiesc de dragoste, dar nu există niciunul fără greș.

460

Mai avem mult până să ne dăm seama de tot ce ne îndeamnă pasiunile să facem.

461

Bătrânețea este ca un tiran care ne interzice, sub pedeapsa cu moartea, toate plăcerile tinereții.

462

Același orgoliu care ne face să înfierăm defectele de care ne socotim scutiți ne îndeamnă să disprețuim bunele însușiri pe care nu le avem.

463

Adesea dăm dovadă mai mult de orgoliu decât de bunătate deplângând nenorocirile dușmanilor noștri; le dăm semne de compătimire ca să-i facem să înțeleagă că suntem mai presus de ei.

464

Există un exces de lucruri plăcute și de lucruri neplăcute care ne depășește simțirea.

465

Mai e mult până când va găsi și nevinovăția tot atâta ocrotire de câtă se bucură nelegiuirea.

466

Dintre toate pasiunile furtunoase, cea care le stă mai puțin rău femeilor este iubirea.

467

Vanitatea ne împinge să facem mai multe lucruri contrare gustului nostru decât rațiunea.

468

Sunt unele însușiri rele care formează mari talente.

469

Niciodată nu dorim cu înflăcărare ceea ce nu dorim decât din rațiune.

470

Toate însușirile noastre sunt nesigure și îndoielnice, în bine ca și în rău, și sunt mai toate la cheremul împrejurărilor.

471

În primele lor pasiuni, femeilor le place amantul, iar în celelalte dragostea.

472

Orgoliul își are ciudățeniile lui, ca și celelalte pasiuni; ne e rușine să mărturisim că suntem geloși, dar ne facem o cinste din faptul că am fost geloși și că suntem în stare să mai fim.

473

Oricât de rară ar fi adevărata iubire, tot e mai puțin rară ca adevărata prietenie.[150]

474

Există puține femei al căror merit să dăinuie mai mult decât frumusețea lor.

475

Dorința de a fi plâns, sau de a fi admirat, alcătuiește adesea mai toată încrederea noastră.

476

Întotdeauna, invidia noastră ține mai mult decât fericirea celor pe care îi invidiem.

---

[150] Cf. maxima 76 și reflecția XVII din Reflecții diverse.

478

Aceeași dârzenie care ne ajută să rezistăm în fața iubirii ne ajută, de asemenea, s-o facă furtunoasă și trainică, iar persoanele slabe, care sunt mereu zbuciumate de pasiuni, nu sunt mai niciodată cu adevărat pline de ele.

478

Imaginația n-ar fi în stare să născocească atât de diverse contradicții câte există în mod firesc în inima fiecărei persoane.

479

Doar persoanele înzestrate cu dârzenie pot avea o adevărată blândețe; cele care par blânde nu au de obicei decât slăbiciune care se preschimbă cu ușurință în răutate.

480

Timiditatea este un defect de care e primejdios să-i dojenești pe cei pe care vrei să-i scapi de ea.[151]

481

Nimic nu e mai rar ca adevărata bunătate; chiar și cei care cred că o au, nu au, de obicei, decât îngăduință sau slăbiciune.

---

[151] Este bine cunoscut faptul că La Rochefoucauld era un mare timid. Huet susține că nu s-a prezentat la Academia franceză de teama discursului de recepție, care trebuia rostit în fața publicului.

482

Din lenevire sau din inerție[152], mintea se leagă de ce e ușor sau plăcut; deprinderea aceasta ne limitează mereu cunoștințele și nimeni, niciodată, nu și-a dat osteneala să lărgească orizontul minții lui și s-o lase să meargă până unde ar putea să ajungă.

483

De obicei bârfim mai mult din vanitate decât din răutate.

484

Ești mai dispus să te aprinzi de focul unei noi pasiuni în clipa când ești pe deplin tămăduit de vechea pasiune, decât atunci când inima ți-i încă zbuciumată de rămășițele unei pasiuni.

485

Cei care au avut mari pasiuni rămân toată viața lor fericiți, și nefericiți, că s-au vindecat de ele.

486

Există pe lume mai mulți oameni fără interes decât fără invidie.

487

[152] „Din dragoste de stabilitate, din teama de schimbare” (J. R. Charbonnel.).

Avem mai multă lenevie în minte decât în trup.

488

Calmul sau zbuciumul firii noastre nu țin atât de ce ni se întâmplă mai însemnat în viață, cât de orânduirea plăcută sau neplăcută a lucrurilor mărunte care ni se întâmplă în fiecare zi.

489

Oricât de răi ar fi oamenii, n-ar cuteza să pară dușmanii virtuții, și, când vor s-o persecute, se pretind convinși că este o prefăcătorie sau îi atribuie pe nedrept tot felul de ticăloșii.

490

Trecem adeseori de la iubire la ambiție, dar nu ne întoarcem de la ambiție la iubire.[153]

491

Zgârcenia exagerată mai totdeauna se înșală; nu există altă pasiune care să se depărteze atât de adesea de țelul ei și asupra căreia să aibă atâta putere prezentul, în dauna viitorului.

492

Lăcomia de bani[154] produce deseori efecte contrarii; există un număr nesfârșit de oameni care își jertfesc tot

[153] Cf. Pascal : ,,Fericită este viața când începe prin iubire și se încheie prin ambiție!" (*Pensées et opuscules,* éd. Brunschvicq. p. 124.).

avutul de dragul unor speranțe îndoielnice și îndepărtate, și alții care nesocotesc mari foloase viitoare pentru niște mărunte interese momentane.

493

Se pare că oamenii nu-și găsesc destule defecte; le mai sporesc numărul prin anumite calități ciudate cu care se prefac că se împodobesc, și le cultivă cu atâta grijă încât ajung, până la urmă, defecte naturale, a căror îndreptare nu mai stă în puterea lor.

494

Ceea ce ne arată că oamenii își dau mai bine seama de greșelile lor decât se crede este faptul că nu greșesc niciodată când îi auzi vorbind despre purtarea lor - același amor-propriu care-i orbește de obicei îi luminează atunci, și le dă vederi atât de juste încât îi face să treacă sub tăcere sau să ascundă cele mai neînsemnate lucruri care pot să fie înfierate.

495

Este inevitabil ca tinerii care intră în lume să fie timizi sau nechibzuiți: ifosul de oameni capabili și serioși se schimbă de obicei în necuviință.

496

Certurile n-ar dura atât, dacă vina-ar fi chiar dintr-o parte.

---

154 După cum ne asigură un comentator exigent ca J. Truchet, *avarice* este luat aici cu sensul de „lăcomie de bani“.

497

Nu-ți folosește la nimic să fii tânără, fără să fii frumoasă; nici să fii frumoasă, fără să fii tânără.

498

Există persoane atât de ușuratice și de frivole, încât sunt deopotrivă departe de a avea adevărate defecte ca și calități temeinice.

499

Nu socotim de obicei prima legătură de dragoste a femeilor decât atunci când o încep pe a doua.

500

Există oameni atât de plini de ei înșiși încât, atunci când sunt îndrăgostiți, găsesc un pretext să fie preocupați de pasiunea lor fără să se sinchisească de persoana pe care o iubesc.

501

Iubirea, oricât ar fi de plăcută, place și mai mult prin felul în care se arată decât prin ea însăși.

502

Puțină minte cu judecată sănătoasă plictisește în mai mică măsură, cu timpul, decât multă minte cu aiureli[155].

[155] Cf. maxima 448.

503

Gelozia este cel mai mare dintre toate relele și cel care inspiră mai puțină milă persoanelor care îl pricinuiesc.

504

După ce am vorbit despre falsitatea atâtor virtuți amăgitoare, e chibzuit să spunem ceva despre pretinsul dispreț față de moarte. Vreau să vorbesc despre acel dispreț față de moarte cu care păgânii se laudă că-l scot din propriile lor puteri[156], fără speranța într-o viață mai bună. Există o deosebire între a suporta moartea curajos și a o disprețui. Prima atitudine e un lucru obișnuit; dar a doua cred că nu este niciodată sinceră. S-a scris, totuși, tot ce ar putea să ne convingă mai mult că moartea nu-i un rău; și oamenii cei mai slabi, ca și eroii, au dat mii de exemple celebre pentru dovedirea acestor păreri. Cu toate acestea, mă îndoiesc că cineva cu bun-simț a crezut-o vreodată; și osteneala pe care și-o dau unii ca să-i convingă pe alții și pe ei înșiși ne arată de ajuns că această cutezanță nu e ușoară. Putem avea diverse motive să ne fie silă de viață, dar nu avem niciodată dreptate să disprețuim moartea; chiar și cei care își curmă singuri viața nu socotesc moartea ceva atât de neînsemnat, și se înspăimântă de ea și o resping ca și ceilalți când vine la ei pe altă cale decât pe aceea pe care și-au ales-o. Nepotrivirea care se observă în curajul unui număr nesfârșit de oameni viteji provine din faptul că moartea se descoperă în mod diferit închipuirii lor și pare mai prezentă într-o vreme decât în alta. Așa, de pildă, se întâmplă că după ce au disprețuit ceea ce nu cunosc, se tem, în sfârșit, de ceea ce cunosc. Trebuie să ne ferim de a o înfățișa cu toate împrejurările ei, dacă nu vrem să credem că este cel mai mare dintre toate relele. Cei mai

[156] Din energia lor morală. (Aluzie la stoici.).

capabili și cei mai curajoși sunt cei care se agață de cele mai onorabile pretexte, ca nu cumva să se gândească la ea. Dar orice om care știe s-o vadă așa cum este o găsește înspăimântătoare. Ideea necesității morții forma tot curajul filozofilor. Ei credeau că trebuie să ne ducem cu dragă inimă pe tărâmul acela pe care n-avem cum face să nu ne ducem; și, neputându-și eterniza viața, făceau orice pentru a-și eterniza faima, scăpând de naufragiu ceea ce nu poate fi ferit de el. Să ne mulțumim, ca să ne arătăm curajoși, că nu ne spunem nouă înșine tot ce gândim despre ea și să ne legăm speranțele mai mult de firea noastră decât de aceste șubrede raționamente care ne fac să credem că ne putem apropia de moarte cu nepăsare. Faima de a dovedi tărie în fața morții, speranța că vom fi regretați și dorința de a lăsa o frumoasă reputație, asigurarea că am scăpat de mizeriile vieții și că nu mai suntem la cheremul capriciilor sorții - toate acestea sunt remedii pe care nu trebuie să le nesocotim. Dar nici nu trebuie să credem că sunt fără greș. Pentru a ne da încredere, ele joacă rolul pe care îl are, în război, un simplu gard de mărăciniș pentru a-i proteja pe cei care trebuie să se apropie de un loc din care se trage asupra lor. Când ești departe de locul acela, îți închipui că mărăcinișul te-ar pune la adăpost; dar, de aproape, vezi că el reprezintă un ajutor neînsemnat. E o amăgire să credem că moartea are să ne pară de aproape așa cum am judecat-o de departe și că sentimentele noastre, care nu sunt decât slăbiciune, ar fi călite destul de bine pentru a rămâne neatinse în cea mai grea dintre toate încercările. Înseamnă, de asemenea, o proastă cunoaștere a urmărilor amorului-propriu, dacă ne gândim că ar putea să ne ajute să socotim o nimica toată ceea ce trebuie neapărat să-l distrugă, iar rațiunea, în care credem că găsim atâtea temeiuri, e prea slabă, în împrejurarea aceasta, pentru a ne convinge despre ceea ce vrem noi. Dimpotrivă, ea ne trădează de cele mai multe ori, în loc să ne inspire dispreț față de moarte, și ne ajută să descoperim ceea ce are ea mai

cumplit și mai cutremurător. Tot ce poate face rațiunea pentru noi e să ne povățuiască să ne abatem ochii de la ea pentru a-i opri pe alte lucruri. Caton și Brutus și-au ales urnele celebre[157]. Acum câtva timp, un lacheu s-a mulțumit să joace bătuta pe eșafodul pe care urma să fie tras pe roată[158]. Astfel, cu toate că motivele sunt diferite, ele produc aceleași efecte. Așa încât e adevărat că, oricât de mare ar fi distanța între oamenii de seamă și oamenii de rând, au fost văzuți de mii de ori, și unii și alții, primindu-și moartea cu aceeași expresie a chipului; dar asta s-a întâmplat mereu cu deosebirea că, în disprețul afișat de oamenii mari față de moarte, dragostea de glorie îi face să n-o vadă, în timp ce la oamenii de rând numai urmarea ignoranței lor îi împiedică să-și dea seama de amploarea răului lor și le lasă mintea slobodă să se gândească la altceva.

[157] Probabil Caton din Utica, partizan al lui Pompei. După victoria lui Cezar, el și-a pus capăt zilelor, rămânând ca o întruchipare a stoicismului și a spiritului republican. Brutus, ucigașul lui Cezar.

[158] Întâmplarea aceasta, pe care o aflase de la Jacques Esprit, l-a impresionat puternic pe La Rochefoucauld. Într-o scrisoare către doamna de Sablé, din 17 august 1662, scrie, referindu-se la Jacques Esprit: „Îmi vorbește de asemenea despre un lacheu care a jucat bătuta pe eșafodul pe care avea să fie tras pe roată: iată, pare-mi-se, până unde merita să ajungă filozofia unui lacheu; cred că orice haz în situația aceea vi se pare de-a dreptul suspect...“.

MAXIME SUPRIMATE[159]

[159] Urmăm ordinea ediției Garnier Frères, 1967, îngrijită de Jacques Truchet. Ele au o numărătoare specială, iar în indicele analitic referirea se va face prin numărul de ordine al maximei, precedat de inițialele MS (Maxime suprimate) Gruparea lor a fost făcută de J. Truchet „în funcție de data suprimării“, ceea ce îngăduie urmărirea „evoluției ideilor și a artei autorului“. Din cele 74 de maxime suprimate, 60 au fost suprimate după prima ediție, una singură după a doua, 13 după a patra.

I. MAXIME SUPRIMATE DUPĂ PRIMA EDIȚIE

1

Amorul-propriu este iubirea de sine[160], și a tuturor lucrurilor pentru sine; el face oamenii idolatri de ei înșiși și i-ar face tirani față de alții, dacă împrejurările le-ar da mijloacele trebuitoare; amorul-propriu nu sălășluiește niciodată în afară de sine, și nu se oprește asupra unor ființe străine ... ca albinele pe flori, ca să scoată ce îi este folositor. Nimic nu-i mai năvalnic ca dorințele lui, nimic mai ascuns ca planurile lui, nimic mai isteț decât purtările lui; mlădierile lui nu pot îi înfățișate, transformările lui întrec transformările metamorfozelor[161] și rafinamentele lui rafinamentele chimiei. Nu-i poți cerceta adâncimea nici străpunge negurile abisurilor lui. Acolo este la adăpost de ochii cei mai pătrunzători; acolo face mii de ocoluri și de întoarceri imperceptibile. Acolo este adesea invizibil chiar față de el însuși; acolo concepe, acolo nutrește și crește, fără să știe, un mare număr de uri și de simpatii; își

---

160 ,,Ce este deci acest amor-propriu? Egoismul, dacă vrem, dar nu în sensul vulgar al cuvântului. La Rochefoucauld îl definește «*iubirea de sine și a tuturor lucrurilor pentru sine*». Aceasta nu vrea să spună că omul nu poate iubi ceea ce iubește în raport cu sine. Convingerea aceasta nu este rodul observației; mai degrabă este vorba de un postulat; ba, mai exact, este vorba de rezultatul unei intuiții logice; fie că rolul amorului-propriu se vede sau nu se vede din afară, fie că este sau nu perceput din interior, trebuie oricum proclamat. Amorul-propriu este primul impuls al acțiunilor omenești". (J. Truchet, *Introduction*, LXI.).

161 Cf. *Metamorfozele* lui Ovidiu, Proteu și teoria metempsihozei.

făurește unele atât de monstruoase încât, după ce le-a adus la lumină, le tăgăduiește sau nu se poate hotărî să le recunoască. Din noaptea aceasta care îl învăluie se nasc convingerile ridicole pe care le are despre el însuși[162]; de acolo privim greșelile, neștiințele, grosolăniile[163] și nătângiile lui în legătură cu sine; de acolo provine faptul că își socotește simțămintele moarte, când ele nu sunt decât adormite, că își închipuie că nu mai dorește să alerge de îndată ce se odihnește, și crede că și-a pierdut toate gusturile pe care le-a satisfăcut pe deplin. Dar bezna asta groasă, care îl ascunde de sine însuși, nu-l împiedică să vadă perfect ce este în afara lui; în privința aceasta, e aidoma cu ochii noștri, care descoperă totul, și sunt orbi numai pentru ei înșiși. Într-adevăr, în cele mai de seamă interese ale lui, și în treburile lui cele mai însemnate, în care tăria dorințelor lui îi cheamă întreaga atenție, amorul-propriu vede, simte, înțelege, imaginează, bănuiește, pătrunde, ghicește totul; astfel încât ești ispitit să crezi că fiecare pasiune a lui are un fel de magie caracteristică. Nimic nu este atât de intim și atât de puternic ca simpatiile lui, pe care încearcă în zadar să le rupă la vederea nenorocirilor nespus de mari care îl amenință. Cu toate acestea, amorul-propriu face uneori, în scurtă vreme și fără niciun efort, ceea ce n-a putut face cu toate cele de care este în stare în cursul mai multor ani; de unde s-ar putea conchide, în chip destul de verosimil, că dorințele lui sunt aprinse de el însuși, mai degrabă decât de frumusețea și de meritul lucrurilor lui; că gustul lui este prețul care le dă valoarea și fardul care le înfrumusețează; că aleargă după el însuși și își urmează placul când urmărește lucrurile care îi sunt pe plac. Amorul-propriu întrunește toate contrariile: poruncitor și supus, sincer și prefăcut, milostiv și crud, sfios și cutezător. Are diferite înclinări, după temperamentele diferite care îl mână și îl pun în slujba unui țel, aci a gloriei,

162 În înțelesul că-și atribuie calități pe care nu le are.

163 Aprecierile năstrușnice despre el însuși.

aci a bogăției, aci a plăcerii; amorul-propriu își schimbă înclinarea o dată cu vârsta, cu situația și cu experiențele noastre; dar îi este indiferent dacă are mai multe înclinări sau numai una, pentru că se împarte în mai multe și se strânge într-una[164], când e nevoie, și după cum îi place.

Amorul-propriu este nestatornic, și, pe lângă schimbările care provin din cauze străine, există o infinitate de cauze care purced din el, din propriul lui tezaur; este nestatornic în nestatornicie, în ușurătate, în iubire, în noutate, în plictiseală și în dezgust; este capricios și îl vedem uneori muncind cu tot zorul și cu eforturi de necrezut ca să obțină lucruri care nu-i folosesc la nimic, ba chiar îi dăunează, dar pe care le urmărește pentru că le vrea. Amorul-propriu este bizar[165] și își pune adesea toată silința în treburile cele mai frivole; își găsește o deplină plăcere în cele mai insipide și își pune toată mândria în cele mai vrednice de dispreț. Amorul-propriu ne însoțește în toate situațiile vieții și în toate categoriile sociale; trăiește peste tot și trăiește din orice; trăiește din nimic; se împacă deopotrivă cu lucrurile și cu lipsa lor; trece chiar în tabăra celor care luptă împotriva lui; își însușește planurile lor, și, fapt vrednic de admirație, se urăște și el, laolaltă cu ei, unelțește propria lui pieire, trudește chiar el la nimicirea lui. În sfârșit, nu se preocupă decât să existe și, numai din dorința de a exista, ține într-adevăr să fie propriul lui dușman. Nu trebuie așadar să ne mirăm dacă se însoțește cu cea mai aspră austeritate și dacă intră cu atâta îndrăzneală în cârdășie cu ea, ca să se distrugă, pentru că, în răstimpul în care se dărâmă într-un loc, se restabilește în altul; când crezi că renunță la plăcerea lui, amorul-propriu nu face altceva decât s-o suspende sau s-o schimbe, și chiar și atunci când e învins și când crezi că ai scăpat de el, îl regăsești biruindu-și propria lui înfrângere. Iată portretul amorului-propriu, a cărui viață - întreagă - nu e decât o mare și

164 Își concentrează forțele.

165 Plin de fantezie.

îndelungată zbuciumare; marea este o imagine grăitoare a lui și amorul-propriu găsește, în fluxul și refluxul valurilor sale necontenite, o expresie autentică a succesiunii turbulente a gândurilor lui. Și a veșnicelor lui frământări.

2

Toate pasiunile nu sunt altceva decât gradele diferite ale căldurii și răcelii sângelui.

3

Moderația de care dăm dovadă când ne merge bine nu e decât teama de rușinea care rezultă din excesul avuției, sau frica de a pierde ce avem.

4

Moderația este ca sobrietatea: tare am vrea să mâncăm mai mult, dar ne temem să nu ne facă rău.[166]

5

Oricine găsește motiv să critice la alții ceea ce alții găsesc de criticat la el.

6

Urându-i-se parcă de artificii și de feluritele metamorfoze, după ce a jucat singur-singurel toate personajele comediei

[166] Din corespondența lui La Rochefoucauld cu doamna de Sablé reiese că amândoi mâncau cu lăcomie, dar erau, îngrijorați de starea sănătății lor.

umane[167], orgoliul se arată cu chipul său firesc și se dă în vileag din mândrie; astfel încât, la drept vorbind, mândria este strălucirea și proclamarea orgoliului.

7

Firea noastră, care ne dă vocație pentru lucruri mici, este opusă celei de care este nevoie pentru vocația lucrurilor mari.[168]

8

E un fel de fericire să-ți dai seama până la ce punct trebuie să fii nefericit.

9

Nu suntem niciodată atât de nefericiți cât ni se pare, nici atât de fericiți cât sperasem.

10

Ne consolăm adesea că suntem nefericiți printr-o anumită plăcere pe care o simțim să părem nefericiți.

11

Ar trebui să putem răspunde de soarta noastră, pentru a putea răspunde de ceea ce vom face.

---

[167] La Rochefoucauld găsise, înaintea lui Balzac, această expresie fericită.

[168] Cf. reflecția XVI, din *Reflecții diverse.*

12

Cum putem să răspundem ceea ce vom voi în viitor, când noi nu știm precis ce vrem în momentul de față?

13

Iubirea este față de sufletul celui care iubește ceea ce este sufletul față de trupul pe care îl însuflețește.

14

Justiția[169] nu este decât o teamă cumplită de a nu ni se lua ceea ce ne aparține; de aici provin considerația și respectul pentru toate interesele aproapelui, și scrupuloasa sârguință de a nu-i pricinui niciun prejudiciu; teama aceasta reține omul în limitele bunurilor pe care i le-a dat obârșia, sau împrejurările prielnice, și fără ea ar da necontenit iama peste alții.

15

Justiția, pentru judecătorii moderați, nu este altceva decât dragostea lor de înălțare.

16

Înfierăm nedreptatea, nu din dușmănia pe care o avem față de ea, ci pentru daunele pe care ni le pricinuiește.

---

[169] Din cele patru maxime succesive consacrate justiției în ed. I (de la 88 la 91), La Rochefoucauld a suprimat trei și nu a lăsat-o decât pe a patra - maxima 78 din ediția definitivă.

17

Prima licărire de bucurie pe care ne-o prilejuiește fericirea prietenilor noștri nu provine nici din bunătatea firii noastre, nici din prietenia pe care le-o purtăm, ci este o răbufnire a amorului-propriu care ne măgulește cu speranța că vom fi și noi fericiți, la rândul nostru, sau că vom trage și noi vreun folos de pe urma prosperității lor.

18

În nenorocirea celor mai buni prieteni ai noștri, găsim totdeauna ceva care nu ne displace.

19

Orbirea oamenilor este urmarea cea mai primejdioasă a orgoliului lor - ea servește să-l hrănească și să-l crească, și ne smulge cunoașterea leacurilor care ar putea să ne ușureze mizeriile și să ne vindece defectele[170].

20

Nu mai ești om cu judecată, când nu mai nădăjduiești să găsești și la alții așa ceva.

21

Filozofii, și Seneca mai ales, n-au înlăturat fărădelegile prin normele lor - ei n-au făcut decât să le folosească la clădirea orgoliului.

---

[170] Expresiile *orbirea* și *mizeriile,* spune J. Truchet, dădeau acestei maxime tonalitate religioasă destul de rară în *Maxime.*

22

Cei mai înțelepți sunt înțelepți în lucruri fără însemnătate, dar nu sunt mai niciodată în treburile lor cele mai serioase.

23

Nebunia cea mai ingenioasă este făcută din cea mai ingenioasă înțelepciune.

24

Cumpătarea înseamnă dragostea de sănătate, sau neputința de a mânca mult.

25

Ca fiecare pom, fiecare talent al omului își are însușirile și roadele lui care îi sunt proprii.

26

Niciodată nu uităm mai bine anumite lucruri decât când ni s-a urât să tot vorbim de ele.

27

Modestia, care pare că refuză laudele, nu este în realitate decât o dorință de a obține laude mai rafinate.

28

Nu înfierăm viciul și nu lăudăm virtutea decât din interes.

29

Amorul-propriu nu-l lasă pe cel care ne măgulește să fie vreodată cel care ne măgulește cel mai mult.

30

Nu facem deosebire dintre felurile de mânie, deși există una ușoară și aproape nevinovată, care provine din înflăcărarea firii noastre, și alta, foarte nelegiuită, care este, la drept vorbind, furia orgoliului.

31

Sufletele mari nu sunt cele care au mai puține pasiuni și mai multe virtuți decât sufletele de rând, ci doar acelea care au planuri mai mari.

32

Sălbăticia firească face mai puțini oameni cruzi decât amorul-propriu.

33

Putem spune despre toate virtuțile noastre ceea ce a spus un poet italian despre cumințenia femeilor - că adesea nu e altceva decât iscusința de a părea cinstite.[171]

---

[171] Aluzie la an pasaj din *Pastor Fido* al lui Guarini (actul III, scena 5. ed. 1663)
„ch'allro al fin l'honestate
non è, che un'arte di parere honesta
(„Căci, în sfârșit, cumințenia nu este altceva decât o artă de a părea cinstită".).

34

Ceea ce numește lumea virtute[172] nu este de obicei decât o nălucă înfiripată de pasiunile noastre, căreia îi dăm un nume onorabil, ca să putem face nepedepsiți tot ce vrem.

35

Nu ne mărturisim niciodată defectele decât din vanitate.

36

Nu găsim într-un om nici binele nici răul în cel mai înalt grad.

37

Cei care nu sunt în stare să săvârșească mari fărădelegi nu-i bănuiesc cu ușurință nici pe alții.

38

Pompa înmormântărilor servește mai mult vanității celor vii decât cinstirii morților.

39

Oricâtă nesiguranță și oricâtă diversitate se pare că există pe lume, observăm totuși o anumită înlănțuire tainică și o ordine statornicită dintru începuturi de către Providență, ceea ce face ca fiecare lucru să meargă la locul

[172] Manuscrisele, mai categorice, spun doar *virtutea.*

lui și să-și urmeze calea hărăzită.[173]

40

Cutezanța trebuie să susțină curajul în conjurații, câtă vreme doar vitejia îi dă toată dârzenia de care are nevoie în primejdiile războiului.[174]

41

Cei oare ar vrea să definească victoria prin obârșia ei ar fi ispitiți, ca poeții, s-o numească odrasla cerului, deoarece nu-i găsim originea pe pământ. În realitate ea este realizată printr-un șir nesfârșit de acțiuni care, în loc s-o aibă drept țel, servesc numai interesele particulare ale celor care le săvârșesc, întrucât toți cei care alcătuiesc o armată, îndreptându-se spre propria lor glorie și înălțare, procură un bine atât de mare și de interes general.

42

Nu poți fi sigur de curajul tău, dacă n-ai fost niciodată în primejdie.

43

Imitația e totdeauna nefericită, iar tot ce este falsificat displace în aceleași lucruri care încântă când sunt naturale.

---

[173] Maxima aceasta, care nu se regăsește în ediția I, este, cum remarcă J. Truchet, „singura care menționează Providența“.

[174] Maxima aceasta ne duce cu gândul la legăturile autorului cu Fronda. Se pare că a suprimat-o pentru a nu tăia calea fiului său către curtea lui Ludovic al XIV-lea.

44

E tare greu să deosebești bunătatea generală, și răspândită asupra tuturor, de marea iscusință.

45

Pentru a putea fi întotdeauna bun, trebuie ca ceilalți să creadă că nu pot fi niciodată răi față de noi, fără riscul de a fi pedepsiți.

46

Convingerea că plăcem este adesea un mijloc fără greș de a displăcea.

47

Încrederea pe care o avem în noi o determină în mare măsură pe aceea pe care o avem în ceilalți.

48

Există o primenire generală care schimbă gustul oamenilor, ca și sorții lumii.

49

Adevărul este temelia și rațiunea desăvârșirii și a frumuseții; ori de ce natură ar fi el, un lucru n-ar putea fi frumos, și desăvârșit, dacă nu este cu adevărat tot ce trebuie să fie și dacă nu are tot ce trebuie să aibă.

50

Există unele lucruri frumoase care au mai multă strălucire când rămân imperfecte decât atunci când sunt prea desăvârșite.

51

Mărinimia este o nobilă străduință a orgoliului prin care acesta face omul stăpân pe el însuși, pentru a-l face stăpân peste toate lucrurile.[175]

52

Luxul și rafinamentul exagerat în unele state sunt prevestitorul sigur al decăderii lor, întrucât toți cetățenii, fiind legați de propriile lor interese, se depărtează de binele obștesc.

53

Nimic nu dovedește mai bine că filozofii nu sunt așa de convinși pe cât spun că moartea nu este un rău, cum o dovedește strădania lor de a-și lăsa un nume nemuritor după moarte.

54

Dintre toate pasiunile, cea care ne este cea mai necunoscută este lenea; că este cea mai înflăcărată și cea mai rea dintre toate, deși nu ne dăm seama de violența ei, iar pagubele pe care le pricinuiește sunt bine ascunse; dacă

[175] Maxima amintește celebrul vers dintr-o piesă a lui Corneille, *Cinna* (actul V, scena 3): *„Eu sunt stăpân pe mine ca și pe univers”..*

îi vom drămui cu luare aminte puterea, vom vedea că pune stăpânire, în toate împrejurările, pe părerile, pe interesele și pe plăcerile noastre; ea este remora[176] care are puterea sa oprească cele mai mari nave, este o acalmie mai primejdioasă în cele mai importante treburi decât stâncile ascunse sub apă și decât cele mai mari furtuni - tihna lenii este o vrajă tăinuită a sufletului, care întrerupe deodată urmăririle cele mai îndârjite și hotărârile cele mai aprige. Ca să dăm, în sfârșit, imaginea cea mai potrivită pentru pasiunea aceasta, trebuie să spunem că lenea este ca o beatitudine a sufletului[177] care îl consolează de toate pierderile și care ține, pentru el, locul tuturor bunurilor.

55

E mai ușor să-ți iei o drăguță, când nu ai, decât să scapi de ea, când o ai.

56

Majoritatea femeilor se dăruiesc mai degrabă din slăbiciune decât din pasiune; așa se face că, de obicei, bărbații îndrăzneți reușesc mai bine decât ceilalți, deși nu sunt mai vrednici de iubire.

57

A nu iubi deloc în dragoste este un mijloc garantat ca să fii iubit.

---

[176] *Echeneis remora*, un peștișor care, grație unei ventuze, se poate fixa pe carcasa vapoarelor. O veche legendă spunea că ar fi avut puterea să le oprească.

[177] J. R. Charbonnel semnalează trezirea „notei romantice”.

58

Sinceritatea pe care o cer îndrăgostiții și îndrăgostitele ca să știe și ei și ele când vor înceta de a se mai iubi, o cer nu atât fiindcă țin să fie înștiințați când nu vor mai fi iubiți, cât pentru a fi încredințați că sunt iubiți când nu li se spune contrariul.

59

Cea mai potrivită comparare a dragostei se poate face cu febra[178]; nu avem putere nici asupra uneia nici asupra alteia, atât în ce privește vigoarea, cât și durata ei.

60

Cea mai mare iscusință a celor mai puțin capabili este să se supună bunei călăuziri a altcuiva.

[178] Este vorba de frigurile intermitente care bântuiau în vremea aceea și despre care vorbește La Rochefoucauld în scrisorile lui. În maxima 271, aceeași comparație, făcută cu tinerețea.

II. MAXIMĂ SUPRIMATĂ DUPĂ EDIȚIA A DOUA

61

Când nu ne găsim tihna în noi înșine, e de prisos s-o căutăm în altă parte.[179]

[179] J. Truchet socotește că maxima aceasta a fost suprimată în 1671 din cauza accentului ei pascalian. *(Cugetările* lui Pascal fuseseră publicate în 1670.).

III. MAXIME SUPRIMATE DUPĂ EDIȚIA A PATRA

62

Cum nu suntem niciodată liberi să iubim, sau să încetăm a mai iubi, iubitul nu se poate plânge cu temei de nestatornicia iubitei, nici ea de neseriozitatea lui.

63

Când dragostea devine pentru noi o povară, ne pare bine că ființa iubită ne înșală, ca să nu mai fim obligați la fidelitate.

64

Cum să avem pretenția ca altul să ne păstreze secretul dacă noi înșine nu-l putem păstra?

65

Nu există oameni care să-i zorească atâta pe alții ca leneșii când și-au satisfăcut lenevia - ca să pară sârguincioși.

66

E o dovadă de puțină prietenie dacă nu-ți dai seama de

răcirea sentimentelor prietenilor tăi.

67

Regii, procedează cu oamenii ca și cu moneda pe care o bat; le dau valoarea pe care o vor ei, și lumea este silită să-i accepte după cursul lor, nu după adevărata lor valoare.[180]

68

Există fărădelegi care ajung fără vină, ba chiar glorioase, prin strălucirea, numărul și mărimea lor deosebită. Așa se face că furturile din avutul public sunt acte de destoinicie, iar acapararea pe nedrept a unor provincii se cheamă cucerire.[181]

69

Mai ușor punem hotare recunoștinței, decât speranțelor și dorințelor noastre.

70

Nu ne pare totdeauna rău de pierderea prietenilor noștri din prețuire pentru meritele lor, ci de dragul nevoilor noastre și a părerii bune pe care o aveau despre noi.

---

[180] În *Evenimentele acestui secol,* La Rochefoucauld folosește aceeași imagine, atribuind însă soartei dreptul de a dispune de oameni după plac, înălțându-i sau coborându-i.

[181] „E de mirare - scrie J. Truchet - că maxima aceasta a fost menținută până la ediția a patra (1675), în ciuda riscului de a-l supăra pe Ludovic al XIV-lea. Poate că suprimarea ei a fost determinată de procesul lui Brinvilliers (1676), ale cărui crime, știute de toată lumea, ar fi făcut și mai subversivă apropierea dintre cuceriri și marile nelegiuiri.“.

71

Ne place să-i ghicim pe alții; dar nu ne place să fim ghiciți.

72

E o boală plictisitoare să-ți păstrezi sănătatea printr-un regim prea sever.[182]

73

Totdeauna ne temem să dăm cu ochii de ființa iubită, când am cochetat de curând cu altcineva.

74

Trebuie să ne consolăm de greșelile noastre, când avem tăria să le mărturisim.

[182] J. Truchet ne informează că la Rochefoucauld scrisese maxima aceasta ca s-o necăjească pe doamna de Sablé, exagerată în grija ei pentru sănătate. După moartea marchizei (ianuarie 1670), La Rochefoucauld a suprimat-o.

MAXIME POSTUME[183]

[183] Ediția definitivă (1678), și mănunchiul cuprins sub titlul de *Maxime suprimate* formează colecția completă a maximelor publicate de La Rochefoucauld. Sub titlul *Maxime postume* cuprindem celelalte maxime ale lui La Rochefoucauld, nepublicate de el și, în genere, publicate după moartea lui. Aceste maxime sunt numerotate aparte, ca în ediția Garnier Frères, 1967, îngrijită și adnotată cu atâta competență de Jacques Truchet.

I. MAXIME OFERITE DE MANUSCRISUL LUI LIANCOURT

1

Cum persoana cea mai fericită clin lume este aceea care se mulțumește cu puțin, mărimile și ambițioșii sunt în privința aceasta cei mai de plâns, având nevoie de întrunirea unui număr enorm de bunuri, ca să se simtă fericiți.

2

Viclenia nu este decât o iscusință neînsemnată.

3

Filozofii[184] nu condamnă bogățiile decât pentru proasta întrebuințare pe care le-o dăm; depinde de noi să le dobândim și să ne folosim de ele fără vreo ticăloșie și, în loc să nutrească și să sporească viciile, așa cum vreascurile întrețin și măresc focul, putem să le punem în slujba tuturor virtuților, făcându-le, chiar prin aceasta, mai plăcute și mai strălucitoare.

4

[184] Iată o maximă în care La Rochefoucauld, pornit împotriva stoicienilor, pare să le dea dreptate. „Poate de aceea n-a publicat-o“, conchide J. Truchet.

Năruirea aproapelui face plăcere și prietenilor și dușmanilor.

5

Fiecare crede că e mai isteț decât ceilalți.

6

N-am mai putea număra toate soiurile de vanitate.

7

Ceea ce nu ne lasă adesea să prețuim cum se cuvine cugetările care dovedesc falsitatea virtuților este faptul că socotim cu prea multă ușurință că în noi ele sunt virtuți adevărate.

8

Ne temem de toate, ca muritori, și râvnim la toate, de parcă am fi nemuritori.

9

Dumnezeu a pus talente diferite în om, cum a sădit diferiți pomi în natură, așa încât fiecare talent, ca fiecare pom, își are însușirile și roadele lui care îi sunt, toate, proprii; așa se explică de ce părul cel mai bun din lume nu ar putea rodi nici cele mai banale mere, și de ce talentul cel mai minunat nu ar putea da roadele pe care le dau talentele cele mai de rând - așa se mai explică și faptul că e ridicol să ții să ticluiești cugetări, fără să ai în tine harul seminței lor, cum este ridicol să aștepți ca pe un răzor să

crească lalele, cu toate că n-ai sădit în el bulbi de lalele.[185]

10

O dovadă convingătoare că omul n-a fost creat așa cum este o constituie faptul că, pe măsură ce devine mai chibzuit, roșește mai mult în sinea lui de năstrușnicia, de josnicia și de corupția simțămintelor și înclinărilor lui[186].

11

Nu trebuie să ne simțim jigniți că ne ascund alții adevărul, pentru că adeseori ni-l ascundem chiar noi.

12

Nimic nu dovedește mai mult cât de temută este moartea ca osteneala filozofilor pentru a ne convinge că trebuie s-o disprețuim.

13

Se pare că diavolul a așezat anume lenea la hotarul mai multor virtuți[187].

14

[185] Firește, publicarea acestei maxime l-ar fi făcut un vanitos pe autorul *Maximelor.* Ea a apărut totuși în ediția clandestină din Olanda. De remarcat, cum semnalează J. Truchet, că numele lui Dumnezeu nu este pomenit în maximele publicate de La Rochefoucauld.

[186] J. Truchet pune sub semnul îndoielii autenticitatea acestei redactări, cunoscută doar din ediția olandeză.

[187] Este vorba de „virtuțile pașnice“. Cf. Maximele 393 și 16.

Sfârșitul binelui este un rău; sfârșitul răului este un bine.

15

Înfierăm cu ușurință defectele altora, dar rareori ne folosim de ele pentru a le îndrepta pe ale noastre.

16

Bucuriile și necazurile de care avem parte nu ne tulbură după mărimea lor, ci după gradul nostru de sensibilitate.

17

Cei care își apreciază prea mult noblețea nu apreciază de obicei îndeajuns ceea ce stă la temelia ei.[188]

18

Leacul geloziei stă în siguranța temerilor noastre, pentru că ea determină sfârșitul vieții sau sfârșitul iubirii; crud leac, dar e mai plăcut decât îndoielile și bănuielile.

19

E greu de înțeles cât e de mare asemănarea și deosebirea care există între toți oamenii.

20

[188] Cf. maxima 72 a doamnei de Sablé: ,,Cei ce sunt destul de proști pentru a se aprecia numai după noblețea lor disprețuiesc întrucâtva ceea ce i-a făcut nobili, căci numai vitejia strămoșilor lor le-a dat noblețe sângelui”.

Ceea ce ne face să ne înverșunăm atât împotriva maximelor care descoperă inima omului este teama de a ne vedea dați în vileag prin ele.

21

Omul este atât de păcătos încât, punând tot ce face în slujba pasiunilor sale, geme necontenit sub tirania lor - nu poate suporta nici brutalitatea lor, nici brutalitatea la care trebuie să recurgă ca să scape de jugul lor; găsește o jignire nu numai în viciile lui, dar chiar și în leacurile lor, și nu se poate împăca nici cu vitregiile bolilor, nici cu procesul vindecării.

22

Ca să pedepsească omul pentru păcatul originar. Dumnezeu i-a îngăduit să-și facă o zeitate din amorul-propriu ca să fie chinuit de el în toate acțiunile vieții lui.[189]

23

Speranța și teama sunt nedespărțite, și nu există teamă fără speranță nici speranță fără teamă.

24

Puterea pe care o au asupra noastră persoanele la care ținem e aproape totdeauna mai mare decât puterea pe care o avem noi înșine asupra noastră.

---

189 Tema religioasă a maximei explică de ce La Rochefoucauld na-a publicat-o în edițiile supravegheate de el.

25

Ceea ce ne face să credem cu atâta ușurință că alții au defecte este ușurința cu care credem tot ce dorim.

26

Interesul este sufletul amorului-propriu așa încât, aidoma cum trupul, lipsit de suflet, este fără vedere, fără auz, fără cunoaștere, fără simțire și fără mișcare, tot astfel amorul-propriu, despărțit, dacă trebuie să spunem așa, de interesul său, nu vede, nu aude, nu simte și nu se mai mișcă; așa se explică de ce un om care cutreieră pământul și mările pentru interesul lui ajunge dintr-o dată paralitic pentru interesul altora; așa se explică brusca somnolență și acea moarte[190] pe care o pricinuim tuturor celor cărora le povestim treburile noastre; așa se explică prompta lor înviere[191] când, în povestirea noastră, strecurăm ceva ce-i privește; astfel încât vedem, în conversațiile și în tratativele noastre, că în același moment un om își pierde cunoștința și își revine în fire, după cum propriul său interes se apropie sau se depărtează de el[192].

---

[190] Apatia care dă aparență morții. O imagine asemănătoare se află și într-un tratat al contemporanului sau, Jacques Esprit, *Despre falsitatea virtuților omenești*, partea a doua, cap. V, intitulat *Modestia oamenilor.*

[191] Își revin pe neașteptate, de parcă s-ar trezi din somnul morții.

[192] „Tratarea aceasta, oarecum caricaturală, ne reamintește de maxima 139“. (J. Truchet.).

II. MAXIME OFERITE DE SCRIITORI

27

Nu împărțim laude decât ca să tragem foloase de pe urma lor.

28

Pasiunile nu sunt decât diversele toane ale amorului-propriu.

29

O plictiseală de moarte ne ajută să ne scuturăm de plictiseală.

30

Lăudăm sau criticăm majoritatea lucrurilor pentru că e la modă să le lăudăm sau să le criticăm.

31

Niciodată nu e mai greu să vorbim frumos decât când vorbim de teama de a tăcea.

III. MAXIME OFERITE DE EDIȚIA OLANDEZĂ DIN 1664

32

Dacă acestui lucru care se numește tărie i-am smulge dorința de conservare, și teama de a pierde, nu i-ar mai rămâne mare lucru.

33

Familiaritatea este o neglijare a mai tuturor regulilor de politețe, pe oare desfrâul a introdus-o în societate, ca să putem ajunge la ceea ce se cheamă viața ușoară. Este un rezultat al amorului-propriu care, vrând să armonizeze totul cu slăbiciunea noastră, ne sustrage de la leala supunere pe care ne-o impun bunele moravuri și, tot umblând după mijloacele cu care să ni le facă plăcute, le face să degenereze în vicii. Femeile, în mod firesc mai lipsite de tărie decât bărbații, ajung mai degrabă să le neglijeze și pierd mai mult prin asta autoritatea sexului - nu se mai menține, respectul ce i se cuvine scade, și putem spune că cinstea își pierde prin aceasta mai toate drepturile ei.

34

Zeflemeaua este o voioșie plăcută a spiritului, care înveselește conversația și apropie oamenii, dacă este binevoitoare, sau îi învrăjbește, dacă nu-i așa. Ea este mai mult pentru cel ce o face decât pentru cel care o suportă. E

totdeauna un duel de duh, pe care-l inspiră vanitatea; de aceea, cei care n-au duh ca să o susțină, cum și cei pe care un cusur ce li s-a reproșat îi face să roșească, se supără ca de o înfrângere jignitoare, pe care n-ar putea s-o ierte. Este o otravă care, în stare pură, stinge prietenia și stârnește ura, dar care, corectată cu hazul spiritului și cu lingușirea laudei, o dobândește sau o păstrează; și se cade s-o folosim cu cumpătare față de prieteni și față de cei slabi.

IV. MAXIME OFERITE DE SUPLIMENTUL EDIȚIEI DIN 1693

35

Mulți oameni vor să fie cucernici, dar nimeni nu vrea să fie umil.[193]

36

Munca trupului ne izbăvește de chinurile duhului, și asta-i face fericiți pe săraci.

37

Adevăratele umiliri sunt cele care rămân necunoscute; vanitatea le face pe celelalte ușor de suportat.

38

Umilința este altarul pe care Dumnezeu vrea să i se aducă jertfe.

39

E nevoie de puține lucruri pentru a-l face fericit pe înțelept; pe un nebun nimic nu-l poate mulțumi; de aceea

193 Maximele 35, 37 și 38 sunt reflecții despre evlavie, pe care La Rochefoucauld nu le-a publicat. Cf. maxima 358.

mai toți oamenii sunt vrednici de plâns.

40

Ne chinuim mai puțin ca să ajungem fericiți decât ne chinuim să dăm impresia că suntem.

41

E mult mai ușor să stingem o primă dorință, decât să le îndeplinim pe toate cele care vin după ea.

42

Înțelepciunea este pentru suflet ceea ce este sănătatea pentru trup.

43

Mărimile pământului, neputând da nici sănătatea trupului nici tihna minții, ne fac să plătim foarte scump orice serviciu pe care ni-l pot aduce.

44

Mai înainte de a dori cu tărie un lucru trebuie să aflăm cât e de fericit cel care îl are.

45

Un adevărat prieten este cea mai mare dintre toate avuțiile și, dintre toate, cea la care ne gândim mai puțin s-o

dobândim.[194]

46

Îndrăgostiții nu văd cusururile iubitelor decât când vraja s-a destrămat.

47

Prudența și iubirea nu duc casă bună împreună; pe măsură ce iubirea crește, prudența scade.[195]

48

Uneori e plăcut pentru un soț să aibă parte de o soție geloasă - aude mereu vorbindu-se despre ființa iubită.

49

Ce vrednică de plâns este femeia la care întâlnești iubirea și virtutea laolaltă![196]

50

---

[194] În fabula *Cei doi prieteni* (*Fabule*, VIII, 11), La Fontaine avea să scrie și el:

„Ce vrajă-i un prieten adevărat pe lume!“.

[195] Cf. La Fontaine (Leu-ndrăgostit, IV, I) :

,,Iubire, când ne-nlănțui tu
S-a zis cu orice chibzuință!”

Dar fabula aceasta, precizează J. Truchet, este anterioară maximei lui La Rochefoucauld.

[196] Maxima lui La Rochefoucauld se potrivește de minune *Principesei de Clèves*. J. Truchet deduce că romanul era în lucru la data compunerii maximei, adică în 1674, cel mai târziu.

Înțeleptul e mai câștigat când nu-și întinde mrejile[197] decât când prinde în ele.

51

E mai folositor să studiem oamenii decât cărțile.

52

Fericirea sau nenorocirea se duc de obicei la cei mai îndrăgiți de una sau de alta.

53

Nu ne învinovățim decât ca să fim lăudați.

54

Nimic nu-i mai firesc și nici mai amăgitor decât să crezi că ești iubit.

55

Mai cu dragă inimă ținem să-i vedem pe cei cărora le facem bine, decât pe cei care ne fac.

56

E mai greu să-ți ascunzi sentimentele pe care le ai, decât

[197] J. Truchet interpretează astfel *s'engager,* din original, potrivit înțelesului frecvent în saloanele vremii: „a începe să-i faci curte unei doamne”.

să te prefaci că ai unele pe care nu le ai.[198]

57

Prieteniile reînnodate cer mai multă grijă decât cele care n-au fost niciodată rupte.

58

Un om căruia nu-i place nimeni e cu mult mai nefericit decât cel care nu place nimănui.

198 Cf. maxima 70.

V. MAXIME OPRITE DE MĂRTURII ALE CONTEMPORANILOR

59

Infernul femeilor este bătrânețea.

60

Gesturile de supunere și josniciile nobililor de la Curte față de miniștrii care nu sunt de rangul lor sunt niște lașități ale unor oameni de curaj.

61

Onestitatea [nu ține] de o anume categorie, ci de toate categoriile în general.

REFLECȚII DIVERSE

I. DESPRE ADEVĂR[199]

Adevărul, în orice s-ar găsi, nu poate fi eclipsat prin nicio comparație cu un alt adevăr, și orice deosebire ar fi între două lucruri, ceea ce este adevărat într-unul nu eclipsează ceea ce este adevărat în celălalt - pot avea o mai mare sau o mai mică întindere ori pot fi mai mult sau mai puțin strălucitoare, dar sunt totdeauna egale prin adevărul lor, care nu este mai adevăr în cel mai mare decât în cel mai mic. Arta războiului este mai vastă, mai nobilă și mai strălucitoare decât arta poeziei; dar poetul și cuceritorul se pot compara, unul cu altul și, în măsura în care sunt cu adevărat ceea ce sunt, legislatorul și pictorul etc.

Două subiecte de reflecție de aceeași natură pot fi diferite, și chiar opuse, cum, sunt Scipio și Annibal, Fabius Maximus și Marcellus[200]; totuși cum însușirile lor sunt adevărate, ele se mențin când sunt puse față în față și nu se eclipsează prin comparare. Alexandru și Cezar dăruiesc regate; văduva dăruiește un pit[201]; oricât de diferite ar fi aceste daruri, dărnicia este adevărată și egală în fiecare dintre ele și fiecare dăruiește în raport cu situația lui.

O persoană poate avea mai multe adevăruri, iar alta poate să nu aibă decât unul - persoana care are mai multe

---

199 Reflecție publicată pentru prima dată de Barthélémy. În fr. *Du vrai*, despre ceea ce este real, adevărat, autentic - adevăratul, dacă am putea să spunem astfel în românește: am fost nevoiți să traducem *Despre adevăr,* cu acest înțeles, în lipsa unui termen mai potrivit.

200 Quinctus Fabius Maximus, poreclit *Cunctator* (Tărăgănătorul), și Marcus Claudius Marcellus au ținut piept lui Hannibal, în Italia, în cursul celui de al doilea război punic.

201 *Pit,* mică monedă, valorând un sfert dintr-un dinar. Cf. Marcu, XII, .42-44 și Luca XXI, 1-4: Isus Christos laudă generozitatea unei văduve sărace care a dăruit două monede mici.

adevăruri are o valoare mai mare, și poate străluci prin aspecte în care cealaltă persoană nu strălucește; dar din privința în care și una și cealaltă sunt adevărate, ele strălucesc deopotrivă. Epaminonda era o mare căpetenie de oști, un bun cetățean, un mare filozof[202]; el era mai vrednic de prețuire decât Virgiliu, pentru că avea mai multe adevăruri[203] decât el; dar ca mare căpetenie de oști, Epaminonda nu-l depășea pe Virgiliu ca mare poet, pentru că, prin latura aceasta, nu era mai adevărat decât el. Cruzimea acelui copil pe care un consul l-a condamnat la moarte pentru că scosese ochii unei ciori[204] era mai puțin însemnată decât cruzimea lui Filip al II-lea, care și-a osândit fiul[205] la moarte, și era - poate - împletită cu mai puține vicii; dar gradul de cruzime săvârșit asupra unui animal nu încetează de a sta alături, în aceeași categorie, cu cruzimea suveranilor celor mai cruzi, deoarece gradele lor diferite de cruzime au un adevăr egal.

Oricâtă disproporție ar fi între două case care au frumusețile ce li se potrivesc, ele nu se eclipsează una pe alta: ceea ce face ca Chantilly-ul să nu lase în umbră castelul de la Liancourt[206], cu toate că are cu mult mai multe frumuseți diferite, și ceea ce face ca Liancourt-ul să nu lase nici el în umbră Chantilly-ul, este faptul, că Chantilly-ul are frumusețile care se potrivesc Exeelenței-sale Principelui, iar Liancourt-ul are frumusețile care se potrivesc unui particular, având însă și unul și altul adevărate frumuseți. Vedem totuși unele femei de o

[202] Fusese elevul filozofului pitagorician Lysis.

[203] Cu înțelesul de calități autentice, reale.

[204] Quintilian atribuia judecata aceasta Areopagului. Era vorba de niște prepelițe, nu de o cioară.

[205] Filip al doilea, regele Spaniei, a poruncit, poate, să i se dea otravă fiului său, *don* Carlos, care a murit în închisoare în anul 1568.

[206] Fiul lui La Rochefoucauld se căsătorise, în 1659, cu domnișoara de Liancourt, moștenitoarea acestui castel. Castelul de la Chantilly era reședința familiei princiare Condé. *Excelența-sa principele* este cunoscut în istorie cu numele de Marele Condé.

frumusețe strălucită, dar fără simetrie, care lasă adesea în umbră altele mai autentic frumoase; dar gustul, care se înarmează lesne cu idei preconcepute, este judecătorul frumuseții, și cum frumusețea celor mai frumoase persoane nu este totdeauna egală, dacă se întâmplă că unele mai puțin frumoase le eclipsează pe celelalte, lucrul acesta va dura doar câteva momente; și aceasta pentru că deosebirea de lumină și de unghi ne va face mai mult sau mai puțin să distingem realitatea trăsăturilor și a culorilor și va face să apară ce va avea frumos cea mai puțin frumoasă și nu va lăsa să se vădească ce este adevărat și frumos la cealaltă.[207]

[207] Cf. maxima 49 din *Maxime suprimate*: „Adevărul este temelia și rațiunea desăvârșirii și a frumuseții; un lucru, de orice natură ar fi el, n-ar putea fi frumos și perfect, dacă nu este cu adevărat tot ce trebuie să fie, și dacă nu are tot ce trebuie să aibă". Maxima aceasta, pe care o dezvoltă aici La Rochefoucauld, apare într-o scrisoare a lui către Jacques Esprit, din 24 octombrie 1659 (?), ca fiind a lui Esprit, și La Rochefoucauld îi cere lămuriri: „De altfel, vă mărturisesc că nu înțeleg ce înseamnă «Adevărul este temelia și rațiunea desăvârșirii și a frumuseții». Îmi veți face o mare plăcere explicându-mi, când vă vor îngădui grijile legate de rente; căci, în sfârșit, oricâtă valoare ar avea sentințele, cred că își pierd mult din strălucirea lor într-o odăiță a Primăriei, și e mult de când mi-am dat seama că filozofia nu face minuni decât când este vorba de necazuri din trecut sau de cele care nu sunt gata să se întâmple, dar că nu are cine știe ce putere împotriva necazurilor prezente. Vă declar așadar că voi aștepta răspunsul dumneavoastră cât veți voi. Îmi e rușine să vă trimit lucrări. Serios vă spun, dacă le veți găsi ridicole, trimiteți-mi-le înapoi, fără să le arătați doamnei de Sablé".

II. DESPRE SOCIETATE

Nu am de gând să vorbesc despre prietenie când vorbesc despre societate; deși au oarecare legătură, sunt totuși foarte diferite - prima are mai multă elevație și demnitate[208] iar meritul cel mai de seamă al celeilalte stă în aceea că seamănă cu prima.

Nu voi vorbi așadar, în momentul de față, decât despre relațiile personale, pe care trebuie să le aibă împreună oamenii de treabă.

Ar fi de prisos să spunem cât de necesară le este oamenilor societatea - toți o doresc și toți o caută, dar puțini se folosesc de mijloacele de a o face plăcută și durabilă. Fiecare vrea să-și găsească plăcerea și avantajele în dauna altora; ne preferăm totdeauna celor cu care ne propunem să conviețuim, și mai totdeauna îi facem să-și dea seama de preferința aceasta; iată ceea ce tulbură și destramă societatea. Ar trebui măcar să știm să ne ascundem dorința aceasta de preferință, pentru că e prea firească în noi ca să putem să ne dezbărăm de ea; ar trebui să asigurăm și plăcerea noastră și plăcerea celorlalți, să le cruțăm amorul-propriu și să nu-l jignim niciodată.

Mintea are o contribuție însemnată într-o treabă atât de importantă, dar singură nu poate să ne conducă pe feluritele drumuri pe care se cade să le urmăm. Legăturile care se stabilesc între diferite inteligențe n-ar menține multă vreme societatea, dacă ea n-ar fi orânduită și susținută de bunul-simț, de firea și de menajamentele ce trebuie să existe între persoanele care vor să trăiască laolaltă.

Dacă se întâmplă câteodată - că oameni opuși ca fire și

[208] În edițiile din sec. al XVIII-lea, *umilință*, în loc de demnitate.

ca spirit să pară uniți, ei se mențin fără îndoială prin legături[209] străine, care nu durează mult. Putem de asemenea trăi laolaltă cu persoane față de care suntem superiori prin origine sau prin calități personale; dar cei care au avantajul acesta nu trebuie să abuzeze de el; rareori trebuie să-i facă pe alții să-l vadă, și nu se cade să se folosească de el decât ca să lămurească pe alții; trebuie să-i facă să-și dea seama că au nevoie să fie conduși, și să-i conducă cu chibzuință, conformându-ne, pe cât e cu putință, părerilor și intereselor lor.

Pentru a face plăcută societatea, e nevoie ca fiecare să-și păstreze libertatea lui trebuie să ne vedem, sau să nu ne vedem, fără să fim constrânși, să ne distrăm împreună, și chiar să ne plictisim împreună; trebuie să putem să ne despărțim, fără ca despărțirea aceasta să aducă vreo schimbare; să putem să ne lipsim unii de alții, dacă nu vrem să ne expunem riscului de a deveni stingheritori câteodată, și trebuie să ne aducem aminte că incomodăm adesea, când credem că n-am putea nicidecum incomoda pe cineva. Trebuie să contribuim, pe cât ne stă în putință, la înseninarea persoanelor cu care vrem să viețuim; dar nu trebuie să fim mereu împovărați de grija aceasta.

Complezența este necesară în societate; dar ea trebuie să aibă limite când este excesivă, se transformă în constrângere; trebuie cel puțin să pară liberă, și în timp ce ținem seama de părerea prietenilor noștri, ei să fie convinși că ținem seama și de a noastră.

Trebuie să fim gata să-i scuzăm pe prietenii noștri, când au din naștere defectele pe care le au și când defectele acestea sunt mai mici decât bunele lor însușiri; adesea trebuie să ne ferim de a le arăta că le-am observat și că suntem neplăcut impresionați de ele, și trebuie să procedăm în așa fel ca să poată să-și dea chiar ei seama de ele, pentru a le lăsa meritul să le îndrepte.

Există un fel de politețe necesară în relațiile dintre

---

209 În edițiile din sec. al XVIII-lea prin *temeiuri.*

oamenii de lume - ea îi face să înțeleagă de glumă, ferindu-i de a se simți jigniți și de a-i jigni pe alții printr-un anumit fel de a vorbi prea uscat sau prea dur, care ne scapă uneori fără să ne dăm seama când ne susținem părerea cu căldură.[210]

Relațiile oamenilor de societate nu se pot menține fără un anumit fel de încredere, la care trebuie să participe cu toții; fiecare trebuie să dea o impresie de siguranță și de discreție care să nu ofere niciodată prilejul de a ne teme că s-ar putea da ceva în vileag din imprudență.

Spiritul trebuie să fie plin de varietate - cei care nu au decât un fel de spirit nu pot să placă multă vreme. Putem să apucăm pe drumuri deosebite, putem să nu avem aceleași concepții, nici aceleași talente, cu condiția de a contribui la plăcerea celor din jurul nostru și de a respecta aceeași armonie pe care trebuie s-o respecte, în muzică, diferitele voci și instrumente.

Cum e anevoie ca mai multe persoane să poată avea aceleași interese, este necesar, pentru armonia societății, ca măcar să nu aibă interese contrare.

Trebuie să preîntâmpinăm dorințele prietenilor noștri cu ceea ce le poate face plăcere, să căutăm mijloacele de a le fi de folos, să-i cruțăm de necazuri, să le arătăm că le împărtim cu ei, când nu le putem abate, să le atenuăm pe nesimțite, fără să avem pretenția de a le smulge dintr-o dată și să punem în locul lor lucruri plăcute sau care, cel puțin, să le rețină atenția. Putem să le vorbim despre lucruri care îi privesc, dar numai în măsura în care ne îngăduie ei, și trebuie să fim, în privința aceasta, foarte rezervați; e politicos și uneori chiar uman să nu intrăm prea mult în tainițele inimii lor; le vine adesea greu să dea în vileag tot ce cunosc din ele și le vine încă și mai greu când le pătrundem taine pe care ei nu le știau. Deși legăturile pe care le au între ei oamenii de lume îi duc la familiaritate, și

---

[210] Ceea ce i se cam întâmpla și lui La Rochefoucauld, după cum reiese din *Portretul sau,* potrivit observației lui Jacques Truchet.

le oferă prilejuri de a-și vorbi cu sinceritate, aproape nimeni nu are destulă mlădiere și destul bun-simț pentru a primi bine mai multe povețe care sunt necesare pentru menținerea societății: vrem să fim preveniți până la un anumit punct, dar nu vrem să fim preveniți în toate, și ne temem să aflăm tot felul de adevăruri.

Așa cum trebuie să respectăm o anumită distanță pentru a vedea lucrurile, la fel trebuie s-o respectăm și în societate fiecare își are punctul său de vedere, perspectiva din care ține să fie privit; de cele mai multe ori avem dreptate când nu vrem să fim luminați prea de aproape și mai că nu există om care să vrea să se lase văzut în toate așa cum este.[211]

[211] Cf. *Cyrano* al lui Rostand: „Își cunoaște defectele, dar nu-i place să-i vorbească altul despre ele“ (Citat de J. R. Charbonnel).

III. DESPRE ÎNFĂȚIȘARE ȘI DESPRE PURTĂRI

Există un fel de a fi care se potrivește cu chipul și cu talentele, fiecărei persoane; avem numai de pierdut când îl părăsim ca să luăm altul. Trebuie să încercăm să descoperim felul care ne este natural, apoi să nu-l mai părăsim, ci să-l desăvârșim pe cât ne stă în putință.[212]

Dacă cei mai mulți copilași sunt plăcuți, asta se datorează faptului că ei n-au pierdut încă înfățișarea și purtările primite de la natură și nu cunosc altele. Le schimbă, le strică însă, când trec de vârsta copilăriei - ei socotesc că trebuie să imite ceea ce văd că fac ceilalți și nu-i pot imita perfect; rămâne totdeauna ceva fals și nesigur în imitația aceasta. Nu au încă nimic statornic, nici în purtările și nici în părerile lor - în loc să fie cu adevărat ceea ce vor să pară, ei încearcă să pară ceea ce nu sunt. Fiecare vrea să fie altul și să nu mai fie ce este - toți caută o atitudine străină de ei înșiși, și altă minte decât a lor; își iau tonuri și purtări la voia întâmplării; fac experiență pe ei, fără să țină seama că ceea ce li se potrivește câtorva nu se potrivește tuturor, că nu există o regulă generală pentru tonuri și pentru purtări, și că nu există cópii bune. Doi oameni totuși se pot potrivi în mai multe lucruri, fără ca unul să fie copia celuilalt, dacă fiecare își urmează făgașul lui firesc; dar aproape nimeni nu-l urmează întru totul. Ne

---

212 J. R. Charbonnel amintește, în privința aceasta, câteva expresii celebre. Două, din La Fontaine:

„Cum alungați firescul, se-ntoarce-n fuga mare."

„Când ne forțăm talentul, ce făurim e searbăd"

Și un vers de Musset:

„Paharul meu nu-i mare, dar beau doar dintr-al meu!".

place să imităm, imităm adesea, chiar fără să ne dăm seama, și neglijăm propriile noastre însușiri de dragul unor însușiri străine, care de obicei nu ni se potrivesc.

Nu pretind, prin ceea ce spun, să ne ferecăm în așa măsură în noi înșine încât să nu avem libertatea de a urma unele exemple, și să ne adăugăm unele calități folositoare și necesare cu care nu ne-a înzestrat natura - artele și științele li se potrivesc majorității celor care sunt în stare să și le însușească, eleganța și politețea se potrivesc tuturor, dar calitățile acestea dobândite trebuia să aibă o anumită legătură și o anumită concordanță cu propriile noastre calități, care le extind și le sporesc pe nesimțite.

Suntem uneori ridicați la un rang și la demnități mai presus de noi, suntem adesea angajați într-o profesiune nouă pentru care nu ne hărăzise natura; toate situațiile acestea au, fiecare în parte, un fel al lor care li se potrivește, dar care nu concordă totdeauna cu felul nostru firesc de a fi; schimbarea situației noastre duce adesea la schimbarea înfățișării și manierelor noastre și le sporește cu înfățișarea acelei demnități, care este totdeauna falsă când este prea exagerată și când nu se împletește și nu se contopește armonios cu înfățișarea noastră firească; trebuie să le îmbinăm și să le amestecăm laolaltă, ca să nu pară niciodată, separate.

Nu se vorbește despre toate lucrurile pe același ton și în același fel; nu mergem în fruntea unui regiment, cum mergem când ne plimbăm. Dar trebuie ca același fel de a fi să ne facă să spunem în mod firesc lucruri diferite, să ne facă să mergem în mod diferit, dar totdeauna firesc, și să mergem așa cum se cuvine în fruntea unui-regiment ca și la o plimbare.

Există unii care nu se mulțumesc să renunțe la atitudinea lor proprie și firească, pentru a lua atitudinea rangului și a dregătoriilor la care au ajuns; ba chiar sunt unii care iau mai dinainte aerul dregătoriilor și al rangului la care năzuiesc. *Câți generali de divizie nu învață să pară mareșali*

ai Franței! Câți magistrați nu imită și nu fac repetiție fără rost ca să se deprindă cu aerul de cancelar și câte burgheze nu-și dau ifose de ducese![213]

[213] Textul subliniat era tăiat în manuscrisul Gilbert.

IV. DESPRE CONVERSAȚIE

Ceea ce face că atât de puține persoane ne plac în conversație este faptul că fiecare se gândește mai mult la ceea ce vrea el să spună decât la ceea ce spun ceilalți. Se cuvine să-i ascultăm pe cei care vorbesc, dacă vrem să ne asculte și ei pe noi; să le lăsăm libertatea de a-și rosti părerile și chiar de a îndruga lucruri de prisos. În loc să-i contrazicem sau să-i întrerupem, cum facem adesea, se cade, dimpotrivă, să ne transpunem în mintea și în gustul lor, să le arătăm că-i înțelegem, să le vorbim despre ce-i interesează, să lăudăm ceea ce spun ei în măsura în care merită să fie lăudat și să le arătăm că-i lăudăm mai mult pentru că spusele lor ne-au mers la inimă decât din simplă politețe. Trebuie să ne ferim de a-l contrazice în lucruri fără importanță, să le punem arareori întrebări fără rost, să nu creăm niciodată impresia că ne pretindem cu mai multă judecată decât alții și să le lăsăm degrabă cinstea de a conchide.[214]

[214] Alineatul acesta, în versiunea lui Brotier „Ceea ce face că puține persoane sunt plăcute în conversație este faptul că fiecare se gândește mai mult la ce are de gând să spună decât la ce spun ceilalți, și faptul că nu ascultăm mai deloc când dorim să vorbim. Cu toate acestea, este necesar să-i ascultăm pe cei ce vorbesc; trebuie să le dăm răgaz să-și exprime ideile și să le îngăduim chiar să spună lucruri de prisos. Departe de a-i contrazice și de a-i întrerupe, se cade, dimpotrivă, să ne transpunem în mintea și în gustul lor, să le arătăm că-i înțelegem, să lăudăm ce spun, atât cât merită să fie lăudat, și să le arătăm că-i lăudăm mai degrabă pentru valoarea spuselor lor decât din complezență. Ca să fim pe placul celorlalți, trebuie să vorbim despre ceea ce le place lor și despre ce-i interesează, să evităm polemicile în legătură cu unele lucruri indiferente, să le punem arareori întrebări și să nu-i lăsăm niciodată să creadă că pretindem că avem mai multă judecată decât ei.“.

Trebuie să spunem lucruri firești, curgătoare și mai mult sau mai puțin, serioase, potrivit cu firea și cu înclinarea persoanelor cu care conversăm, fără să le zorim să aprobe ce spunem și nici măcar să răspundă la spusele noastre. Când ne-am îndeplinit, în felul acesta, îndatoririle de politețe, putem să ne expunem părerile, fără părtinire și fără îndărătnicie, lăsând impresia că ținem să nu contrazicem părerea celor care le ascultă.[215]

Să ne ferim de a vorbi mult timp despre noi înșine și de a ne da adeseori ca exemplu. Să ne străduim cât mai mult să cunoaștem preferințele și capacitățile celor cu care vorbim, ca să trecem de partea celui cu mai multă judecată, să ne unim ideile cu ale lui, făcându-l pe cât e cu putință, să creadă că de la dânsul le luăm. Dăm dovadă de tact, când nu epuizăm subiectele pe care le tratăm, lăsând totdeauna și altora câte ceva de gândit și de spus.[216]

Nu trebuie să vorbim niciodată cu ifose de autoritate, nici să folosim ticluiri și termeni mai mari decât lucrurile respective. Ne putem păstra părerile, dacă sunt întemeiate;

---

[215] Versiunea Brotier pentru acest alineat: „Trebuie să spunem lucrurile cu un aer mai mult sau mai puțin serios, și despre subiecte mai mult sau mai puțin pretențioase, potrivit cu firea și cu capacitatea persoanelor cu care discutăm, și să le cedăm cu ușurință cinstea de a conchide, fără să le obligăm să răspundă, când n-au chef să vorbească. După ce ne-am achitat, în felul acesta, de îndatoririle de politețe, ne putem spune părerile, arătând că ne-am străduit să le sprijinim pe părerea celor care ne ascultă, fără să arătăm vreo părtinire sau vreo îndărătnicie.“.

[216] Versiunea Brotier: „Să ne ferim mai ales de a vorbi adeseori despre noi înșine și de a ne da ca exemplu; nimic nu este mai neplăcut decât un om care se citează pe el la orice vorbă. De asemenea, nu ne putem strădui îndeajuns pentru cunoașterea înclinării și a valorii intelectuale a celor cu care vorbim, alăturându-ne judecății celui care dă dovadă de mai multă judecată, fără să jignim înclinarea sau interesul celorlalți prin preferința aceasta. Atunci trebuie să punem în lumină toate argumentele pe care le-a înfățișat, adăugând cu modestie propriile noastre idei lângă ale lui și făcându-l să creadă, pe cât e cu putință, că de la el le luăm.” (Ultima frază din alineat lipsește în versiunea Brotier.).

dar, păstrându-le, nu trebuie să jignim niciodată părerile altora, nici să părem contrariați de ce-au spus ei. E primejdios să ținem morțiș să dominăm noi conversația și să vorbim prea de multe ori despre același lucru; se cuvine să luăm parte deopotrivă la toate subiectele plăcute aduse în discuție, și să nu arătăm niciodată că vrem să abatem conversația spre ce dorim noi să spunem.[217]

Ceea ce face că displăcem adesea este faptul că nimeni nu știe să-și pună de acord înfățișarea.. Și purtările cu chipul, nici tonul și vorbele cu propriile-i gânduri și simțăminte; le tulburăm armonia prin ceva fals și străin; uităm de noi înșine și ne depărtăm de noi pe nesimțite. Mai toată lumea cade, prin câte ceva, în păcatul acesta, nimeni nu are urechea destul de muzicală, ca să înțeleagă perfect felul acesta de cadență. Mii de oameni displac în ciuda calităților lor remarcabile; mii de oameni plac chiar cu talente mai mici aceasta se întâmplă pentru că unii vor să pară ceea ce nu sunt, alții sunt ceea ce par și, în sfârșit, orice daruri sau cususuri am fi primit de la natură, plăcem în măsura în care luăm înfățișarea, tonul, purtările și opiniile care se potrivesc cu situația și cu chipul nostru, și

[217] Versiunea Brotier: „Nu trebuie să spunem niciodată nimic cu un aer de autoritate, nici să arătăm vreo superioritate în judecată; să fugim de expresiile prea căutate, de termenii tari și forțați, și să nu ne folosim de vorbe mai mari decât lucrurile. Nu este ceva interzis să ne păstrăm părerile, dacă sunt chibzuite; dar, trebuie să ne plecăm în fața rațiunii, de îndată ce se arată și din orice parte ar veni; numai ea trebuie să domnească peste părerile noastre; dar s-o urmăm fără să jignim părerile celorlalți, și fără să arătăm dispreț față de ce au spus ei. E primejdios când ții să domini mereu conversația, să împingi prea departe o bună argumentare, când ai găsit-o. Politețea ține să ne ascundem câteodată jumătate din deșteptăciunea noastră, și să menajăm un îndărătnic care se apără prost, pentru a-l cruța de rușinea de a ceda. Displăcem cu siguranță când vorbim prea multă vreme și prea adesea despre același lucru, și când căutăm să abatem conversația către subiecte în legătură ca care ne socotim cu mai multă învățătură decât ceilalți: trebuie să participăm deopotrivă la tot ce le este pe plac, să ne oprim asupra acelor subiecte cât vor ei și să ne depărtăm de tot ce nu le convine.”.

displăcem în măsura în care ne depărtăm de ele.

Este necesar să luăm aminte că orice fel de conversație, oricât ar fi ea de plăcută și de spirituală, nu este în egală măsură potrivită. Cu tot felul de oameni de societate trebuie să alegem ce i se potrivește fiecăruia și să alegem, și momentul când se cade să l-o spunem, dar dacă vorbirea cere multă artă, nici tăcerea nu cere mai puțină.[218] Există o tăcere grăitoare ea folosește uneori ca să aprobi sau să condamni ceva există o tăcere ironică; există o tăcere plină de respect; există atitudini, formulări și gesturi[219] de care depinde adesea ce este plăcut sau neplăcut, ce este gingaș sau supărător în conversație. Puține sunt persoanele care posedă secretul de a le folosi așa cum trebuie; chiar și cei care le transformă în reguli se înșală câteodată; regula cea mai sigură, după mine, stă, în a nu adopta vreuna pe care să n-o poți schimba, în a lăsa mai curând să se vadă unele neglijențe în ceea ce spui, decât afectare în a asculta, în a nu vorbi mai de loc, în a nu încerca niciodată să vorbești cu orice preț.[220]

---

[218] Textul Gilbert „dar dacă e multă artă în a ști să vorbești la momentul potrivit, nu este mai puțină în a ști să taci.”.

[219] Gilbert: „există, în sfârșit, ifose, tonuri și gesturi.“.

[220] Versiunea lui Brotier: „Orice fel de conversație, oricât de spirituală ar fi, nu este la fel de potrivită cu orice categorie de oameni de duh: trebuie să alegem ce este după gustul lor. Ce este potrivit cu situația, cu sexul, cu talentele lor, și să alegem chiar și timpul potrivit în care să o spunem. Să ținem seama de locul, de ocazia și de dispoziția în care se găsesc persoanele care ne ascultă, căci dacă este multă artă în a ști să vorbești la momentul potrivit, nu e mai puțină în a ști să taci. Există o tăcere grăitoare care folosește la aprobarea sau la condamnarea unui lucru; există o tăcere de discreție și de respect; există tonuri, ifose și gesturi care formează tot ce este plăcut sau neplăcut, gingaș sau supărător în conversație; dar secretul de a te folosi bine de ele este hărăzit unui număr mic de persoane; chiar și cei care stabilesc reguli din ele se înșală adesea, și regula cea mai sigură pe care o putem formula este să ascultăm mult, să vorbim puțin, și să nu spunem nimic de care să putem avea motiv să ne căim.”.

V. DESPRE ÎNCREDERE

Cu toate că sinceritatea și încrederea sunt în corelație, ele se deosebesc totuși în mai multe privințe - a fi sincer înseamnă a fi cu inima deschisă, fapt care ne arată așa cum suntem; înseamnă dragostea de adevăr, sila de prefăcătorie, dorința de a compensa defectele pe care le ai și de a le micșora chiar prin meritul mărturisirii lor. Încrederea nu ne dă atâta libertate, regulile ei sunt mai îngrăditoare, ea cere mai multă prudență și mai multă reținere, și nu putem dispune totdeauna de ea după placul nostru: nu este vorba numai de noi, și interesele noastre sunt împletite de obicei cu interesele altora. Ea are nevoie de o atentă drămuire, pentru a nu-i da în vileag pe prietenii noștri odată cu noi înșine, și pentru a nu face daruri din avutul lor cu scopul de a spori valoarea propriilor noastre daruri.

Încrederea îi face totdeauna plăcere celui căruia i-o arătăm - este ca un tribut pe care îl plătim meritului său, este ca un lucru de valoare încredințat spre păstrare bunei lui credințe; e un zălog care îi conferă un drept asupra noastră și un fel de aservire la care ne supunem de bună voie. Prin ceea ce spun nu caut să distrug încrederea atât de necesară între oameni, întrucât ea este ceea ce ne leagă în societate și prietenie; caut doar să-i stabilesc limite și s-o fac cinstită și statornică. Țin ca ea să fie mereu reală și mereu chibzuită și să nu dea dovadă nici de slăbiciune nici de interes; știu bine că e un lucru anevoios să fixez limite potrivite modului de a primi tot felul de dovezi de încredere din partea prietenilor noștri, și de a le arăta încrederea noastră.

Ne destăinuim de cele mai multe ori din vanitate, de

dragul de a vorbi, din dorința de a ne atrage încrederea altora și de a face un schimb de taine. Există persoane care pot avea temei să-și pună încrederea în noi, persoane față de care noi n-am avea temei de a ne purta la fel, și ne achităm față de acestea păstrându-le taina și răsplătindu-le cu mici confidențe. Există alte persoane a căror statornicire ne este cunoscută, care ni se încredințează fără rezervă și cărora putem să ne destăinuim din precădere și din prețuire. Nu trebuie să le ascundem nimic din lucrurile care ne privesc numai pe noi, să ne arătăm față de ele mereu așa cum suntem, cu bunele noastre însușiri și chiar cu defectele noastre, fără să le exagerăm pe unele, fără să le micșorăm pe altele, să ne impunem ca o lege din a nu le face nici odată semiconfidențe - ele îi pun totdeauna în încurcătură pe cei care le fac, și nu-i mulțumesc mai niciodată pe cei care le primesc; le dau vagi indicații despre ceea ce vrem să le ascundem, le sporesc curiozitatea, le îndreptățesc dorința de a ști mai mult, și se cred liberi să dispună de lucrurile pe care le-au descoperit singuri. E mai sigur și mai cinstit să nu le spunem nimic decât să ne oprim când am început să le vorbim.

Mai sunt și alte reguli de urmat pentru lucrurile ce ne-au fost încredințate. Cu cât sunt mai importante, cu atât prudența și fidelitatea noastră sunt mai necesare. Toată lumea este de acord că secretul trebuie să fie inviolabil, dar nu este totdeauna de acord în privința felului și importanței secretului; de cele mai multe ori, nu ne consultăm decât pe noi înșine despre ceea ce trebuie să spunem și despre ceea ce trebuie să trecem sub tăcere; sunt puține secrete care dăinuiesc mereu și șovăiala de a le da în vileag nu ține necontenit.

Avem legături strânse cu prieteni a căror fidelitate o cunoaștem; ne-au vorbit totdeauna fără reținere, și noi ne-am purtat totdeauna la fel de atenți cu ei; ne cunosc deprinderile și relațiile, și ne privesc prea de aproape pentru a nu-și da seama de cea mai neînsemnată

schimbare; pot să știe, pe altă cale, ce anume ne-am legat să nu spunem niciodată nimănui; n-a stat în puterea noastră să le împărtășim ceea ce ni s-a încredințat - au poate chiar vreun interes să știe - suntem siguri de ei ca și de noi înșine, și ne vedem constrânși la cruda necesitate de a le pierde prietenia, prețioasă pentru noi, sau să renunțăm la strășnicia păstrării secretului. Situația aceasta constituie fără îndoială cea mai grea încercare a credinței față de alții; dar ea nu trebuie să zdruncine un om cinstit - într-o asemenea împrejurare îi este permis să se prefere[221] altora; prima lui datorie este să păstreze neapărat acel secret ce i s-a încredințat spre păstrare în întregimea lui, fără să drămuiască urmările acestei hotărâri - se cuvine nu numai să-și cântărească riguros cuvintele și tonul, ci și presupunerile și să nu lase niciodată să se vadă ceva, din spusele sau din atitudinea lui, care să poată îndrepta mintea altora către ceea ce nu vrea să spună.

Avem adesea nevoie de tărie și de prudență, ca să ținem piept tiraniei majorității prietenilor noștri, care își arogă drepturi asupra încrederii noastre și care vor să știe totul de la noi. Niciodată nu trebuie să-i lăsăm să-și înscăuneze acest drept fără excepție - există ocazii și împrejurări care nu țin de competența lor dacă se plâng, trebuie să le suportăm plângerile, și să ne justificăm cu duhul blândeții; dar dacă rămân nedrepți, trebuie să renunțăm la prietenia lor de dragul datoriei, trebuie să alegem dintre două rele inevitabile, dintre care unul se poate îndrepta și celălalt este fără leac.[222]

---

[221] „Prin «*să se prefere»,* La Rochefoucauld înțelege aici: să prefere onoarea lui, ceea ce își datorează lui însuși.“ (J. Truchet.).

[222] În portretul pe care și l-a făcut singur, La Rochefoucauld spune „Sunt foarte rezervat și îmi vine mai ușor decât oricui să țin sub tăcere ceea ce mi s-a spus ca o destăinuire. Sunt nespus de chibzuit în ceea ce spun, nu-mi calc niciodată cuvântul, orice urmare ar putea să aibă promisiunea mea, și, toată viața mea, mi-am făcut din aceasta ca o lege de care nu mă pot lipsi...”.

VI. DESPRE IUBIRE ȘI DESPRE MARE[223]

Cei care au vrut să ne înfățișeze iubirea și capriciile ei au comparat-o în atâtea feluri cu marea, încât e anevoie să mai adaugi ceva la spusele lor. Ne-au arătat că și una și alta sunt deopotrivă de nestatornice și de amăgitoare, că bucuriile și năpastele lor sunt fără număr, că cele mai fericite călătorii sunt expuse la mii de primejdii, că furtunile și stâncile ascunse sunt pericole mereu de temut și că adesea vasul se poate scufunda chiar și în port. Dar dând grai atâtor nădejdi și atâtor temeri, nu ne-au arătat de ajuns, mi se pare, raportul care există între o iubire secătuită, fără vlagă și agonică, și acele acalmii, acele ceasuri de calm chinuitor de care au parte navigatorii la ecuator: ești obosit de o lungă călătorie, dorești s-o termini, zărești pământul, dar n-ai vânt prielnic ca să ajungi la liman; te vezi lovit de vitregiile anotimpurilor; bolile și lâncezeala nu te lasă să treci la acțiune; apa și merindele lipsesc sau nu mai au același gust; recurgi fără rost la ajutoare străine încerci să pescuiești și prinzi câțiva pești, care nu-ți dau nici hrană, nici ușurare; ți-i lehamite de tot ce vezi; ești mereu frământat de aceleași gânduri și mereu plictisit; mai trăiești încă, dar îți pare rău că trăiești; aștepți imboldul unor dorințe ca să te scuturi de starea aceasta de apăsare și de tânjire, dar dorințele care mijesc sunt fără vlagă și fără rost.

---

223 Reflecție publicată prima dată de Barthélemy, în 1863. În mss. Gilbert, era tăiată, cu indicația *de scos*.

VII. DESPRE EXEMPLE

Oricâtă deosebire ar fi între exemplele bune și cele rele, vom constata că și unele și altele au avut deopotrivă urmări rele. Nu știu dacă fărădelegile lui Tiberiu și ale lui Neron nu ne depărtează mai mult de viciu decât ne apropie de virtute exemplele vrednice de stimă ale celor mai de seamă oameni. Câți fanfaroni n-a creat vitejia lui Alexandru! Câte pretexte de acțiuni îndreptate contra patriei n-a prilejuit gloria lui Cezar! Câte virtuți crâncene n-au ridicat în slavă Roma și Sparta! Câți filozofi pisălogi n-a făcut exemplul lui Diogen, câți flecari n-a făcut Cicero, câți oameni nepăsători și leneși n-a făcut Pomponius Atticus[224], câți răzbunători n-au făcut Marius și Sylla, câți ahtiați de voluptate, un Lucullus, câți destrăbălați Alcibiade și Antoniu, câți încăpățânați, *Caton*[225]! Toate aceste modele de seamă au produs un număr imens de cópii proaste. Virtuțile sunt vecine cu viciile; exemplele sunt călăuze care ne abat adesea de la drumul bun și suntem atât de plini de prefăcătorie încât nu ne folosim mai puțin de ele ca să ne depărtăm de drumul virtuții cât ne folosim urmându-l.

[224] Un prieten căruia i-a scris Cicero multe scrisori.

[225] Roman celebru prin austeritatea principiilor lui, Cenzor în anul 384 î.e.n. Proverbial prin dârzenia cu care cerea distrugerea Cartaginei înfloritoare.

VIII. DESPRE NESIGURANȚA GELOZIEI[226]

Cu cât vorbim mai mult despre gelozie, cu atât mai mult apar, din diferite unghere, aspectele neplăcute; cele mai neînsemnate împrejurări le schimbă, și ne ajută să descoperim mereu ceva nou. Aceste noutăți ne fac să revedem sub alte aspecte ceea ce socoteam că văzusem și drămuisem de ajuns; căutăm să ne agățăm de o părere și nu ne agățăm de nimic; tot ce este mai opus și mai șters ni se înfățișează în același timp; vrem să urâm și vrem să iubim, dar tot mai iubim când urâm, și tot mai urâm când iubim; credem orice și ne îndoim de toate; ne este rușine și ciudă că am crezut și că ne-am îndoit; ne chinuim necontenit ca să ajungem la o părere hotărâtă și nu ajungem niciodată la ceva statornic.

Poeții ar trebui să compare această părere cu chinul lui Sisif, pentru că rostogolim, la fel de fără rost ca el, o stâncă pe un drum anevoios și plin de primejdii, vedem culmea muntelui și ne străduim să ajungem pe ea, sperăm uneori că vom ajunge, dar nu ajungem niciodată. Nu suntem destul de fericiți ca să îndrăznim să credem ceea ce dorim și nici chiar destul de fericiți ca să fim încredințați de lucrul de care ne temem mai mult. Suntem robii unei veșnice nesiguranțe, care ne prezintă, rând pe rând, bunuri și rele ce ne scapă mereu.

---

226 Publicată pentru prima oară de Barthélemy.

IX. DESPRE IUBIRE ȘI DESPRE VIAȚĂ

Iubirea este ca o imagine a vieții noastre - și una și alta sunt supuse acelorași tulburări și acelorași schimbări. Tinerețea lor este plină de bucurie și de speranță te simți fericit că ești tânăr, cum te simți fericit că iubești. Starea aceasta plăcută ne îmbie să dorim alte bunuri și dorim bunuri dintre cele mai trainice nu ne mulțumim că mai suntem încă în viață, vrem să propășim, căutăm mijloace să înaintăm și să ne asigurăm situația; umblăm după protecția miniștrilor, le slujim interesele; nu putem îngădui să râvnească altcineva la ce râvnim noi. Întrecerea aceasta este străbătută de mii de griji și de mii de necazuri, pe care plăcerea de a ne vedea căpătuiți le spulberă; toate pasiunile sunt atunci satisfăcute și nu ne mai trece prin gând că ni s-ar mai putea curma fericirea.

Totuși fericirea aceasta e rareori de lungă durată, și nu-și poate păstra multă vreme harul noutății. Ca să obținem ce-am dorit nu pregetăm să tot dorim mereu. Ne obișnuim cu tot ce este al nostru; aceleași bunuri nu-și păstrează cu timpul aceeași valoare și nu sunt totdeauna aidoma după gustul nostru; ne schimbăm pe nesimțite, fără să ne observăm schimbarea; ceea ce am obținut ajunge o parte din noi înșine - am fi cumplit loviți dacă am pierde-o, dar nu mai simțim nicio plăcere că o păstrăm; bucuria nu mai are nicio vlagă; căutăm plăcerea în altceva străin de ceea ce am dorit atât de mult. Nestatornicia aceasta involuntară este o urmare a timpului, care are înrâurire, fără să vrem, atât asupra iubirii, cât și asupra vieții noastre; în fiecare zi mai spulberă, pe nesimțite, câte ceva din înfățișarea aceea

de tinerețe și de voioșie, și îi nimicește cele mai autentice farmece; căpătăm o ținută mai serioasă și la pasiunea noastră adăugăm preocupările practice; iubirea nu mai trăiește prin ea însăși, ci recurge la ajutoare străine. Starea aceasta a iubirii reprezintă declinul vârstei, în care începem să vedem cum o s-o încheiem; dar nu avem tăria s-o încheiem de bună voie, și, în amurgul iubirii ca și în amurgul vieții, nimeni nu se poate hotărî s-o ia înaintea neplăcerilor care mai rămân de încercat; mai trăim încă pentru necazuri, dar nu mai trăim pentru plăceri. Gelozia, neîncrederea, teama de a deveni plictisitor, teama de a fi părăsit sunt chinuri care țin de bătrânețea iubirii, așa cum bolile țin de o prea lungă durată a vieții - nu te mai simți viu decât pentru că simți că ești bolnav, și ele asemenea, nu mai simți că ești îndrăgostit decât pentru că simți toate chinurile dragostei. Nu te desprinzi din lâncezeala unor legături prea îndelungate decât prin ciuda și prin amărăciunea de a te vedea mereu legat; în sfârșit, dintre toate decrepitudinile, cea a iubirii este cea mai nesuferită.

X. DESPRE GUSTURI

Există persoane care au mai multă judecată[227] decât gust[228], și altele care au mai mult gust decât judecată; gustul e mai schimbător și mai capricios decât judecata.

Cuvântul *gust* are felurite semnificații, și e ușor să ne înșelăm. Este deosebire între gustul care se apropie de lucruri și gustul care ne ajută să le cunoaștem și să le discernem calitățile, respectând regulile poate să ne placă teatrul fără să avem gustul destul de fin și destul de gingaș ca să-l apreciem bine, și putem avea gustul destul de bun ca să apreciem bine teatrul, fără ca teatrul să ne placă. Există gusturi care ne apropie pe nesimțite de ceea ce ni se arată; altele ne înflăcărează prin tăria sau prin durata lor.

Există oameni cu gust nepotrivit în toate; alții nu au gustul înșelător decât în anumite lucruri, și îl au drept și just în ceea ce este pe măsura puterii lor de înțelegere. Alții au gusturi deosebite, pe care le știu proaste, dar nu încetează să le urmeze. Sunt unii cu gust nesigur; la ei hazardul hotărăște; se schimbă din ușurință, sunt veseli sau plictisiți, după cum îi influențează prietenii. Alții au totdeauna idei preconcepute; sunt robii tuturor gusturilor lor și le respectă întru totul. Unii sunt sensibili la ce este bun, și contrariați la ce nu este bun; vederile lor sunt precise și juste și

---

227 În text *esprit*, cu înțelesul de minte, inteligență, judecată.

228 Problema aceasta forma obiectul discuțiilor în saloanele vremii. Doamna de La Fayette se refera la o astfel de discuție într-o scrisoare către doamna de Sévigné, datată 4 septembrie 1673: ,,Nu știu dacă doamna de Coulanges nu v-a scris despre o conversație care a avut loc într-o după-amiază la Gourville, unde se afla doamna Scarron și abatele Têtu, despre persoanele care au gustul superior sau inferior puterii de judecată. Ne-am avântat în subtilități din care nu mai înțelegeam nimic.”.

temeinicia gustului o găsesc în judecata și discernământul lor.

Mai sunt unii care, printr-un fel de instinct, pe care nu și-l pot explica, judecă ce li se înfățișează înaintea ochilor și aleg totdeauna hotărârea valabilă. Aceștia dau dovadă de mai mult gust decât de judecată, deoarece amorul-propriu și dispoziția lor de moment nu le umbresc cunoștințele firești; totul acționează unitar[229] în ei, totul e pe același ton. Armonia aceasta îi face să aprecieze sănătos lucrurile și să-și facă o idee temeinică despre ele; dar, în general vorbind, puțini oameni au gustul statornic și independent de al altora; ei urmează exemplul altora și obișnuința; iar bruma lor de gust e făcută din împrumuturi.

În toate felurimile acestea de gusturi, pe care le-am arătat, e foarte rar și aproape cu neputință să întâlnești acel fel de bun gust care știe să aprecieze fiecare lucru, care îi cunoaște întreaga valoare, și care se aplică în genere, la orice: cunoștințele noastre sunt prea mărginite, și această justă orânduire a calităților care ne ajută să judecăm bine nu se menține de obicei decât în ceea ce nu ne privește direct. Când este vorba de noi, gustul nostru nu mai are justețea aceea atât de necesară, ideea preconceptă o tulbură, tot ce are vreo legătură cu noi ne apare cu alt chip. Nimeni nu vede cu aceiași ochi ceea ce-l privește direct și ceea ce nu-l privește; gustul nostru este călăuzit atunci de înclinarea amorului-propriu și a dispoziției, care ne dau alte perspective și ne supun unui număr infinit de schimbări și de îndoieli; gustul nostru nu mai este al nostru, nu mai dispunem de el, se schimbă fără consimțământul nostru, și aceleași obiecte ne apar sub atâtea aspecte diferite încât nu mai recunoaștem, în sfârșit, ce am văzut și ce-am simțit.

---

229 „Există în ei nu fel de simfonie morală, de armonie spirituală“. (J. Roger Charbonnel.).

XI. DESPRE LEGĂTURA DINTRE OAMENI ȘI ANIMALE[230]

Există tot atâtea semințiidiverse de oameni de specii diverse de animale, și oamenii sunt, față de ceilalți oameni, ceea ce sunt diferitele specii de animale între ele și unele față de altele. Câți oameni nu trăiesc din sângele și din viața celor nevinovați, unii ca niște tigri, mereu sălbatici și cruzi, alții ca niște lei, păstrând unele aparențe de mărinimie, alții ca niște urși, grosolani și lacomi, alții ca niște lupi, prădalnici și necruțători, alții ca niște vulpi, care trăiesc din istețimea lor și al căror fel natural de a fi este înșelăciunea!

---

230 „Această ciudată *reflecție* trebuie raportată, după cât se pare, la un curent de idei care datează, trecând de vechile bestiare, din vremea dezvoltării științei fizionomiei. În 1655 a apărut o traducere franceză, datorată lui Ruault, a lucrării *De humana physiognomia,* a fizicianului napolitan Giambattista della Porta. (Prima ediție a fost publicată în 1586.) În cartea aceasta originală sunt cercetate foarte amănunțit legăturile care există între fizic și moral (cu o insistență deosebită în privința ochilor). Cartea este ilustrată cu desene care pun alături un cap de om și un cap de animal cu analogii între ele, fiecare animal corespunzând uneia sau mai multor trăsături de caracter ale omului. Ideea a fost reluată de către pictorul Charles Le Brun, care a dezvoltat-o într-o conferință ținută în 1671, și care a desenat și el numeroase studii paralele de capete și de ochi de oameni și de animale. (Cf. H. Jouin, *Charles Le Brun et les Arts sous Louis XIV,* 1889, pp. 391-393 și 591 și urm.) La Rochefoucauld nu se oprește la aspectul plastic al acestei teorii, el reține ideea că diversele temperamente umane corespund diverselor specii animale. Bineînțeles, toate acestea au legătură și cu fabulele lui La Fontaine, care, în fabula X, 15, *Iepurii*, va arăta că omul «se poartă în mii de împrejurări, ca dobitoacele» și o va închina lui La Rochefoucauld spunând că-i datorează tot ce are mai «temeinic»“ (J. Truchet.).

Câți oameni nu seamănă cu câinii! Ei își distrug semința; vânează pentru plăcerea celui care îl hrănește; unii îl însoțesc pretutindeni pe stăpân, alții îi păzesc casa. Există ogarii pentru sălbătăciuni feroce[231], care trăiesc de pe urma vitejiei lor, sunt pregătiți pentru război, și au noblețe în inima lor; există mopșii înverșunați, care nu au alte calități în afară de furia lor; există o seamă de câini, mai mult sau mai puțin fără rost, care latră adesea, și care mușcă uneori, și există chiar și câini de grădinar. Există maimuțoi și maimuțe, care plac prin poznele lor, care au ceva deșteptăciune, și care se țin totdeauna de rele. Există păuni care nu au decât frumusețe, care displac prin cântecul lor, și care nimicesc locurile în care sunt adăpostiți.[232]

Există păsări care nu merită atenție decât prin cântecul sau prin culorile lor. Câți papagali nu vorbesc fără încetare, fără să priceapă vreodată ce spun! Câte coțofene și câte ciori nu se domesticesc decât ca să fure! Câte păsări de pradă nu trăiesc decât prin prădălnicie! Câte specii de animale pașnice și liniștite nu servesc decât pentru hrana altor animale!

Există pisici, mereu la pândă, rele și înșelătoare, și care fac pe blajinele; există vipere care au limba veninoasă, iar restul folositor[233]; există păianjeni, muște, ploșnițe și purici,

---

231 În fr. *les lévriers d'attache*, ogarii nordici, cei mai viguroși, folosiți la vânarea sălbătăciunilor periculoase, ca lupul și mistrețul.

232 Nu se știe sigur originea acestei legende. J. Truchet citează *Hieroglificele* lui Jean-Pierre Valerian (Pierius), publicate în traducere franceză la Lyon, în 1615 „Alții nu fac rău întruchipându-i în păun pe risipitorii care prăpădesc totul prin luxul lor“, (p. 297). Iar Maurice La Porte, în lucrarea lui, *Epithètes françaises* (1594), arătase că păunul spărgea ouăle păuniței.

233 Din veninul viperei se pregătea un leac, *praful de viperă,* despre care este vorba și în corespondența lui La Rochefoucauld cu doamna de Sablé. Autorul *Maximelor* îi scrie doamnei de Sablé (fără să precizeze data): Vă trimit un bilețel pe care mi-l scrie doamna de Puisieux, în care veți vedea că (...) dânsa ar vrea să facă rost de praf de viperă. Dacă veți avea bunătatea să-i trimiteți, o veți îndatora nespus de mult...“ (Din scrisoarea publicată de J. Truchet sub nr. 17.).

insecte care sunt totdeauna supărătoare și insuportabile; există broaște râioase care te-ngrozesc, și care n-au decât venin; există bufnițe care se tem de lumină. Câte animale nu viețuiesc pe sub pământ, ca să-și păstreze viața! Câți cai, cărora li se dau atâtea întrebuințări, nu sunt lăsați în părăsire când nu mai pot sluji! Câți boi, care muncesc toată viața ca să-l îmbogățească pe cel care îi pune la jug! Câți greieri, care își petrec viața cântând; câți iepuri de câmp, cărora le este frică de orice; câți iepuri de casă, care se sperie și se liniștesc într-o clipă[234]; câți porci care trăiesc în destrăbălare și în murdărie; câte rațe domestice care își trădează semenele, și le atrag în plase; câți corbi și câți vulturi, care nu trăiesc decât din putreziciuni și din stârvuri! Câte păsări migratoare, care merg de atâtea ori de la un capăt la altul al lumii și care se expun la atâtea primejdii, ca să-și asigure traiul! Câte rândunele, care se țin scai după vremea frumoasă! Câți cărăbuși nechibzuiți și fără țel; câți fluturi, care umblă după focul care-i arde! Câte albine care-și respectă căpetenia și care se conservă cu atâta disciplină și destoinicie! Câți bondari, vagabonzi și trântori, care caută să se căpătuiască pe seama albinelor! Câte furnici, a căror prevedere și chiverniseală le scapă de toate nevoile! Câți crocodili care se prefac că plâng, ca să-i sfârtece pe cei mișcați de tânguirea[235] lor! Și câte animale care sunt înrobite, pentru că nu-și cunosc forța de care sunt în stare!

Toate însușirile acestea se regăsesc în om, care se poartă față de ceilalți oameni la fel cum se poartă între ele animalele de care am vorbit mai sus.

---

[234] Cf. fabula lui La Fontaine, *Iepurii* (X. 15).

[235] Legenda lacrimilor crocodililor a fost cântată adesea în versurile poeților din secolul al XVI-lea (Ronsard, Baif, Garnier etc.).

XII. DESPRE ORIGINEA BOLILOR

Dacă vom examina natura bolilor, vom vedea că-și au obârșia în pasiunile și în frământările minții. Vârsta de aur, care era scutită de ele, era scutită și de boli. Vârsta de argint, care i-a urmat, și-a păstrat și ea puritatea. Vârsta de bronz a dat naștere pasiunilor și frământărilor minții; bolile au început să se formeze și mai arătau încă slăbiciunea și ușurătatea copilăriei. Dar s-au manifestat, cu toată puterea și cu toată răutatea lor, în epoca fierului și au răspândit în lume, ca urmare a alterării lor, diversele boli care chinuie oamenii de atâtea veacuri încoace. Ambiția a produs frigurile acute și delirante; invidia a produs gălbinarea și insomnia; letargiile, paraliziile și apatiile se trag din lene; mânia a pricinuit năduful, efervescența sângelui, și inflamațiile pectorale; frica a cauzat bătăile de inimă și sincopele; vanitatea a zămislit nebuniile; zgârcenia, chelbea și râia; tristețea a determinat scorbutul; cruzimea, piatra; ponegrirea și pârile au răspândit pojarul, vărsatul și erupțiile, și geloziei îi datorăm cangrena, ciuma și turbarea. Nenorocirile neprevăzute au dat apoplexia; procesele au dat migrena și congestia cerebrală; datoriile au dat frigurile cronice[236]; plictiseala căsniciei a produs frigurile intermitente, și sila îndrăgostiților care nu îndrăznesc să se părăsească a produs tulburările nervoase. Iubirea, numai ea, a pricinuit mai multe rele decât toate celelalte laolaltă, și nimeni nu trebuie să se încumete a le da grai; dar cum tot ea aduce și cele mai mari bucurii ale vieții, în loc s-o vorbim de rău, se cade să tăcem; se cuvine să ne temem

[236] Acestea produceau ceea ce se numea *etizia,* adică o slăbire foarte pronunțată.

de ea și s-o respectăm mereu.[237]

[237] Reflecția aceasta, ca și reflecția VI, era tăiată pe manuscrisul Gilbert și purta mențiunea: *de scos*.

XIII. DESPRE FALS

Cineva este fals în diferite chipuri. Există oameni falși care vor totdeauna să pară[238] ceea ce nu sunt. Există alții, mai de bună credință, care s-au născut falși, care se înșală pe ei înșiși, și care nu văd niciodată lucrurile așa cum sunt. Sunt unii cu mintea dreaptă și cu gustul fals. Alții au mintea falsă și oarecare siguranță în gust. Și mai sunt unii care nu au nimic fals, nici în gust, nici în judecată. Aceștia sunt foarte rari, deoarece, în general vorbind, aproape nu există nimeni care să nu prezinte pe undeva ceva fals în judecată sau în gust.

Ceea ce duce la falsitatea aceasta atât de universală este faptul că însușirile noastre sunt nesigure și confuze, și că vederile noastre sunt și ele la fel; nu vedem lucrurile exact cum sunt ele făcute, le apreciem mai mult sau mai puțin decât valorează și nu le raportăm la persoana noastră într-un mod favorabil lor, ci într-unul care se potrivește cu situația și cu însușirile noastre. Greșeala aceasta aduce un număr nesfârșit de lucruri false în gust și în minte: amorul nostru propriu este măgulit de tot ce ni se înfățișează sub aparența binelui; dar cum există mai multe feluri de bine care ne flatează vanitatea sau temperamentul, le căutăm adesea din obișnuință, sau din comoditate; le căutăm pentru că le caută și alții, fără să țină seama că aceeași părere nu trebuie să fie deopotrivă îmbrățișată de tot felul de persoane, și că oamenii trebuie să se lege de ea mai mult sau mai puțin strâns, după cum se potrivește mai mult sau mai puțin cu cei care o caută.

Ne temem mai mult să ne arătăm falși prin gust decât prin judecată. Oamenii de societate trebuie să aprobe fără

238 Cf. *Baronul de Foeneste,* al lui Agrippa d'Aubigné.

prejudecată ceea ce merită să fie aprobat, trebuie să caute ceea ce merită să fie căutat și să nu se împăuneze cu nimic. Dar este nevoie de un riguros simț al măsurii și al nuanțelor și de o riguroasă exactitate; trebuie să știm să discernem ceea ce este bun în general, și ceea ce ne este folositor nouă, și să urmăm atunci cu temei înclinarea naturală care ne duce către lucrurile ce ne plac. Dacă oamenii n-ar vrea să se distingă decât prin propriile lor talente și, ținând seama de îndatoririle lor, n-ar exista nimic fals în gustul și în purtarea lor, s-ar arăta așa cum sunt: ar judeca lucrurile după priceperea lor, și s-ar lega de ele cu chibzuință[239]; ar exista potrivire în vederile și părerile lor; gustul lor ar fi adevărat, le-ar veni de la ei și nu de la alții, și l-ar urma după preferința lor, nu din obișnuință sau la voia întâmplării.

Dacă suntem falși când aprobăm ceea ce nu trebuie să fie aprobat, nu suntem mai puțin falși, de cele mai multe ori, din dorința de a ne vedea apreciați prin însușiri care, deși bune în sine, nu ni se potrivesc nouă; un magistrat e fals când își dă ifose de bravură, cu toate că poate să fie cutezător în anumite împrejurări trebuie să pară dârz și sigur pe sine în cursul unei răzvrătiri pe care are dreptul s-o potolească, fără să se teamă că e fals, și ar fi fals și ridicol dacă s-ar bate în duel. Unei femei pot să-i placă științele, dar nu toate științele i se potrivesc oricând, și încăpățânarea ei pentru anumite științe nu i se potrivește niciodată și este totdeauna falsă.

Se cade ca rațiunea și bunul-simț să drămuiască lucrurile după valoarea lor și să convingă gustul nostru ca să le dea rangul pe care îl merită și pe care se cuvine să li-l dăm; dar mai toți oamenii se înșală în această apreciere și în acest rang și în confuzia aceasta există totdeauna ceva fals.

Cei mai mari regi sunt oameni care greșesc de cele mai multe ori ei vor să-i depășească pe ceilalți oameni în valoare, în știință, în curtoazie, și în mii de alte calități la

239 În mss. Gilbert*, par leur raison* (după judecata lor).

care are dreptul să pretindă toată lumea; dar gustul acesta care constă în a-i depăși pe alții poate să fie fals la ei, când merge prea departe. Întrecerea lor cu alții trebuie să aibă alt obiectiv - trebuie să-l imite pe Alexandru, care n-a vrut să concureze la premiul unei întreceri decât cu regii[240]; și să-și aducă aminte că nu trebuie să se întreacă decât în legătură cu calități caracteristice regalității. Oricât de viteaz ar fi un rege, oricât ar putea fi de învățat și de plăcut, va găsi un număr nesfârșit de oameni care vor avea aceleași calități la fel de strălucite ca ale lui, și dorința de a-i întrece va părea totdeauna falsă, și adesea chiar îi va fi cu neputință să reușească; dar dacă se pasionează după adevăratele lui îndatoriri, dacă va fi mărinimos, dacă va fi o mare căpetenie de oaste și un mare cârmuitor, dacă va fi drept, îngăduitor și generos, dacă își va ajuta supușii, dacă va ține la gloria și la liniștea statului său, nu va găsi decât regi de învins într-o întrecere atât de nobilă; va fi numai adevăr și măreție într-un țel atât de just și dorința de a-i întrece pe alții nu va avea nimic fals. Întrecerea aceasta este vrednică de un rege, și este adevărata glorie către care se cuvine să năzuiască.

[240] După relatarea lui Plutarh, când a fost invitat să participe la o probă de viteză în cadrul Jocurilor Olimpice, Alexandru a răspuns: „Cu plăcere, dacă ar alerga regii la întrecerea aceasta!” (Cf. *Viața lui Alexandru*, capitolul VII.).

XIV. DESPRE MODELELE NATURII ȘI ALE NOROCULUI

Se pare că norocul[241], oricât este el de schimbător și de capricios, renunță la schimbările și la capriciile lui, ca să acționeze în bună înțelegere cu natura, și că amândoi își îmbină eforturile la făurirea unor oameni extraordinari și aproape unici în felul lor, meniți să servească de modele posterității. Natura are grijă să le dea calitățile; iar norocul, să le pună în aplicare și să le arate în lumina și cu dimensiunile ce se potrivesc cu rostul lor; s-ar zice atunci că imită regulile marilor pictori, pentru a ne da niște tablouri desăvârșite ale lucrurilor pe care vor să le înfățișeze. Își aleg un om și se țin de planul pe care și l-au propus; iau măsuri cu privire la nașterea, creșterea, calitățile naturale și cele dobândite, la vremuri, la împrejurări, la prieteni și la dușmani; scot în evidență virtuți și vicii, acțiuni fericite și nefericite; chiar adaugă micile împrejurări la cele mai mari, și știu să le așeze cu atâta meșteșug încât acțiunile oamenilor și motivele lor ne apar totdeauna sub chipul și cu culorile pe care natura și norocul binevoiesc să le dea.

Ce mănunchi de calități strălucitoare n-au adunat ele în persoana lui Alexandru, ca să-l arate lumii ca un model de elevație sufletească și de măreție în vitejie! Dacă îi vom cerceta obârșia ilustră, educația, tinerețea, frumusețea, firea lui fericită, întinderea și capacitatea minții lui pentru război și pentru științe, virtuțile și chiar defectele lui, numărul mic al oștirilor lui, puterea formidabilă a

[241] în fr. *la fortune*; cuvântul are și înțelesul de *ursită, hazard,* cum se va vedea mai jos, în pasajul în care La Rochefoucauld înfățișează moartea lui Cezar, după ce zugrăvește împrejurările prielnice care îl ridicaseră.

dușmanilor, scurta durată a unei vieți atât de frumoase, moartea și urmașii lui, nu vom vedea oare ingeniozitatea și sârguința norocului și a naturii de a pune într-un singur om acest număr nesfârșit de diverse împrejurări? Nu vom vedea grija deosebită pe care natura și norocul au avut-o de a orândui atâtea evenimente extraordinare și de a-l soroci pe fiecare la timpul potrivit, pentru a forma modelul unui tânăr cuceritor, mai mare totuși prin calitățile lui personale decât prin vastitatea cuceririlor lui?

Dacă vom urmări în ce fel ni-l arată natura și norocul pe Cezar, nu vom vedea oare că s-au ținut de alt plan, că n-au pus în persoana lui atâta vitejie, atâta îngăduință, atâta generozitate, atâtea calități militare, atâta putere de pătrundere, atâta belșug în deșteptăciune și în deprinderi, atâta elocință, atâtea farmece trupești, atâta elevație genială pentru pace și pentru război, nu vom vedea oare, zic, că natura și norocul nu s-au străduit vreme îndelungată să orânduiască și să pună în aplicare atâtea talente extraordinare, și că nu l-au constrâns pe Cezar să se servească de ele contra patriei lui decât ca să ne lase un model al celui mai de seamă om din lume, și al celui mai vestit uzurpator? Natura îl aduce pe lume ca pe un simplu cetățean într-o republică stăpână pe lume, întărită și sprijinită de cei mai de seamă bărbați din câți a zămislit vreodată; norocul alege dintre ei pe cei mai iluștri, pe cei mai puternici, și pe cei mai de temut pentru a-i face dușmanii lui. Ea îl împacă, pentru o vreme, cu cei mai importanți, pentru a-i pune în slujba înălțării lui; îi uluiește și îi orbește după aceea, pentru a-i face să pornească împotriva lui un război care îl duce la puterea absolută. Peste câte piedici nu l-a făcut să treacă! De câte primejdii, pe uscat și pe apă, nu l-a ferit, fără să-l lase să se fi ales vreodată cu vreo rană! Cu câtă stăruință norocul n-a sprijinit planurile lui Cezar și nu le-a nimicit pe ale lui Pompei! Cu câtă iscusință nu a înduplecat ea poporul roman, atât de puternic, atât de mândru și atât de grijuliu

de libertatea lui, s-o supună puterii unui singur om! Nu s-a slujit oare norocul chiar de împrejurările morții lui Cezar ca s-o pună în concordanță cu viața lui? Atâtea preveniri din partea ghicitorilor, atâtea miracole, atâtea stăruințe ale soției și ale prietenilor săi nu-l pot feri, și hazardul alege anume ziua în care urma să fie încununat în senat pentru asasinarea lui chiar de către cei pe care îi salvase el și de către un om care îi datora viața.[242]

Potrivirea aceasta între natură și hazard n-a fost niciodată mai bine realizată ca în persoana lui Caton, și se pare că și una și cealaltă s-au străduit să întrunească într-un singur om nu numai virtuțile vechii Rome, ci chiar să le opună de-a dreptul virtuților lui Cezar, pentru a arăta că, având aceeași capacitate de judecată și de curaj, dorința de glorie îl mână pe unul să fie uzurpator și pe altul să fie citat ca model de cetățean desăvârșit. Scopul meu nu este să fac aici o paralelă între acești doi bărbați de seamă, după atâtea lucruri câte s-au scris în privința aceasta: voi spune numai că, oricât de mari și de iluștri ne-ar părea, natura și hazardul n-ar fi putut pune toate marile lor calități în lumina care li se potrivea, ca să le dea toată strălucirea, dacă nu l-ar fi opus pe Caton lui Cezar. Erau hărăziți să se nască în același timp, în aceeași republică, deosebiți prin deprinderile și prin talentele lor, dușmani prin interesele patriei și prin interesele personale, unul cu planuri vaste și cu o ambiție fără margini, celălalt auster, ferecat în pravilele Romei și înflăcărat de cultul libertății, amândoi vestiți prin virtuți care îi arătau din unghiuri atât de diferite, și mai celebri încă, dacă îndrăznim s-o spunem, prin opoziția pe care natura și ursita au avut grijă s-o așeze între ei. Ce orânduire, ce înlănțuire, ce bună chivernisire a împrejurărilor în viața lui Caton și în moartea lui! Însuși

[242] După cum se știe, Servilia, mama lui Brutus, a fost amanta lui Cezar. În lucrarea lui întitulată *Războaiele civile*, istoricul grec Appien scrie „Brutus trecea drept fiul lui Cezar” (cartea a II-a, cap. CXII.) Datele istorice par să infirme ipoteza aceasta.

destinul republicii a slujit la tabloul pe care hazardul a vrut să ni-l dea despre acest bărbat de seamă, și i-a curmat viața odată cu libertatea țării lui.

Dacă vom părăsi exemplele luate din veacurile trecute ca să ne întoarcem la exemplele veacului de față, vom constata că natura și hazardul au păstrat aceeași unire de care am vorbit, pentru a ne arăta modele diferite în doi bărbați desăvârșiți în arta conducerii. Îi vom vedea pe excelența-sa Principele[243] și pe domnul de Turenne luându-se la întrecere pentru gloria armelor și meritând, printr-un număr nesfârșit de acțiuni strălucite, faima pe care au dobândit-o. Vor apărea egali în merit și în experiență; neobosiți la trup și la minte, îi vom vedea acționând împreună, acționând separat, și uneori opuși unul altuia; îi vom vedea învingători și învinși în diversele împrejurări ale războiului, datorându-și izbânzile purtării și vitejiei lor, și arătându-se chiar mereu mai mari în restriștile lor; pe amândoi, salvând statul, amândoi, contribuind la nimicirea lui. Și folosindu-se de aceleași talente pe căi diferite, domnul de Turenne urmărindu-și planurile cu mai multă disciplină și cu mai puțină înflăcărare, cu o vitejie mai reținută și totdeauna potrivită cu nevoia de a o da în vileag, excelența-sa Principele fără seamăn în modul de a vedea și de a executa lucrurile cele mai mărețe, mânat de superioritatea geniului său care parte că-i subordonează evenimentele și le pune în slujba gloriei lui. Slăbiciunea armatelor pe care le-au comandat în ultimele campanii și puterea dușmanilor cu care aveau să dea piept le-au dat, și unuia și altuia, noi prilejuri de a-și arăta întreaga vitejie și de a înlocui, prin meritul lor, tot ce le lipsea pentru a susține războiul. Chiar moartea domnului de Turenne[244] atât de conformă cu o viață așa de frumoasă, însoțită de atâtea împrejurări stranii și întâmplată într-un moment atât

[243] Este vorba de Principele de Condé. Cf. nota la maxima 198.

[244] Este vorba de războiul din Olanda, în care Turenne avea să fie ucis la 27 iulie 1675, la Salzbach. În locul lui a luat Condé comanda.

de important, nu ne apare ea oare ca o urmare a temerii și nesiguranței hazardului, care n-a îndrăznit să pecetluiască destinul Franței și al Imperiului? Același hazard, care îl ia pe excelența-sa Principele de la comanda armatelor sub pretextul sănătății lui și într-o vreme în care ar fi trebuit să săvârșească lucruri atât de măreț[245], nu-și dă oare mâna cu natura, ca să ni-l arate în momentul de față pe acest bărbat de seamă în viața lui particulară, îndeletnicindu-se cu virtuți pașnice, sprijinit de propria lui glorie! Și strălucește el oare mai puțin în schivnicia lui decât în mijlocul victoriilor?

[245] ,,La Rochefoucauld dezaprobă retragerea lui Condé, care totuși era cu adevărat bolnav. Cuvântul *hazardul* nu pare folosit aici decât pentru a evita implicarea prea deschisa a regelui”. (J. Truchet.).

XV. DESPRE COCHETE ȘI DESPRE BĂTRÂNI

Dacă este anevoie să explici gusturile, în genere, trebuie să fie și mai greu să explici gustul femeilor cochete. Putem spune totuși că dorința de a fi pe plac se extinde, în general, la tot ce le poate măguli vanitatea, și că nu găsesc ceva nedemn de cuceririle lor. Dar cel mai de neînțeles dintre toate gusturile lor este, după părerea mea, gustul lor pentru bătrânii care au fost cândva amatori de femei. Gustul acesta era prea bizar, și avem prea multe exemple pentru a nu căuta pricina unui simțământ atât de obișnuit și totodată atât de opus părerii pe care o avem despre femei. Îi las pe filozofi să hotărască dacă este vorba de o grijă plină de milă a naturii, care vrea să-i consoleze pe bătrâni în restriștea lor și care le pune la dispoziție ajutorul cochetelor după același plan care o determină să dea aripi omizilor[246]; dar, fără să pătrundem în tainele fizicii[247], putem, paremi-se, să căutăm pricini mai vădite ale acestui gust desfrânat al cochetelor pentru bătrâni. Lucrul cel mai vădit este faptul că le plac minunile, și că nu există minune care, pesemne, le măgulește mai mult vanitatea decât să învii un mort. Simt plăcere să-l lege de carul lor, și să-și împodobească triumful cu el, fără ca reputația să le fie

[246] J. Truchet notează: „Nu vedem cu precizie de care filozofi își bate joc aici La Rochefoucauld; în orice caz, acest fel de finalism naiv este în tonul scolasticei decadente. Pe de altă parte, ne putem duce cu gândul la rolul important jucat de fluturi în poezia Renașterii...“, și citează câteva versuri semnificative, ale lui Ronsard din *Discours de l'altération des choses humaines* (éd. Laumonier, t. XV, pp. 155-156).

[247] Fizica, în înțelesul secolului al XVII-lea, cuprindea, printre altele, științele naturale, celelalte părți ale filozofiei fiind logica și morala.

știrbită; dimpotrivă, un bătrân este ca o podoabă în urma unei cochete, și el este la fel de necesar în alaiul ei cum erau pe vremuri piticii în *Amadis*[248]. Nu au robi mai serviabili și mai folositori. Cochetele par bune și serioase prin faptul că păstrează un prieten fără importanță. El le ridică în slavă pretutindeni, el câștigă încredere față de soți și se face garant pentru purtarea soțiilor lor. Dacă bătrânul se bucură de încredere, cochetele găsesc un ajutor în mii de împrejurări; el se vâră în toate interesele și în toate grijile casei. Dacă are cunoștință de zvonurile care circulă cu privire la adevăratele legături de dragoste, nici nu se gândește să le dea crezare; le înăbușă, și pune mâna în foc că așa bârfește lumea; apreciază, din propria lui experiență, cât e de greu să îndupleci inima unei femei atât de bune; cu cât trebuie să plătească mai scump acele grații și favoruri, cu atât e mai discret și mai credincios; propriul său interes îl constrânge îndeajuns la tăcere; se teme mereu să nu fie părăsit, și se socotește foarte fericit că este suportat. Se convinge cu ușurință că este iubit, întrucât este ales în ciuda atâtor aparențe; crede că este un privilegiu al meritelor lui de altădată și-i mulțumește amorului că-și amintește de el în orice vreme.

Cocheta, la rândul ei, n-ar vrea să nu-și țină promisiunea pe care i-a făcut-o; îi arată că i-a trezit întotdeauna dragostea, și că n-ar fi iubit niciodată dacă nu l-ar fi cunoscut pe el; îl roagă mai ales să nu fie gelos ci să aibă încredere în ea; îi mărturisește că-i cam place lumea și societatea oamenilor distinși, că are chiar interesul să tolereze mai mulți deodată în jurul ei, ca să nu se vadă că pe el îl tratează altfel decât pe ceilalți; că dacă mai face câte o ironie pe seama lui cu cei despre care a avut grijă să-i vorbească, e numai din plăcerea de a-i aduce mai des numele în discuție sau ca să-și ascundă mai bine sentimentele; că, în definitiv, de el depinde purtarea ei și

248 Aluzia lui La Rochefoucauld dovedește succesul acestei lucrări medievale în secolul al XVII-lea.

că, numai ca să fie el mulțumit și s-o iubească mereu, renunță cu ușurință la ceilalți. Ce bătrân nu se liniștește în fața unor argumente atât de convingătoare, care l-au amăgit adesea, când era tânăr și vrednic de iubire? Dar, spre nenorocirea lui, uită cu prea mare ușurință că nu mai e niciuna nici alta, și slăbiciunea aceasta este, dintre toate, cea mai obișnuită la bătrânii care au fost iubiți. Nu știu dacă amăgirea aceasta nu face pentru ei chiar mai mult decât cunoașterea adevărului lumea îi suportă cel puțin, îi mai înveselește; sunt abătuți de la priveliștea propriilor lor amărăciuni și ridicolul în care cad este adesea, pentru ei, un rău mai mic decât tristețile și deprimarea unei vieți apăsătoare și fără vlagă.

XVI. DESPRE DEOSEBIREA DINTRE OAMENI[249]

Deși toate, calitățile spiritului omenesc se pot întâlni într-un spirit ales[250], există totuși unele care îi sunt proprii și deosebite: luminile lui nu au margini; acționează totdeauna la fel și cu aceeași râvnă, discerne obiectele îndepărtate ca și cum ar fi prezente, înțelege, imaginează cele mai mari lucruri, le vede și le cunoaște pe cele mai mici; gândurile lui sunt generoase, cuprinzătoare, juste și pe înțeles; nimic nu scapă pătrunderii lui, care îl ajută totdeauna să descopere adevărul prin întunericul care îl ascunde celorlalți. Dar toate aceste mari calități nu pot adesea evita ca spiritul să nu pară mic și slab, când se lasă în voia capriciilor.

Un iubitor al literelor[251] gândește totdeauna cu elevație; el făurește cu ușurință lucruri clare, plăcute și naturale; el le arată în lumina lor cea mai favorabilă și le împodobește cu toate ornamentele care li se potrivesc; îmbrățișează gustul altora și înlătură din gândurile lui ceea ce este fără rost sau poate să displacă. Un spirit iscusit, prompt, pătrunzător, știe să evite greutățile și să le vină de hac; se mlădiază cu ușurință pentru a ajunge la ceea ce dorește: știe să cunoască și să se țină după judecata și toanele celor cu care discută; și, ținând seama, de interesele lor, își face loc și își instalează temeinic interesele lui. O minte chibzuită[252] vede toate lucrurile cum se cuvin să fie văzute;

---

[249] Cf. La Bruyère - aceleași teme.

[250] În fr. *un grand esprit*. Cuvântul *esprit* are multiple înțelesuri spirit, duh, minte, om ales etc.

[251] În fr. *un bel esprit.*

[252] În fr. *un bon esprit.*

le prețuiește la dreapta lor valoare, știe să le îndrepte în partea care îl avantajează cel mai mult, și se consacră cu hotărâre gândurilor lui, pentru că le cunoaște toată forța și toată temeinicia.

Există deosebire între un spirit folositor și un spirit de afaceri: putem fi competenți în afaceri fără să ne dăm osteneala pentru interesul nostru personal; există oameni iscusiți în tot ce nu-i privește și tare nepricepuți în lucrurile care-i privesc, și există alții, dimpotrivă, care au o destoinicie mărginită la ceea ce-i privește pe ei și care știu să tragă foloase din toate lucrurile.

Putem avea în același timp un fel grav de a fi și să spunem lucruri plăcute și pline de haz; felul acesta de duh stă bine oricui și la orice vârstă. Tinerii au de obicei un spirit vesel și zeflemitor fără a fi serioși, și faptul acesta îi face adesea supărători. Nimic nu e mai greu de menținut la înălțime ca intenția de a fi mereu amuzant, și aprecierile de care te bucuri câteodată când îi distrezi pe ceilalți nu merită riscul de a te expune rușinii de a-i plictisi adeseori, când sunt prost dispuși. Zeflemeaua este una dintre cele mai plăcute și dintre cele mai primejdioase calități ale spiritului: place totdeauna când este delicată; dar totodată ne temem de cei care se folosesc prea adesea de ea. Zeflemeaua poate fi totuși îngăduită, când nu este umbrită de nicio răutate și când antrenăm în jocul ei chiar persoanele despre care vorbim.

E greu să ai un spirit de zeflemea fără să nu te fălești că ești glumeț, sau fără să nu-ți placă. Să-ți bați joc de alții; se cere o drămuire atentă ca să zeflemisești mult timp fără să cazi în vreunul dintre aceste două excese. Zeflemisirea este un duh de voioșie care umple imaginația, și, care o face să vadă sub un aspect ridicol lucrurile care i se prezintă; toanele vin și ele, mai mult sau mai puțin, cu blândețea ori cu asprimea lor; există un mod de zeflemisire subtil și măgulitor care atinge numai defectele pe care persoanele despre care vorbim consimt să le mărturisească; un mod

care știe să îmbrace laudele pe care le aducem, sub aparențe de învinuire, care dă în vileag ce au simpatic în ele prefăcându-se că vor să-l ascundă.

Un spirit fin și un spirit de finețe[253] sunt foarte diferite. Spiritul fin place oricând; este subtil, gândește lucruri rafinate și le vede pe cele mai greu de observat. Un spirit de finețe nu merge niciodată drept, ci caută drumuri piezișe și ocoluri, pentru a-și asigura reușita planurilor sale și purtarea aceasta este îndată descoperită, inspiră întotdeauna teamă și nu duce niciodată la lucruri mari.

Există oarecare deosebire între un spirit înflăcărat și un spirit strălucitor. Un spirit înflăcărat ajunge mai departe și mult mai repede; un spirit strălucitor e plin de vioiciune, de lucruri plăcute și de justețe.

Blândețea spiritului înseamnă un aer amabil și complezent, totdeauna plăcut, când nu este searbăd.

Un spirit de migală[254] se ocupă cu sârguință, în mod sistematic și metodic, de toate particularitățile subiectelor ce i se prezintă. Sârguința aceasta îl ferecă, de obicei, în lucruri mărunte; ea nu este totuși întotdeauna incompatibilă cu vederile mari, și când aceste două calități se nimeresc laolaltă, în aceeași minte, o ridică cu mult deasupra celorlalte.

S-a abuzat de termenul *literat*[255] și deși tot ceea ce am spus puțin mai înainte despre diferitele calități ale spiritului

---

253 Pascal nu face deosebirea aceasta în reflecțiile lui despre spiritul de geometrie și spiritul de finețe. Așa cum precizează J. Truchet, La Rochefoucauld ia cuvântul finețe (*finesse*) cu înțelesul peiorativ de șiretenie.

254 În maxima 51 din prima ediție (cf. MS. 7), La Rochefoucauld socotise ,,spiritul de migală" și ,,vederile mari"' ca incompatibile. Cf. și maxima 41, care reia ideea cu mai multă moderație. Truchet citează din *Memoriile* lui La Rochefoucauld următoarea reflecție despre Ludovic al XIII-lea: ,,Avea un spirit de migală, ocupat numai cu lucruri mărunte." (*Mémoires*, ed. G.E.A. t II, pp. 2-3.

255 În fr. *un bel esprit*, care a ajuns să fie folosit și peiorativ, cu sensul de sclifosit.

se poate potrivi și unui literat, totuși, cum titlul acesta a fost dat unui număr nesfârșit de poeți fără valoare și de scriitori plictisitori, ne folosim mai des de el pentru a lua oamenii în derâdere decât pentru a-i lăuda.

Cu toate că există, pentru spirit, mai multe epitete care par același lucru, tonul și felul în care le rostim aduc unele deosebiri; dar cum tonurile și felurile de a-l spune nu se pot reda în scris, nu voi intra în amănunte pe care ar fi cu neputință să le explic cum trebuie. Uzul curent ne ajută de ajuns să înțelegem deosebirea aceea, și spunând că un om are spirit, că are foarte mult spirit, că are mult spirit, și că are spirit de calitate, numai tonul și felul de a o spune pot introduce vreo deosebire între aceste expresii care par aidoma pe hârtie, și care exprimă totuși feluri foarte deosebite de spirit.

Se mai spune că un om nu are decât un fel de spirit, că are mai multe feluri de spirit, și că există spirit de toate felurile. Cineva poate fi prost, deși e înzestrat cu mult duh, și altcineva poate să nu fie prost, deși înzestrat cu puțin duh.

A avea mult spirit este o expresie echivocă: poate cuprinde toate felurile de spirit despre care am vorbit puțin mai sus, dar poate de asemenea, să nu arate niciunul din ele în mod distinct. Putem arăta uneori deșteptăciune în ceea ce spunem, fără să avem și în purtarea noastră; putem avea minte și s-o avem mărginită; un om poate fi potrivit pentru anumite lucruri și să nu fie pentru altele; putem avea multă minte și să nu fim buni la nimic, și, deși având multă minte, putem fi adesea foarte supărători. Se pare totuși că meritul cel mai însemnat al acestui fel de spirit constă în conversație.

Deși creațiile spirituale sunt infinite, le putem distinge, pare-mi-se, în felul următor: există lucruri atât de frumoase, încât toată lumea este în stare să le vadă și să le simtă frumusețea; există unele care au frumusețe, dar plictisesc; există altele care sunt frumoase, pe care toată lumea le

simte și le admiră, cu toate că nu toți le știu temeiul; există lucruri care sunt atât de fine și de subtile, încât puțini oameni sunt în stare să le observe toate frumusețile, și există altele care nu sunt desăvârșite, dar sunt spuse cu atâta artă și sunt sprijinite și conduse cu atâta judecată și cu atâta grație, încât merită să fie admirate.

XVII. DESPRE NESTATORNICIE

Nu am pretenția să justific aici nestatornicia în genere și mai puțin încă nestatornicia care provine doar din ușurință; dar nu este drept nici să o învinuim de toate celelalte schimbări ale iubirii. Există o primă floare a plăcerii și a vioiciunii în iubire care trece pe nesimțite, ca floarea fructelor; nu e vina nimănui, e doar vina timpului. La început, chipul este îmbietor, sentimentele sunt în armonie, umblăm după blândețe și după plăcere, vrem să-i fim pe plac ființei iubite deoarece și ea ne place, și căutăm să arătăm că știm să prețuim nețărmurit de mult ființa dragă; dar mai pe urmă nu mai simțim ceea ce socoteam că vom simți mereu, înflăcărarea s-a dus, meritul noutății se șterge, frumusețea, care are o parte atât de însemnată în iubire, ori scade ori nu mai face aceeași impresie; numele de iubire se păstrează, dar parcă nu ne mai găsim aceleași ființe, nici aceleași sentimente; mai păstrăm legăturile doar din onoare, din obișnuință, sau din cauză că nu suntem destul de siguri de propria noastră schimbare.

Ce persoane ar fi început să se iubească, dacă s-ar fi văzut din capul locului așa cum se văd cu trecerea anilor? Dar iarăși, ce persoane s-ar putea despărți, dacă s-ar revedea așa cum s-au văzut pentru prima dată? Orgoliul, care este mai totdeauna stăpânul gusturilor noastre, și care nu are niciodată sațiu, ar fi măgulit necontenit de vreo nouă plăcere; statornicia și-ar pierde valoarea, n-ar mai contribui cu nimic la această legătură plăcută, favorurile actuale ar avea aceeași grație ca primele favoruri și amintirea n-ar aduce nicio deosebire; nestatornicia ar fi chiar necunoscută, și ne-am iubi mereu cu aceeași plăcere întrucât am avea mereu aceleași temeiuri de iubire. Schimbările care se

întâmplă în prietenie au cauze aproape asemănătoare cu cele care se întâmplă în iubire: regulile lor au multe asemănări. Dacă iubirea aduce mai multă voie bună și desfătare, prietenia trebuie să fie mai constantă și mai exigentă; ea nu iartă nimic; dar vremea, care schimbă dispoziția și interesele, le destramă aproape deopotrivă pe amândouă. Oamenii sunt prea schimbători, ca să suporte multă vreme povara prieteniei. Antichitatea ne-a dat exemple: dar, în vremurile pe care le trăim, se poate spune că este mai puțin greu să găsești o adevărată iubire decât o adevărată prietenie.[256]

[256] Cf. maxima 473 „Oricât de rară ar fi adevărata iubire, tot e mai puțin rară decât adevărata prietenie”.

XVIII. DESPRE FUGA DE LUME

M-aș vârî într-o prea lungă disertație dacă aș înșira aici, cu de-amănuntul, toate temeiurile firești care îi fac pe oamenii în vârstă să se retragă din vâltoarea lumii; schimbarea firii lor, a chipului lor și slăbirea organelor îi determină pe nesimțite, ca și majoritatea celorlalte animale, să evite întâlnirea cu semenii lor. Orgoliul, care este nedespărțit de amorul-propriu, le ține atunci loc de judecată. Nu mai poate fi măgulit de mai multe lucruri care-i măgulesc pe ceilalți, experiența le-a arătat valoarea a tot ce doresc oamenii în tinerețe și imposibilitatea de a se bucura mai multă vreme de ele[257]; diversele căi care par deschise tinerilor ca să ajungă la măriri, la plăceri, la reputație, și la tot ce înalță oamenii, le sunt închise, fie de situația lor materială, fie de purtarea lor, fie de invidia și de nedreptatea celorlalți; drumul reîntoarcerii la toate acestea este prea lung și prea anevoios, când te-ai rătăcit o dată de el; greutățile li se par de neînvins, și vârsta nu le îngăduie să pretindă astfel de încumetare. Ajung nepăsători față de prietenie, nu numai pentru că n-au găsit – poate - niciodată o prietenie adevărată, ci pentru că au văzut murind un mare număr de prieteni care n-avuseseră încă timpul nici prilejurile să se abată de la îndatoririle de prietenie și se conving cu ușurință că ei ar fi fost mai credincioși decât cei care le rămân. Nu se mai bucură de primele bunuri care le-au umplut mai întâi închipuirea; aproape că nu se mai bucură nici de glorie; cea pe care au dobândit-o a și fost ofilită de timp, și adesea oamenii, când îmbătrânesc, mai mult o pierd decât o cuceresc. Fiece zi le smulge o parte din

[257] Cf. maxima 430 „În bătrânețea dragostei, ca și în bătrânețea vârstei, mai trăim pentru necazuri, nu și pentru plăceri”.

ei înșiși[258], nu mai au destulă viață ca să se bucure de ce-au agonisit, și mai puțină chiar ca să ajungă la ce râvnesc; nu mai văd înaintea lor decât necazuri, boli și decădere; au văzut totul, și pentru ei nimic nu mai poate avea vraja noutății; timpul îi depărtează pe nesimțite de unghiul de vedere din care le place să privească lucrurile, și din care se cade să fie văzuți ei. Cei mai fericiți mai sunt încă tolerați; ceilalți sunt disprețuiți; singurul lucru bun ce le mai rămâne de făcut este să ascundă de lume ceea ce i-au arătat - poate - prea mult. Gustul lor, dezmeticit de dorințe fără rost, se întoarce atunci către lucruri mute și nepăsătoare; clădirile, agricultura, buna și metodica administrare, studiul, toate lucrurile sunt supuse vrerilor lor; se apropie sau se depărtează de ele după plac; sunt stăpâni pe planurile și pe îndeletnicirile lor; tot ce doresc ei stă în puterea lor și, după ce s-au eliberat de legăturile cu lumea, fac ca totul să depindă de ei. Cei mai înțelepți[259] știu să folosească pentru mântuirea lor timpul care le mai rămâne și, fiindcă nu mai participă decât într-o atât de mică măsură la viața aceasta, se fac vrednici de una mai bună[260]. Ceilalți nu se au, cel puțin, decât pe ei înșiși martori în ai ruinii lor; propriile lor beteșuguri îi fac să le mai treacă de urât; acalmia cea mai neînsemnată le ține loc de fericire; natura, vlăguită și mai înțeleaptă decât ei, îi scapă adesea de truda jinduirii; în sfârșit, uită de lume, care este atât de bucuroasă să uite de ei; chiar și vanitatea lor se vede împăcată prin schivnicirea lor, și cu multe necazuri, cu multe îngrijorări și slăbiciuni, aci din cucernicie, aci din calcul și, de cele mai multe ori, din obișnuință, îndură

---

258 „Imagine impresionantă, demnă de Bossuet, pentru zugrăvirea ruinării progresive a făpturii omenești”. (J.R. Charbonnel.).

259 Cf. maxima 210: „Îmbătrânind, ajungem mai nebuni sau mai înțelepți” și maxima 429: „Puțini oameni știu să fie bătrâni”.

260 Aluzie la viața viitoare, - lucru rar sub pana lui La Rochefoucauld, care evita problemele religioase.

greutatea unei vieți serbede și sleite de puteri.[261]

[261] Înainte de a muri, La Rochefoucauld a avut parte de o îndelungată mucenicie a suferințelor fizice.

XIX. DESPRE EVENIMENTELE SECOLULUI NOSTRU

Istoria, care ne învață ce se întâmplă în lume, ne arată deopotrivă evenimentele însemnate ca și pe cele de mai puțină importanță; această harababură de lucruri ne împiedică adesea să discernem cu destulă atenție întâmplările neobișnuite care s-au petrecut în cursul fiecărui secol. Secolul în care trăim noi a produs asemenea întâmplări, după părerea mea, mai demne de luat în seamă decât secolele precedente. Am ținut să aștern câteva pe hârtie, ca să le fac mai vrednice de atenția persoanelor care vor voi să mediteze asupra lor.

Maria de Medicis, regina Franței, soția lui Henric cel Mare, a fost mama regelui Ludovic al XIII-lea, a lui Gaston, principe al Franței, a Reginei Spaniei[262], a ducesei de Savoia[263] și a reginei Angliei[264]; ea a fost regentă a Franței, și l-a condus pe rege, fiul său, și regatul lui, timp de mai mulți ani. Ea l-a ridicat pe Armand de Richelieu în demnitatea de cardinal; ea l-a făcut prim-ministru, stăpân peste stat și peste mintea regelui. Avea puține virtuți și puține defecte care s-o facă de temut, și, cu toate acestea, după atâta strălucire și atâtea măriri, principesa aceasta, văduva lui Henric al IV-lea și mama atâtor regi, a fost ținută în captivitate de către rege, fiul ei, și de ura cardinalului de Richelieu care îi datora toată situația[265]. Ea a fost părăsită și

---

262 Elisabeta, numită Isabela, soția lui Filip al IV-lea.

263 Christina, soția lui Victor-Amédée I.

264 Henriette-Marie, soția lui Carol I.

265 Maria de Medicis a fost surghiunită la Compiègne după 11 noiembrie 1630.

de ceilalți regi, feciorii ei, care nici măcar n-au îndrăznit s-o primească în statele lor, și a murit[266] de mizerie și aproape de foame, la Colonia, după o prigonire de zece ani.

Ange de Joyeuse[267], duce și pair, mareșal al Franței și amiral, bogat, curtenitor și fericit, a renunțat la atâtea situații ilustre ca să îmbrace rasa de capucin. După câțiva ani, nevoile statului l-au rechemat în lume; Papa l-a dezlegat de juruința călugărească și i-a poruncit să accepte comanda armatelor regelui împotriva hughenoților[268]; a rămas timp de patru ani în funcția aceasta, și s-a lăsat târât, în acest răstimp, de aceleași pasiuni care îl frământaseră în vremea tinereții. După terminarea războiului, a renunțat pentru a doua oară la lume, și a îmbrăcat iar veșmintele de capucin[269]. A dus vreme îndelungată o viață de sfințenie și a respectat canoanele monahale; dar vanitatea, pe care o biruise în toiul măririlor, l-a biruit la mănăstire; a fost ales stareț al mănăstirii din Paris, și, alegerea lui fiind tăgăduită de câțiva călugări, s-a expus nu numai să se ducă la Roma la o vârstă înaintată, pe jos și în ciuda celorlalte neajunsuri ale unei călătorii atât de anevoioase, dar, aceeași împotrivire a călugărilor repetându-se la întoarcerea lui, a pornit pentru a doua oară

266 În 1642.

267 Este vorba de Henri de Joyeuse, cu numele monastic de părintele Ange (Înger), (1567-1608).

268 „Și-a părăsit mănăstirea în 1592, la moartea tatălui său, Guillaume de Joyeuse, mareșal al Franței, dar departe de a comanda armatele regelui, care era atunci Henric al IV-lea, a luptat împotriva lui, fiind numit guvernator al Languedoc-ului, din partea Ligii. S-ar putea propune doua explicații ale afirmației lui La Rochefoucauld: ori se situează aici din punctul de vedere al lui Henri de Joyeuse, care ține să se lupte pentru adevăratul rege (dar Liga nu cădea de acord pentru a indica un rege), ori - explicație mai simplă și mai verosimilă - îl confunda cu fratele sau Anne, care comandase armata regelui Henric al III-lea în bătălia de la Contras (1587)”. (J. Truchet.).

269 J. Truchet precizează: ,,Numai în 1599, din moment ce făcuse act de supunere față de Henric al IV-lea încă din 1596”.

spre Roma, ca să-și susțină o cauză atât de puțin vrednică de el, și a murit pe drum de oboseală, de supărare și de bătrânețe[270].

Trei oameni de seamă[271], portughezi, urmați de șaptesprezece prieteni ai lor, au pus la cale răscoala din Portugalia și din Indii[272], care țin de ea, fără înțelegere cu masele sau cu străinii și fără vreo complicitate cu garnizoanele orașelor fortificate. Acest mic număr de conjurați a pus stăpânire pe palatul din Lisabona, a alungat-o pe văduva de la Mantova, regentă în locul regelui Spaniei[273], și a răsculat tot regatul; în tulburările acelea n-a pierit decât Vasconcellos, ministrul Spaniei, și doi oameni din suita lui[274]. O atât de mare schimbare s-a produs în favoarea ducelui de Braganza, și fără participarea lui a fost declarat rege împotriva voinței lui, și a fost singurul om din Portugalia care s-a împotrivit la alegerea lui; a stăpânit apoi coroana vreme de patrusprezece ani[275], nedând dovadă nici de măreție, nici de merite; a murit în patul lui și a lăsat un regat pașnic copiilor lui.

Cardinalul de Richelieu a fost stăpân absolut peste regatul Franței în timpul domniei regelui, care îi lăsa în seamă cârmuirea statului, în vreme ce nu îndrăznea să-i încredințeze propria lui persoană; cardinalul avea și el

---

270 În realitate nu avea decât 41 de ani.

271 Este vorba în alineatul acesta despre conjurația din 1640, care a restabilit independența Portugaliei (alipită la Spania din 1580) și a așezat în scaun pe ducele de Braganza, sub numele de Ioan al IV-lea. Conjurația a fost ·mai ales însuflețită de către Pinto Ribeiro, secretarul ducelui, de către ducesă, și de către Rodrigo d'Acunha, arhiepiscopul Lisabonei. (J. Truchet.).

272 Este vorba de teritoriile de peste mare, atât din noua cât și din vechea Lume.

273 Margareta de Savoia, ducesă de Mantova. În vremea aceea era rege al Spaniei Filip al IV-lea.

274 Este vorba de ducele de Caminha și de contele de Armamar.

275 De fapt, cum constată J. Truchet, vreme de 16 ani (1640-1656).

aceleași bănuieli față de rege, și se ferea să se ducă la el, de teamă să nu-și riște viața sau libertatea; regele îl lasă totuși pe Cinq-Mars, favoritul lui, pradă răzbunării cardinalului, și consimte ca Cinq-Mars să moară pe eșafod. Apoi cardinalul se stinge în patul lui; prin testamentul său dispune de funcțiile publice și de demnitățile statului, și îl obligă pe rege, când bănuielile și ura lui erau la culme[276], să-i urmeze la fel de orbește vrerile și după moarte, cum făcuse și în timpul vieții.

Fără nicio îndoială, trebuie să socotim nemaipomenit că Anne-Marie-Louise d'Orléans[277], nepoata Franței[278], cea mai bogată ființă din Europa, hărăzită pentru cei mai mari regi, zgârcită, aspră și orgolioasă, a putut, la 45 de ani[279], să conceapă planul de a se căsători cu Puyguilhem, fiul mai mic al familiei de Lauzun, destul de prost croit ca om, cu o minte mediocră și neavând altă calitate decât că era îndrăzneț și lingușitor. Dar trebuie să fim și mai surprinși că Domnișoara a luat această năstrușnică hotărâre din spirit de aservire și pentru că Puyguilhem se bucura de trecere pe lângă rege; dorința de a se vedea soția unui favorit i-a ținut loc de pasiune; și-a uitat vârsta și originea, și, fără să fie îndrăgostită, i-a făcut ochi dulci lui Puyguilhem, purtare pentru care o iubire adevărată și-ar găsi cu greu scuze la o fată tânără și de o condiție mai modestă. I-a spus într-o bună zi că nu există decât un singur bărbat pe care l-ar putea alege ca soț. El a stăruit să-i spună cine este alesul inimii ei; dar ea, neavând tăria să-i rostească numele, a vrut să-l scrie cu un diamant pe geamurile unei ferestre.

---

276 Nu se împliniseră nici trei ani de la executarea lui Cinq-Mars.

277 Relatările lui La Rochefoucauld despre această principesă pot fi confruntate cu însemnările doamnei de Sévigné (scrisorile din 15, 19, 24 și 31 decembrie 1670), cum și cu *Memoriile* Domnișoarei.

278 Adică nepoata unui rege al Franței. Domnișoara de Montpensier (1627-1693) numită Domnișoara Mare, era fiica lui Gaston d'Orléans, el însuși fiul lui Henric al IV-lea.

279 De fapt, 43, proiectul acestei casatorii datând din 1670.

Puyguilhem s-a gândit fără îndoială la ce avea să facă Domnișoara, și sperând, poate, că avea să-i dea declarația aceea în scris, declarație pe care ar pute-o folosi la ceva, s-a prefăcut că este stăpânit de o pasiune cu totul deosebită, fapt care i-a plăcut Domnișoarei, și i-a spus că nu se face să scrie pe sticlă un sentiment care trebuia să dăinuiască veșnic. Planul i-a reușit așa cum dorea el, și Domnișoara a scris chiar în seara aceea pe hârtie *„Acela sunteți dumneavoastră”*. A pecetluit chiar ea bilețelul; dar, cum aventura aceasta se petrecea într-o joi și fiindcă bătuse de miezul nopții fără ca Domnișoara să-i poată da biletul lui Puyguilhem, n-a vrut să pară nici ea mai puțin grijulie decât el, și, temându-se ca vinerea să nu fie o zi de prost augur, l-a pus să-i promită că va aștepta ziua de sâmbătă ca să deschidă biletul care urma să-i descopere acea mare veste. Norocul - din cale-afară de mare - pe care declarația aceea îl făcea pe Puyguilhem să-l întrezărească nu i s-a părut mai presus de ambiția lui. S-a gândit să profite de capriciile Domnișoarei, și a avut cutezanța să-i dea de veste și regelui. Toată lumea știe că, având atât de mari și de strălucite calități, niciun suveran de pe lume n-a fost mai stăpânit vreodată de atâta semeție și de atâta mândrie. Totuși, în loc să-l distrugă pe Puyguilhem că a îndrăznit să-și dea în vileag speranțele, i-a îngăduit nu numai să le păstreze, dar chiar a consimțit ca patru ofițeri ai coroanei să vină să-i ceară aprobarea pentru o căsătorie atât de surprinzătoare, și fără ca monseniorul și monseniorul principe[280] să fi auzit ceva despre asta. Vestea s-a răspândit în lume și a umplut-o de uimire și de indignare. Regele nu și-a dat seama atunci ce greșeală săvârșise împotriva gloriei și a demnității lui. A găsit numai că ținea de măreția lui să-l ridice într-o singură zi pe Puyguilhem mai presus de cei mai de seamă oameni ai regatului, și, în ciuda unei

[280] Este vorba de fratele regelui (*Monsieur*) și de principele de Condé (*Monsieur le Prince*), primii doi, principi de sânge, deci cei mai interesați, alături de regent să se opună unei căsătorii nepotrivite.

nepotriviri atât de mari, l-a socotit vrednic să fie vărul său primar, primul pair ai Franței și stăpânul unui venit de cinci sute de mii de livre; dar ceea ce l-a măgulit și mai mult într-un plan atât de nemaipomenit, a fost plăcerea tăinuită de a surprinde lumea, și de a face pentru un om la care ținea ceea ce nu-i trecuse încă nimănui prin cap. A stat în puterea lui Puyguilhem să profite, timp de trei zile, de atâtea minuni pe care le săvârșise norocul în favoarea lui și s-o ia în căsătorie pe Domnișoara dar, printr-o minune și mai mare, vanitatea lui nu s-ar fi putut mulțumi, dacă n-ar fi luat-o în căsătorie cu aceleași ceremonii de parcă ar fi fost de rangul ei; a ținut ca regele și regina să fie martori la căsătoria lor și nunta să aibă toată strălucirea pe care prezența regelui și a reginei putea să i-o dea. Înfumurarea aceasta fără seamăn l-a făcut să-și petreacă, cu pregătiri deșarte și cu încheierea contractului de căsătorie, tot timpul care putea să-i consolideze fericirea. Doamna de Montespan, care îl ura, ascultase totuși de dorința regelui și nu se opusese la căsătoria aceasta. Dar zarva lumii a trezit-o și a făcut-o să-i arate regelui ceea ce numai el nu vedea încă; i-a dat prilejul să asculte părerea mulțimii; regele și-a dat seama de uimirea ambasadorilor, a primit plângerile și mustrările pline de respect ale principesei văduve[281] și a întregii case regale. Atâtea argumente l-au făcut pe rege să stea mult în cumpănă și, cu o negrăită amărăciune, i-a spus lui Puyguilhem că nu putea consimți pe față la căsătoria lor. L-a asigurat totuși, că schimbarea aceasta de ochii lumii n-avea să schimbe nimic în realitate; că era nevoit, fără să vrea, să cedeze în fața părerii unanime și să-i interzică s-o ia în căsătorie pe Domnișoara, dar că nu ținea neapărat ca interzicerea aceasta să-i împiedice fericirea. L-a zorit să se căsătorească în taină și i-a făgăduit că dizgrațierea care ar fi urmat după o asemenea greșeală n-avea să dureze decât

[281] Este vorba de Marguerite de Lorraine, văduva lui Gaston d'Orléans și mamă vitregă a Domnișoarei, care era fiica ducelui din prima lui căsătorie.

opt zile. Orice sentiment i-ar fi putut inspira lui Puyguilhem cuvintele acestea, el i-a spus regelui că renunță cu dragă inimă la tot ceea ce-i îngăduise să spere, întrucât gloria regală putea să fie știrbită din pricina aceasta, și că nu exista situație care să-l poată consola pentru despărțirea, timp de opt zile, de suveran. Regele a fost cu adevărat mișcat de dovada aceasta de supunere, n-a uitat nimic ca să-l oblige pe Puyguilhem să profite de slăbiciunea Domnișoarei, iar Puyguilhem, la rândul lui, n-a uitat, nimic nici el ca să-i arate regelui că sacrifica totul pentru el. Dar nu numai dezinteresarea l-a făcut totuși pe Puyguilhem să se poarte astfel; a crezut că se asigura pentru totdeauna de încrederea regelui și că nimic nu avea să micșoreze, în viitor, favoarea de care se bucura. Capriciile și vanitatea l-au împins chiar atât de departe, încât căsătoria aceasta, atât de strălucită și de inegală, i s-a părut insuportabilă pentru că nu-i mai era îngăduit s-o oficieze cu tot fastul și cu toată strălucirea, așa cum își propusese. Dar ceea ce l-a determinat mai cu tărie să renunțe la ea a fost aversiunea insuportabilă pe care o avea față de persoana Domnișoarei, și sila de a fi soțul ei. A sperat chiar să tragă foloase serioase de pe urma furiei Domnișoarei, socotind că, fără s-o ia în căsătorie, avea să-i dea domeniul de la Dombes și ducatul de Montpensier. Cu intenția aceasta a refuzat mai întâi toate hatârurile cu care a vrut să-l copleșească regele; firea zgârcită și inegală a Domnișoarei, cât și greutățile care s-au ivit când a fost vorba să-i asigure atât de mari venituri lui Puyguilhem, au zădărnicit planul acesta, și l-au obligat pe Puyguilhem să primească binefacerile regelui. Regele i-a dat conducerea Berry-ului și cinci sute de mii de livre. Asemenea foloase atât de însemnate n-au fost totuși la înălțimea speranțelor pe care și le făcuse Puyguilhem. Nemulțumirea lui a dat în curând dușmanilor, și îndeosebi doamnei de Montespan, toate pretextele pe care le doreau ca să-l doboare. El și-a dat seama de situația și de declinul lui, și, în loc să se poarte cu grijă pe lângă rege, dând

dovadă de supușenie, de răbdare și de iscusință, nimic n-a mai fost în stare să-i stăvilească firea aspră și mândră. În sfârșit, i-a făcut reproșuri regelui, i-a spus chiar lucruri tari și usturătoare, ajungând să-și rupă sabia în prezența lui, declarând că nu o va mai scoate în slujba lui; i-a vorbit cu dispreț despre doamna de Montespan și s-a înfuriat împotriva ei cu atâta violență, încât acesteia i-a fost frică și n-a mai găsit altceva cu cale decât să-l hărăzească pieirii. La scurtă vreme după aceasta a fost arestat și dus la Pignerol, unde a cunoscut, printr-o îndelungată și grea închisoare, durerea de a-și fie pierdut trecerea pe lângă rege și de a fi lăsat să-i scape, dintr-o vanitate fără rost, atâtea măriri și avantaje pe care i le oferiseră bunăvoința stăpânului său și josnicia Domnișoarei.

Alphonse, regele Portugaliei[282], fiul ducelui de Braganza, despre care am vorbit puțin mai înainte[283], s-a căsătorit în Franța cu fiica ducelui de Nemours, tânără, fără avere și fără ocrotire. La scurtă vreme după aceea, principesa aceasta și-a pus în gând să-l părăsească pe rege, soțul ei; a poruncit să-l aresteze la Lisabona și, aceleași trupe care, cu o zi mai înainte, îl străjuiau ca pe regele lor, l-au păzit a doua zi ca deținut. A fost surghiunit într-o insulă din propriile lui state și i s-a lăsat viața și titlul de rege. Principele Portugaliei, fratele său, s-a căsătorit cu regina[284]; ea își păstra demnitatea și l-a investit pe principe, soțul ei, cu toată autoritatea cârmuirii, fără să-i dea titlul de rege[285].

[282] Este vorba de Alfons al VI-lea, rege sărac cu duhul, care se urcase pe tron în 1656, iar în 1666 s-a căsătorit cu Marie-Elisabeth-Françoise de Savoia, fiica lui Charles-Amédée de Savoia, duce de Nemours. Era nepoata lui Henric al IV-lea și a Gabriellei d'Estrées. Arestat în 1667, Alfons al VI-lea a fost surghiunit în insula Terceira, una dintre insulele Azore.

[283] Ioan al IV-lea.

[284] După casarea căsătoriei cu Alfons al VI-lea.

[285] Purta în schimb titlul de regent, iar în 1683, după moartea fratelui său, avea să se încoroneze sub numele de Petru al II-lea.

Regina se bucură în liniște de reușita unei acțiuni atât de neobișnuite, în relații de pace cu spaniolii și fără război civil în regat.

Un vânzător de ierburi medicinale, cu numele de Masaniel[286], a răsculat populația de rând din Neapole, și, cu toată puterea spaniolilor, a uzurpat autoritatea regală; a dispus după bunul lui plac de viața, de libertatea și de bunurile tuturor celor care i se păreau suspecți; a pus stăpânire pe vămi; i-a jecmănit pe arendași de toți banii, de tot mobilierul, și a pus să se dea foc, sub ochii populației, în inima orașului, tuturor bogățiilor acestora imense, fără ca un singur om din toată mulțimea aceea pestriță de revoltați să fi căutat să profite de bunuri socotite a fi fost dobândite pe căi necinstite. Minunea aceasta n-a ținut decât cincisprezece zile și s-a terminat cu altă minune; același Masaniel, care săvârșise lucruri atât de însemnate cu atâta succes, atât de glorios și cu o corectitudine desăvârșită, și-a pierdut din bun senin mințile, și a murit nebun furios în douăzeci și patru de ore[287].

Regina Suediei[288], în pace cu statele ei și cu vecinii, iubită de supuși, respectată de străini, tânără și fără evlavie, și-a părăsit de bunăvoie regatul, mulțumindu-se cu o viață particulară. Regele Poloniei[289], din aceeași dinastie ca și

---

286 Masaniello, prescurtare din Tomaso Aniello. Evenimentul acesta, după cum precizează J. Truchet, s-a petrecut în 1447.

287 Unii susțin că nebunia aceasta furioasă era urmarea unei otrăvi pe care ar fi reușit să i-o dea ducele d'Arcos, viceregele Neapolului, care a ordonat spadasini lor lui să-l omoare.

288 Christina de Suedia a abdicat în 1654, nu chiar de bunăvoie, pare-se, cum credea La Rochefoucauld. La Rochefoucauld i-a închinat un sonet, descoperit și publicat în 1956 de istoricul literar Jean Marchand, editorul Operelor complete ale lui La Rochefoucauld.

289 ,,Cazimir al V-lea, numit și Ioan-Cazimir, rege din 1648 până în 1668. A abdicat după moartea soției lui, Maria de Gonzaga (soră cu vestita Anna de Gonzaga), care fusese înainte soția fratelui și

regina Suediei[290], a renunțat de asemenea la coroană doar pentru că i se urâse să fie rege.

Un locotenent de infanterie, fără nume și fără trecere[291], a început, la vârsta de patruzeci și cinci de ani, să devină cunoscut în cursul tulburărilor din Anglia. L-a detronat pe regele său legitim, bun, drept, blajin, viteaz și generos; a pus să i se taie capul, printr-o decizie a Parlamentului său; a schimbat monarhia în republică; timp de zece ani a fost stăpânul Angliei, mai temut de vecinii săi și mai absolut în țara lui decât toți regii care au domnit în ea. A murit când i s-au isprăvit zilele, deplin stăpân pe toată puterea regatului.

Olandezii au scuturat jugul stăpânirii Spaniei; ei au înjghebat o republică puternică, și au susținut, vreme de o sută de ani, războiul împotriva regilor lor legitimi, ca să-și păstreze libertatea. Datorează atâtea lucruri măreței cârmuirii și destoiniciei principilor de Orania, de a căror ambiție s-au temut totdeauna și le-au limitat puterea. În momentul de față, republica olandeză, care ține cu atâta strășnicie la puterea ei, îi oferă principelui de Orania de astăzi, în ciuda puținei lui experiențe și a rezultatelor proaste în război, ceea ce le-a refuzat strămoșilor lui: nu se mulțumește să-l scoată din restriștea lui, îi dă putința să se facă suveranul Olandei[292], și a tolerat faptul că a asmuțit poporul să sfâșie un om care menținea singur, libertatea obștească[293].

predecesorului său, Ladislau al VII-lea. Cum fusese iezuit și cardinal înainte de urcarea pe tron, s-a reîntors, după abdicare la viața religioasă. A murit în Franța în 1672“ (J. Truchet.).

290 Casa de Vasa.

291 Cromwel, care l-a executat pe Carol I în 1649.

292 Wilhelm de Orania a declarat, în 16711, stathuderatul cu drept ereditar în familia lui.

293 John de Witt, republican înflăcărat, a fost măcelărit în 1672, ca și fratele său Corneliu, în cursul unei răzmerițe puse la cale de principii

Spania, această putere atât de întinsă și atât de temut pentru toți regii din lume, își găsește astăzi principalul sprijin în supușii ei răzvrătiți, și își menține puterea prin ocrotirea olandezilor[294].

Un împărat, tânăr, slab, simplu, cârmuit de miniștri incapabili, în perioada celei mai mari decăderi a casei de Austria, ajunge la un moment dat căpetenia tuturor principilor Germaniei, care se tem de autoritatea lui, dar îl disprețuiesc ca om, și este mai absolut decât a fost vreodată Carol Quintul[295].

Regele Angliei[296], slab, leneș și rob al desfătărilor, uitând de interesele regatului său și de pildele pe care le putea lua din propria lui familie, s-a expus cu îndârjire, de șase ani încoace, furiei popoarelor sale și urii parlamentului pentru a păstra o alianță strânsă cu regele Franței; în loc să pună capăt cuceririlor acestui suveran în Țările de Jos, el chiar a contribuit la ele punându-i trupe la dispoziție. Legătura aceasta nu l-a lăsat să ajungă stăpân absolut al Angliei și să-și întindă granițele în Flandra și în Olanda, prin cetăți fortificate și prin porturi, pe care le-a refuzat mereu; dar în același timp, când primește sume considerabile de la rege și când are mai multă nevoie de a fi susținut împotriva

---

de Orania.

294 Se știe că, în războiul din Olanda, Ludovic al XIV-lea îi socotea mai de temut pe olandezi decât pe spanioli.

295 Este vorba de Leopold I, împărat din 1658. La Rochefoucauld se referă, probabil, la coaliția formată împotriva Franței în 1673, la campaniile din anii următori și la rolul armatei imperiale în aceste campanii.

296 Carol al II-lea al Angliei încheiase alianță cu Ludovic al XIV-lea prin tratatu1 de la Douvres (1670), prin care regele Franței îi asigura o subvenție de trei milioane de livre pe an. Alianța stârnind opoziția Parlamentului, în 1677, Carol al II-lea a luat hotărârea să-și schimbe politica, în acest sens, și-a căsătorit nepoata, Maria, principesa de York, cu Wilhelm de Orania.

propriilor lui supuși, renunță, fără vreun pretext, la atâtea legăminte, și se declară contra Franței, tocmai când are nevoie și trebuie să fie aliatul ei; printr-o nechibzuită politică zorită, pierde, într-o clipă, singurul folos pe care îl putea trage dintr-o proastă politică de șase ani, și, de unde ar fi putut oferi pacea ca mijlocitor, este nevoit s-o ceară ca solicitator, când regele o acordă Spaniei, Germaniei și Olandei[297].

Propunerile ce i se făcuseră regelui Angliei de a-și căsători nepoata, principesa de York, cu principele de Orania, nu-i erau pe plac; ducele de York nu părea mai încântat decât fratele său, regele, iar principele de Orania, el însuși scârbit de piedicile puse în calea acestui proiect, își luase orice nădejde. Regele Angliei, strâns legat cu regele Franței, consimțea la cuceririle acestuia, când interesele marelui vistiernic al Angliei[298] și teama de a fi atacat de Parlament l-au făcut să-și întărească siguranța personală, hotărându-l pe rege, stăpânul său, să se alieze cu principele de Orania prin căsătoria cu principesa de York și să facă Anglia să se declare contra Franței, pentru ocrotirea Țărilor de Jos. Schimbarea regelui Angliei a fost atât de bruscă și de tăinuită, încât ducele de York nu știa încă de ea cu două zile înainte de căsătoria fiicei lui, și nimeni nu se putea dumeri că regele Angliei, care își riscase vreme de zece ani viața și coroana ca să rămână aliat cu Franța, putea să renunțe într-o clipă la tot ce nădăjduia de pe urma ei, ca să dea ascultare părerii ministrului său. La rândul său, principele de Orania, care avea mare interes să-și croiască un drum ca să ajungă într-o bună zi rege al Angliei, neglija căsătoria aceasta, care îl făcea moștenitor prezumtiv al regatului; își limita țelurile la întărirea autorității lui în Olanda, în ciuda eșecurilor ultimelor campanii, și se

[297] Prin tratatul de la Nimègue semnat în august 1678.

[298] Thomas Osborne, conte de Danby, care urmărea să spulbere opoziția Parlamentului prin căsătoria principesei Maria cu Wilhelm de Orania.

străduia să ajungă la fel de absolut în celelalte provincii ale acestui stat pe cât credea că este în Zelanda[299] dar și-a dat în curând seama că trebuia să ia alte măsuri și o întâmplare ridicolă l-a făcut să vadă mai bine decât vedea de obicei situația în care se afla țara lui. Un crainic obștesc vindea niște mobile la mezat unde se strânsese multă lume în jur; a pus în vânzare un atlas, și văzând că nimeni nu oferea un preț mai mare, a spus mulțimii că lucrarea aceea era ceva mai rar decât își închipuiau, iar hărțile erau atât de exacte, încât râul de care excelența-sa principele de Orania nu știuse nimic când a pierdut bătălia de la Cassel[300] era notat întocmai. Zeflemeaua aceasta, care a fost primită cu aplauze unanime, a fost unul dintre motivele cele mai puternice care l-a obligat pe principele de Orania să caute din nou alianța cu Anglia, pentru a potoli Olanda, și pentru a uni atâtea puteri împotriva noastră. Se pare totuși că cei care au dorit căsătoria aceasta, și cei care au fost potrivnici, nu și-au dat seama de interesele lor; marele vistiernic a vrut să împace Parlamentul și să se asigure că nu va fi atacat de el, îndemnându-l pe rege, stăpânul său, s-o dea pe nepoata lui principelui de Orania și să se declare împotriva Franței; regele Angliei a crezut că-și întărește autoritatea în regat prin sprijinul principelui de Orania, și a vrut să-și convingă popoarele să-i dea bani pentru plăcerile lui, sub pretextul că pornește război împotriva regelui Franței și că îl va constrânge să primească pacea; principele de Orania a avut de gând să supună Olanda datorită protecției Angliei; Franța s-a temut ca o căsătorie atât de opusă intereselor ei să nu strice echilibrul, împingând și Anglia în tabăra dușmanilor noștri. Rezultatul a arătat, în șase săptămâni, netemeinicia acestor raționamente; căsătoria aceasta aduce o neîncredere

[299] Principii de Orania erau guvernatorii Zelandei.

[300] Este vorba de victoria ducelui de Orléans în lupta cu Wilhelm de Orania din 11 aprilie 1677. Aluzii la acest eveniment se găsesc în operele scriitorilor vremii (La Fontaine, doamna de Sévigné).

continuă între Anglia și Olanda, și amândouă o privesc ca un plan de a le înăbuși libertatea; Parlamentul Angliei îi atacă pe miniștrii regelui, ca să-l atace după aceea și pe el; statele Olandei, sătule de război și dornice de libertate, se căiesc că și-au pus libertatea în mâinile unui tânăr ambițios care este și moștenitorul prezumtiv al coroanei Angliei; regele Franței, care a văzut mai întâi în căsătoria aceasta o nouă ligă ce se alcătuia împotriva lui, a știut să se folosească de ea pentru a-și dezbina dușmanii, și ca să fie în măsură să ia Flandra, dacă n-ar fi preferat gloria de a face pace, gloriei de a face noi cuceriri[301].

Dacă secolul nostru nu a produs mai puține evenimente extraordinare decât secolele trecute, vom cădea fără îndoială de acord să spunem că are nefericitul avantaj de a le întrece în nesăbuința crimelor. Franța însăși, care le-a detestat întotdeauna, care li se opune prin firea națiunii și prin religie, și care este susținută de pildele suveranului aflat la domnie, este totuși astăzi scena pe care vedem apărând tot ceea ce istoria și mitologia ne-au spus despre crimele antichității. Viciile există de când lumea, oamenii sunt înzestrați din naștere cu interese, cu cruzime și cu porniri de desfrâu; dar dacă unele persoane, pe care le cunoaște toată lumea, s-ar fi ivit în primele veacuri, oare s-ar mai vorbi acum despre dezmățurile lui Heliogabal, despre reaua-credință a grecilor și despre otrăvurile și crimele îngrozitoare ale Medeei[302]?

[301] Doamna de Sévigné, scria în același sens: „Toate orașele tremură. Cred că din toate acestea ne vom alege cu pacea sau cu Flandra”. (Scrisoarea din 18 martie, 1678, către Bussy-Rabutin.).

[302] „Ecou, spune J. Truchet, al vâlvei stârnite de crimele și de procesul marchizei de Brinvilliers” (1676.).

APENDICE

DESPRE EVENIMENTELE SECOLULUI NOSTRU

1. PORTRETUL DOAMNEI DE MONTESPAN

Diane[303] de Rochechouart este fiica ducelui de Mortemart și soția marchizului de Montespan. Este de o frumusețe surprinzătoare; duhul și conversația ei sunt mai fermecătoare decât frumusețea ei. Și-a pus în gând să-i placă regelui, smulgându-l din mrejele unei La Vallière, de care era îndrăgostit. Multă vreme, regele a neglijat cucerirea aceasta, ba chiar a făcut glume răutăcioase pe seama ei. Au trecut doi sau trei ani fără ca doamna de Montespan să realizeze alte progrese decât să ajungă doamnă la curte, aflată în mod deosebit în suita reginei, și într-o strânsă familiaritate cu regele și cu La Vallière. Cu toate acestea nu s-a descurajat, și, încrezătoare în frumusețea, în spiritul, și în serviciile doamnei de Montausier[304], doamnă de onoare a reginei, și-a urmat planul, mai departe, sigură de rezultat. Nu s-a înșelat datorită farmecelor ei, și timpului, regele a părăsit-o pe La Vallière, și doamna de Montespan a ajuns pe față favorita lui. Marchizul de Montespan și-a dat seama de năpasta aceasta cu toată violența unui bărbat gelos. S-a înfuriat contra soției; i-a reproșat în mod public doamnei de Montausier că o târâse în mocirla în care se afundase. Durerea și deznădejdea lui l-au împins să facă atâta zarvă, încât a fost nevoit să părăsească țara, ca să-și păstreze

[303] Un lapsus al lui La Rochefoucauld: Diane, ducesă de Mortemart, era mama ei; doamna de Montespan se numea Françoise-Athénaïs.

[304] Julie d'Angennes, fiica marchizei de Rambouillet, căsătorită cu ducele de Montausier. Fusese numita prima doamnă de onoare reginei în 1664, în locul doamnei de Navailles.

libertatea. Doamna de Montespan a căpătat atunci toată libertatea pe care o jinduia, iar trecerea ei nu mai cunoștea margini. A avut locuință personală în toate palatele regelui; consiliile secrete se țineau la ea. Regina a cedat în favoarea ei, ca și tot restul curții, și nu numai că nu i-a mai fost îngăduit să ignore o iubire atât de bine știută de toată lumea, dar a fost nevoită să-i privească în față toate urmările, fără să cuteze să se plângă, fiind obligată să-i arate doamnei de Montespan semnele de dragoste și de bunăvoință pe care le primea ea de la rege. Ba mai mult încă, doamna de Montespan a ținut ca La Vallière să fie martora triumfului ei, să fie de față și în preajma ei la toate petrecerile publice sau particulare; i-a împărtășit taina nașterii copiilor săi, în vreme ce față de toți ai casei își ascundea starea în care se afla. S-a plictisit în cele din urmă de prezența ei, cu toate actele de supunere și cu toate suferințele îndurate de La Vallière, și fata aceasta simplă și credulă a fost nevoită să îmbrace straiele monahale ale carmelitelor, mai puțin din evlavie decât din slăbiciune, și se poate spune că n-a părăsit lumea decât pentru a-și îndeplini îndatoririle față de Curte.[305]

[305] „La Vallière s-a călugărit în 1674; a depus juruința în anul următor, iar predica a fost rostită de Bossuet. Versiunea pe care o dă La Rochefoucauld faptelor este întru totul contestabilă: se pare, într-adevăr, că vocația monahală a fostei favorite a fost reală și profundă“. (J. Truchet).

2. PORTRETUL CARDINALULUI DE RETZ[306]

Paul de Gondi, cardinal de Retz, are multă elevație, un larg orizont spiritual, dar îi place mai mult să pozeze decât să arate o vitejie cu adevărat măreață. Are o memorie extraordinară, mai multă vigoare decât finețe în vorbire, o fire îngăduitoare, blândețe și slăbiciune în fața tânguirilor și a mustrărilor care-i vin de la prieteni, puțină evlavie și vagi urme de credință. Pare ambițios fără să fie; vanitatea și cei care l-au împins spre ea l-au făcut să întreprindă lucruri mari, mai toate opuse îndeletnicirii lui; a stârnit cele mai mari tulburări în țară fără să aibă un plan anume de a trage foloase de pe urma lor, și, departe de a se declara dușmanul cardinalului Mazarin, ca să-i ia locul, nu s-a gândit decât să-i pară un om de temut și să-și facă o fală din virtutea fără temei de a-i fi potrivnic. A știut totuși să profite cu iscusință de nenorocirile obștești ca să ajungă cardinal; și-a îndurat închisoarea cu dârzenie, și nu și-a

306 Textul mss. 325 bis, ediția J. Truchet. Portretul acesta a apărut pentru prima dată în vol. III al scrisorilor doamnei de Sévigné, din ediția îngrijită de cavalerul de Perrin (1754), în urma scrisorii doamnei de Grignan din 19 iunie 1875, în care se spune: „Iată un portret făcut pe neașteptate cardinalului: cel care l-a zugrăvit nu-i este prieten intim; nu are de gând să-i ajungă sub ochi portretul, nici să circule din mână în mână; n-a avut pretenția că-l laudă. Mi s-a părut bun pentru toate temeiurile acestea: ți-l trimit și te rog să nu dai nimănui nicio copie după el. Suntem atât de sătui de laude în față, încât e o plăcere când poți avea chezășia că autorul n-a avut de gând să-ți fie pe plac; iată ce spune omul când rostește adevărul gol-goluț, în toată naivitatea lui“ La 3 iulie, doamna de Sévigné preciza că portretul era opera lui La Rochefoucauld, și-i povestea fiicei ei că-l arătase cardinalului, care „a simțit aceeași plăcere ca și mine văzând că adevărul îl silea pe autor să vorbească în felul acesta despre dânsul, cu toate că nu-l iubea și socotea că nu-i va ajunge niciodată sub ochi“. J. Truchet amintește că d. André Bertière a descoperit o altă versiune a portretului, care pare să fie aceea despre care vorbește doamna de Sévigné.

datorat libertatea decât cutezanței lui[307]. Trândăvia l-a susținut strălucit, în anonimatul unei vieți rătăcitoare și ascunse. Și-a păstrat arhiepiscopatul din Paris înfruntând puterea cardinalului Mazarin; dar, după moartea acestui ministru, a renunțat la slujba aceasta fără să-și dea seama ce făcea și fără să folosească împrejurarea pentru a favoriza interesele prietenilor și propriile sale interese[308]. A făcut parte din diverse conclave[309] și purtarea lui i-a sporit mereu reputația. Înclinarea lui firească este trândăvia; lucrează totuși intens în treburile care îl zoresc, și se odihnește fără sinchisire când le-a isprăvit. Are atâta prezență de spirit, și știe să întoarcă în așa fel în folosul lui prilejurile pe care împrejurările i le scot în cale, de parcă le-a prevăzut și le-a dorit. Îi place să povestească, ține să-i uluiască fără deosebire pe toți cei care îl ascultă, prin isprăvi nemaipomenite, și adeseori scoate mai mult din imaginație decât din memorie. Majoritatea calităților lui nu sunt reale și ceea ce a contribuit mai mult la faima lui este faptul că știe să-și pună defectele într-o lumină prielnică. Este nepăsător față de ură și față de prietenie, oricâtă grijă a avut să pară preocupat de amândouă; nu este în stare nici de invidie nici de calicie, fie din virtute, fie din lipsa de voință. A luat cu împrumut de la prietenii săi mai mult decât putea spera să dea înapoi ca simplu particular; a simțit o fală să găsească atâta credit și să încerce să se achite de datorii. Nu are gust, nici finețe; își petrece timpul cu orice și nu se simte bine cu nimic; se ferește cu dibăcie să se dea de gol că nu are decât o spoială de cunoștințe în

---

307 Arestat în 1652, Retz a reușit să evadeze în 1654 din castelul de la Nantes.

308 În 1662. J. Truchet precizează că, în realitate, și-a negociat cu îndârjire demisia.

309 Participase activ la conclavele din 1655 (pentru alegerea lui Alexandru al VII-lea), din 1667 (pentru alegerea lui Clement al IX-lea) și din 1670 (pentru alegerea lui Clement al X-lea), iar mai târziu, în 1676, la alegerea lui Inocențiu al XI-lea.

toate domeniile. Recenta lui schivnicire[310] este acțiunea cea mai strălucitoare și cea mai amăgitoare din viața lui; este o jertfă pe care a adus-o orgoliului său, sub pretextul cucerniciei: părăsește curtea, de care nu se poate lega, și se depărtează de lume, care se depărtează de el.

3. ÎNSEMNĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU ÎNCEPUTURILE CARDINALULUI DE RICHELIEU

Domnul de Luçon[311], care după aceea a ajuns cardinal de Richelieu, fiind legat trup și suflet de interesele mareșalului d'Ancre[312], l-a sfătuit să pornească războiul; dar după ce i-a dat ideea aceasta și după ce propunerea a ajuns în fața Consiliului, episcopul de Luçon și-a exprimat dezaprobarea și i s-a împotrivit, deoarece episcopul de Nevers[313], care socotea pacea prielnică planurilor sale, intervenise ca părintele Joseph[314] să-i ofere stăreția de la Charité, cu condiția să obțină aprobarea Consiliului. Schimbarea aceasta de părere a episcopului de Luçon l-a surprins pe mareșalul d'Ancre, și l-a făcut să-i spună, cu oarecare iritare, că se mira văzându-l că trece atât de repede de la o părere la alta, cu totul opusă; la care episcopul de Luçon a

---

310 În iunie 1675, Retz i-a scris Papei ca să-i prezinte demisia din rangul de cardinal; și-a dat vestea ca să-și achite datoriile, a dat drumul slugilor și se pregătea să se retragă la mânastirea de la Saint-Michel.

311 în fr. *Monsieur de,* titulatură tradițională a episcopilor catolici, corespunzând, în ierarhia ortodoxă, cu preasfinția-sa episcopul de... - Richelieu era într-adevăr episcop de Luçon.

312 Ministrul Concini.

313 Este vorba de Eustache du Lys, episcop de Nevers între 1606-1643.

314 Este vorba de François Leclerc du Tremblay, vestitul capucin poreclit *Eminența cenușie*.

răspuns textual că noile împrejurări cer hotărâri noi. Dar socotind bine că prin cuvintele acestea îl supărase pe mareșal, s-a hotărât să caute mijloace de a-i face de petrecanie; și într-o bună zi, când Déageant[315] venise după el ca să-i ceară să semneze câteva copii după niște acte, i-a spus că avea ceva important de comunicat domnului de Luynes și că dorea să stea de vorbă cu dânsul. A doua zi, domnul de Luynes s-a întâlnit cu el și, la această întâlnire, episcopul de Luçon i-a spus că mareșalul d'Ancre era hotărât să-l nimicească și că singurul mijloc de a se feri de prigoana unui dușman atât de puternic era să i-o ia înainte. Cuvintele acestea l-au surprins grozav pe domnul de Luynes, care și luase hotărârea aceasta, neștiind dacă sfatul pe care i-l dădea un favorit al mareșalului nu era cumva o capcană pentru a-l lua prin surprindere și a-l face să-și dea sentimentele în vileag. Cu toate acestea Luçon îi arăta atâta râvnă pentru binele regelui și atâta înflăcărare pentru pieirea mareșalului, despre care spunea că este cel mai mare dușman al țării, încât domnul de Luynes, convins de sinceritatea lui, era pe punctul de a-și da gândul pe față, destăinuidu-i planul pe care îl urzise de a-l ucide pe mareșal; dar reținându-se atunci de a-i vorbi despre acest plan, i-a relatat lui Déageant convorbirea pe care o avuseseră împreună și dorința pe care o nutrea de a-i împărtăși secretul; Déageant însă a dezaprobat în întregime lucrul acesta și i-a arătat că ar însemna să-i dea un mijloc sigur episcopului de Luçon de a se împăca, în dauna lui, cu mareșalul și de a se alia mai strâns decât oricând cu el, dându-i în vileag un plan de asemenea gravitate: așa încât planul a fost pus în aplicare și mareșalul d'Ancre a fost ucis, fără ca episcopul de Luçon să știe[316]. Dar sfaturile pe care i le dăduse domnului de Luynes, și înverșunarea pe care îi mărturisise că o are împotriva mareșalului l-au lăsat pe loc

[315] „Guichard Déageant de Saint-Marcellin, amestecat în intrigile ducelui de Luynes." (J. Truchet.).

[316] La 24 aprilie 1617.

și i-au ajutat ca regele să-i poruncească să asiste mai departe la Consiliu, și să-și îndeplinească funcția de secretar de stat cum se obișnuise așa încât a mai rămas o vreme la curie, fără ca prăbușirea mareșalului care-l avansase să-i dăuneze în poziția lui. Dar cum nu luase aceleași măsuri de precauție și față de vechii miniștri, cum făcuse față de domnul de Luynes, domnul de Villeroy[317] și domnul președinte Jeannin[318], care au văzut pe ce cale pieziș intra în treburile obștești, i-au arătat domnului de Luynes că nu trebuia să se aștepte la mai multă fidelitate din partea lui decât dovedise față de mareșalul d'Ancre, și că era necesar să-l îndepărteze ca pe o persoană primejdioasă, care ținea să se căpătuiască pe orice cale cu putință: fapt care l-a hotărât pe domnul de Luynes să-i dea poruncă să se retragă la Avignon[319]. În vremea aceasta regina, mama regelui, s-a dus la Blois, și episcopul de Luçon, care nu putea suporta să-și vadă toate speranțele spulberate, a încercat să restabilească legăturile cu domnul de Luynes și i-a trimis vorbă, făgăduindu-i că, dacă îi va îngădui să se reîntoarcă în preajma reginei, avea să se folosească de înrâurirea pe care o avea asupra ei ca să-i alunge pe toți cei pe care nu-i suferea el și să înfăptuiască tot ce avea să-i prescrie domnul de Luynes. Propunerea a fost primită și episcopul de Luçon, reîntorcându-se, a pecetluit soarta luptei de la Pont-de-Cé[320] în urma căreia a

---

317 Nicolas de Neuville, senior de Villeroy, fusese secretar de stat încă din vremea domniei lui Carol al IX-lea. Nevoit să părăsească Consiliul în timpul lui Concini, s-a reîntors în Consiliu după asasinarea lui Concini, dar a murit chiar în cursul anului 1617.

318 Pierre Jeannin, fost președinte al Tribunalului *(le Parlement)* din Dijon, fusese numit controlor general de către Maria de Medicis și își pierduse funcția în timpul lui Concini.

319 Surghiunul lui Richelieu la Avignon a ținut un an, din aprilie 1618, în aprilie 1619. Retragerea Mariei de Medicis la Blois data din mai 1617. Richelieu o însoțise la Blois.

320 Victoria armatei regale asupra armatei reginei mame (7 august 1620).

fost făcut cardinal și a început să așeze temeliile măreției la care avea să ajungă.

4. CONTELE D'HARCOURT[321]

Grija pe care a avut-o întâmplarea să înalțe și să doboare meritul oamenilor este cunoscută din toate timpurile, și se pot cita mii de exemple menite să arate dreptul pe care și l-a luat de a da preț calităților lor, așa cum suveranii stabilesc valoarea monedei, pentru a arăta că pecetea ei le conferă cursul pe care îl vrea ea[322]. Dacă s-a slujit de talentele extraordinare ale excelenței-sale principelui și ale domnului de Turenne, pentru a-i face vrednici de admirație[323], se pare că le-a respectat valoarea și, oricât este ea de nedreaptă, n-a avut încotro și a trebuit să le facă dreptate. Dar putem spune că vrea să-și arate toată amploarea puterii ei când alege oameni de categorie mijlocie pentru a-i pune pe picior de egalitate cu cei mai de seamă oameni. Cei care l-au cunoscut pe contele d'Harcourt vor fi de acord cu spusele mele și îl vor privi ca pe o capodoperă a întâmplării, care a ținut ca posteritatea să-l socotească vrednic de a fi comparat, în gloria armelor, cu cele mai celebre căpetenii de oști. Îl vor vedea înfăptuind în chip fericit cele mai grele și mai glorioase acțiuni, izbânzile din Insulele Sainte-Marguerite[324] de la Casal, lupta de la Route, asedierea Turinului, bătăliile

---

321 Henri de Lorraine, conte d'Harcourt (1601-1666). În timpul Frondei, se luptase împotriva lui Condé, și La Rochefoucauld avea motive să nu-l simpatizeze. În *Memorii* îi atribuise ascensiunea unor întâmplări prielnice.

322 Aceeași imagine în MS 67, unde La Rochefoucauld atribuie chiar regilor puterea pe care o dă aici întâmplării.

323 Cf. paralela Condé-Turenne din reflecția 14.

324 Astăzi insulele Lérins (Sainte-Marguerite și Saint-Honorat).

câștigate în Catalonia[325] - un șir atât de lung de victorii vor stârni mirarea vremurilor care au să vină. Gloria contelui d'Harcourt va sta în cumpănă cu gloria excelenței-sale principelui și a domnului de Turenne, în ciuda depărtării pe care a rânduit-o firea între ei; va avea același rang în istorie, și nu va îndrăzni nimeni să-i tăgăduiască meritului său ceea ce știm în momentul de față că nu se datorează decât norocului.

[325] „Toate victoriile acestea au fost obținute împotriva spaniolilor, și asupra Savoii; între 1637 (insulele Lérins) și 1645 (campania din Catalonia)", (J. Truchet.).

DOCUMENTE DESPRE LA ROCHEFOUCAULD

1. PORTRETUL LUI LA ROCHEFOUCAULD DE EL ÎNSUȘI[326]

Sunt de talie mijlocie, mlădie și bine proporționată. Am tenul brunet dar destul de neted, fruntea înaltă și potrivit de mare, ochii negri, mici, adânciți în cap, și sprâncenele negre și stufoase, dar bine arcuite. Mi-ar veni tare greu să spun cum am nasul croit, căci nu este nici cârn, nici coroiat, nici mare, nici ascuțit - cel puțin după cât socotesc eu. Știu doar că e mai degrabă mare decât mic și coboară puțin cam prea jos. Am gura mare și buzele destul de roșii de obicei, și nici frumos, nici urât croite. Am dinții albi și mulțumitor de simetric orânduiți. Mi s-a spus mai demult că aveam bărbia puțin cam prea mare: chiar acum m-am pipăit și m-am privit în oglindă, ca să-mi dau seama și nu prea știu ce să cred. Cât despre formatul feții, îl am fie pătrat, fie oval; care anume din două, mi-ar fi tare greu s-o spun. Am părul negru, ondulat de felul lui, și cu toate acestea destul de des și de lung, ca să poată năzui la un cap frumos.

Am ceva, în expresia feții, care aduce a întristare și a mândrie, ceea ce-i face pe cei mai mulți să creadă că sunt disprețuitor, deși nu sunt câtuși de puțin așa. Vorbesc și gesticulez foarte ușor și chiar puțin cam prea mult; și până și când vorbesc fac multe gesturi. Iată cu toată sinceritatea cum socotesc eu că sunt făcut pe din afară, și lumea va găsi, cred, că ceea ce socotesc eu despre mine, în privința

326 Acesta era titlul portretului în culegerea din 1659, când a apărut pentru prima dată, într-o *Culegere de Portrete și Elogii în versuri și în proză* închinate *Alteței-sale Regale Principesei,* publicat de editorii Serey și Barbin, în două formate simultane, un in-12 și un in-80. Îl scrisese, după cât se pare, prin 1655 sau 1656.

aceasta, nu este prea departe de ceea ce este. Voi proceda cu aceeași exactitate și în ce-mi mai rămâne de adăugat la portretul meu; căci m-am studiat îndeajuns pentru a mă cunoaște bine, și nu-mi lipsește nici încrederea, ca să spun nestingherit calitățile pe care le pot avea, nici sinceritatea, ca să mărturisesc deschis defectele pe care le am.

În primul rând, în privința firii[327] mele obișnuite, sunt un temperament melancolic, și asta în asemenea măsură, încât, de vreo trei sau patru ani, abia dacă m-a văzut cineva râzând de trei sau de patru ori. Aș avea, totuși, mi se pare, o melancolie destul de suportabilă și destul de blândă, dacă n-aș mai avea și altele în afară de aceea legată de temperamentul meu; dar îmi mai vin atâtea din altă parte, și tot ce-mi vine îmi umple în asemenea hal închipuirea și îmi acaparează mintea atât de puternic, încât majoritatea timpului, ori visez, fără să scot un cuvânt, ori vorbesc fără nicio noimă. Sunt foarte rezervat cu aceia pe care nu-i cunosc și nu sunt prea deschis nici cu majoritatea celor pe care îi cunosc. Este un defect. Îmi dau bine seama, și n-am să preget în fața nici unui efort ca să mă corectez; dar cum o anumită căutătură sumbră pe care o am pe față contribuie și ea să mă facă să par încă și mai rezervat decât sunt, și pentru că nu stă în putința noastră de a ne dezbăra de o înfățișare urâtă, care ne vine din așezarea firească a trăsăturilor, socotesc că, după ce mă voi fi corectat pe dinăuntru, tot au să-mi rămână semne urâte în afară.

Am duh și nu stau pe gânduri s-o spun: căci ce rost are, în privința aceasta, să ne ascundem după deget? Să tot ocolești atât și să te scuzi atât, ca să spui avantajele pe care le ai, înseamnă, mi se pare, să ascunzi puțină vanitate sub o modestie amăgitoare și să te folosești de un procedeu foarte iscusit, ca să lași să se creadă despre tine lucruri cu mult mai bune decât se spun. În ceea ce mă

---

327 În fr. *humeur.* Autorul dă cuvântului o explicație psihofiziologică, convins de teoria *umorilor,* care explica diferitele tipuri de temperament coleric, sanghin etc.

privește, sunt mulțumit că nu mă crede lumea nici mai frumos decât mă prezint, nici cu o fire mai bună decât mă zugrăvesc, nici mai spiritual și mai cu judecată decât voi spune că sunt. Așadar, am duh - o mai spun o dată - dar un duh pe care îl strică melancolia; căci deși sunt destul de stăpân pe limba pe care o folosesc, deși am o memorie fericită și nu gândesc prea încâlcit, totuși mă las atât de mult pradă tristeții, încât adesea exprim destul de prost ceea ce vreau să spun.

Conversația cu oamenii de societate[328] este una dintre plăcerile care mă mișcă cel mai mult. Îmi place să fie serioasă și să se ocupe mai mult de morală[329]; cu toate acestea, știu s-o apreciez și când este veselă, și dacă eu nu spun multe nimicuri din acelea de râs, asta nu înseamnă că nu cunosc măcar valoarea nimicurilor bine spuse și că nu găsesc foarte amuzant modul acesta de glumă în care anumiți oameni spontani și talentați reușesc atât de bine[330].

Scriu bine în proză, reușesc în versuri, și, dacă m-ar ispiti gloria legată de lucrurile acestea, cred că mi-aș putea dobândi, cu puțină muncă, destulă faimă[331].

Îmi place lectura în general; aceea în care găsești ceva ce poate forma mintea și întări sufletul îmi place în cel mai înalt grad. Mai ales, am o negrăită satisfacție să citesc cu o persoană de duh; căci, în felul acesta, reflectezi în orice clipă asupra celor citite, iar din reflecțiile pe care le faci se înfiripă conversația cea mai agreabilă dintre toate și cea mai folositoare.

Apreciez destul de bine lucrările în proză și în versuri care mi se arată; dar îmi spun, poate, părerea despre ele cam cu prea multă libertate. Ce mai este iarăși rău în mine

---

328 *Honnêtes gens,* oameni culți și cu o ținută ireproșabilă în societate.

329 Cu înțelesul de analiză a caracterelor și a moravurilor omenești.

330 De pildă, Voiture.

331 „Totuși nu și-a semnat cartea și n-a vrut să se prezinte la Academie; de altfel, mai degrabă din dispreț decât din modestie…“ (J. R. Charbonnel.).

e faptul că sunt uneori de o exigență prea mare și critic cu prea multă severitate. Nu-mi displace să aud discutându-se cu aprindere, și adesea mă amestec și eu cu dragă inimă în discuție: dar, de obicei, îmi susțin părerea cu prea multă căldură și când cineva apără o idee nedreaptă împotriva mea, câteodată, pasionându-mă prea mult pentru dreapta judecată, procedez eu însumi cu foarte puțină judecată.

Am sentimente virtuoase, înclinări frumoase și o dorință atât de vie să fiu întru totul un om onest și de lume, încât prietenii mei nu mi-ar putea face o mare plăcere decât dându-mi cu sinceritate în vileag defectele. Cei care mă cunosc ceva mai de aproape și au avut bunătatea să-mi semnaleze câte ceva, în privința aceasta, știu că eu i-am primit totdeauna cu toată bucuria posibilă și cu toată supunerea spirituală pe care ar putea-o dori cineva.

Toate pasiunile mele sunt destul de blajine și de strunite: mai că nu m-a văzut vreodată cineva în prada mâniei și pentru nimeni n-am nutrit vreodată ură. Nu sunt totuși incapabil de răzbunare, dacă m-ar fi jignit cineva, și dacă ar fi în joc onoarea mea rănită de pe urma injuriei ce mi s-ar fi adus. Dimpotrivă, sunt încredințat că datoria ar ține atât de bine în mine locul urii, încât mi-aș urmări răzbunarea cu și mai multă strășnicie decât altul.

Ambiția nu mă frământă de loc. Nu mă tem de lucruri și nu mă tem nicidecum de moarte. Sunt prea puțin înclinat spre milă și aș vrea să nu fiu câtuși de puțin. Cu toate acestea, nu există lucru pe care să nu-l fac pentru alinarea unei persoane mâhnite, și cred cu tot dinadinsul că trebuie să facem totul, chiar să-i și mărturisim multă compătimire pentru năpasta ei, căci oamenii amărâți sunt atât de proști încât lucrul acesta înseamnă pentru ei cel mai mare bine din lume; dar susțin de asemenea că trebuie să ne mulțumim cu mărturisirea compasiunii și să ne ferim cu grijă s-o avem. E o stare emotivă[332] care nu e bună la nimic într-un suflet bine croit; ea nu servește decât să înmoaie

[332] În fr. *une passion,* în înțelesul cartezian al cuvântului.

curajul și trebuie s-o lăsăm oamenilor de rând, care, fiindcă nu fac niciodată ceva din rațiune, au nevoie de pasiuni pentru a fi împinși la înfăptuirea lucrurilor.

Îmi iubesc prietenii și îi iubesc în așa fel încât n-aș șovăi o clipă să-mi sacrific interesele pentru reușita intereselor lor; am stimă pentru ei, le suport cu răbdare toanele și le trec ușor cu vederea orice; numai că nu-i alint prea mult, și, în absența lor, nu sunt cuprins de prea mari îngrijorări.

Din fire sunt prea puțin atras de majoritatea lucrurilor care îi atrag pe ceilalți oameni.

Sunt foarte rezervat[333] și îmi vine mai ușor decât oricui să țin sub tăcere ceea ce mi s-a spus ca o destăinuire. Sunt foarte credincios cuvântului dat nu mi-l calc niciodată, orice urmare ar putea să aibă promisiunea mea, și toată viața mi-am făcut din aceasta o lege de care nu mă pot lipsi.

Sunt de o politețe desăvârșită față de femei, și nu cred că am spus vreodată ceva în fața lor care să le fi pricinuit vreo supărare. Când au o minte aleasă îmi place mai mult conversația cu ele decât cu bărbații: în conversația lor găsești un anumit farmec care nu se întâlnește la noi, și mi se pare, pe lângă aceasta, că ele lămuresc totul cu mai multă rigoare și dau o ticluire mai plăcută lucrurilor pe care le spun. Mi-au plăcut și mie femeile întrucâtva, pe vremuri; acum nu-mi mai plac, cu toată tinerețea mea. Am renunțat la îndrugatul vorbelor dulci și mă mir doar de faptul că mai există încă atâția oameni de lume care se ocupă cu depănatul lor.

Aprob nespus de mult pasiunile frumoase: ele dovedesc măreția sufletului, și cu toate că în frământările pe care ni le dau e ceva potrivnic severei înțelepciuni, ele se împacă atât de bine, de altfel, cu virtutea cea mai austeră, încât cred că n-am putea avea temei să le condamnăm. Eu care cunosc tot ce este gingaș și, puternic în marile învolburări ale dragostei, dacă vreodată voi ajunge să iubesc, voi iubi, cu siguranță în felul acesta; dar, după felul în care sunt eu

[333] În fr. *secret*, cu acest înțeles, cum îl găsim și la Bossuet.

făcut, nu cred că o astfel de cunoaștere are să treacă vreodată din minte în inimă[334].

[334] J.R. Charbonnel precizează că în momentul acela La Rochefoucauld nu fusese cucerit de o profundă și mistuitoare dragoste, cea care l-a legat, cu începere din 1665, de doamna de La Fayette.

2. PORTRETUL LUI LA ROCHFOUCAULD DE CARDINALUL DE RETZ[335]

A existat întotdeauna o fărâmă de taină[336] în ființa domnului de La Rochefoucauld. A voit să se amestece în uneltiri încă din copilărie, și într-o vreme când nu-și dădea seama de micile interese, care n-au format niciodată slăbiciunea lui, și când nu le cunoștea nici pe cele mari, care, pe de altă parte, n-au format partea lui tare. Niciodată n-a fost în stare de vreo treabă, și nu știu de ce; căci avea calități care la oricare altul ar fi putut să țină locul celor pe care nu le avea. Nu vedea prea departe și nici laolaltă ceea ce era la îndemâna lui! Dar puterea lui de judecată, foarte iscusită în speculații, unită cu blândețea, cu farmecul său de cuceritor și cu manierele lui alese, care sunt admirabile, trebuia să compenseze, mai mult decât a făcut-o, lipsa lui de pătrundere. La el, nehotărârea a fost totdeauna ceva obișnuit; dar nu știu cărui lucru să atribui această nehotărâre; nu i-a putut veni din bogăția imaginației lui, destul de vie. N-o pot pune pe seama sterilității judecății lui, căci, deși nu are o judecată subtilă în acțiune, e înzestrat cu multă rațiune. Vedem urmările acestei nehotărâri, deși nu-i cunoaștem cauza. N-a fost niciodată un mare strateg, deși a fost foarte brav; niciodată n-a fost prin el însuși bun curtean, cu toate că a năzuit să fie; n-a fost niciodată un bun partizan, deși toată viața lui fost angajat în vreo grupare. Atitudinea rușinată și timidă, pe care i-o cunoașteți

[335] Se află în *Memoriile* cardinalului de Retz (B.N., ms. fr. 10325, fol. 736-739) și este posterior publicării *Maximelor* lui La Rochefoucauld.
[336] În text „un nu știu ce”.

din viața particulară, se transformase, în afaceri, în atitudine apologetică; credea mereu că are nevoie de ea, credință care, unită cu *Maximele* lui, care n-arată destulă încredere în virtute, și cu priceperea lui, care a constat întotdeauna în a se lăsa de treburi, cu aceeași grabă cu care se apucase de ele, mă face să conchid că ar fi făcut mult mai bine să se cunoască și să se mărginească să fie socotit, cum ar fi putut, drept curteanul cel mai politicos din câți s-au ivit în veacul lui[337].

[337] După ultima frază, cum ne asigură J. Truchet, se mai pot citi următoarele cuvinte tăioase: „și cel mai distins om de lume cu privire la viața obștească”..

3. PORTRETUL LUI LA ROUCHEFOUCAULD DE DOAMNA DE SÉVIGNÉ[338]

Domnul de La Rochefoucauld spune că răspund concepției lui despre afecțiune[339], cu toate circumstanțele și urmările ei. *(25 februarie 1671.)*

Domnul de La Rochefoucauld m-a întrebat de mai bine de zece ori dacă n-ai primit drajeurile lui, și i-am spus toate cuvintele tale amabile în privința aceasta. De astă dată, îți trimite o anecdotă în loc de drajeuri; contele d'Estrées i-a povestit că, în călătoria lui în Guineea, a ajuns printre creștini. A găsit acolo o biserică, douăzeci de canonici negri, care, goi-pușcă, doar cu niște bonețele pătrate și cu aumusa[340] pe brațul stâng, cântau slavă Domnului. Te roagă să reflectezi la întâlnirea aceasta, și să nu crezi că aveau nici cel mai mic stihar, căci erau ca pruncii când ies din pântecele mamei, și negri ca niște diavoli... (*20 martie 1671*.)

Am fost ieri la domnul de La Rochefoucauld, și l-am găsit țipând ca din gură de șarpe din pricina durerilor cumplite

[338] S. de Sacy a extras din corespondența doamnei de Sévigné ceea ce s-ar putea numi „tușe ușoare și fugitive" pentru un portret al ducelui de La Rochefoucauld, menționat de mai bine de 170 de ori în ediția Pleiadei. Majoritatea fac parte din scrisorile adresate doamnei de Grignan, fiica scriitoarei.

[339] Este vorba de iubirea doamnei de Sévigné pentru fiica ei, doamna de Grignan.

[340] Piele de jder pe care o poartă canonicii și cântăreții catolici pe braț, când slujesc.

ale podagrei. Durerile lui erau atât de sfâșietoare, încât toată tăria lui era învinsă, fără să-i mai rămână o fărâmă: intensitatea durerilor îl zbuciuma atât de strașnic, încât aiura în fotoliu, cuprins de o febră năprasnică. M-a cuprins o milă negrăită; nu-l mai văzusem niciodată în halul acesta; m-a rugat să-ți dau de veste și să te asigur că osândiții care sunt trași pe roată nu suferă într-o clipă ceea ce suferă el de o jumătate de viață, și că astfel își dorește moartea ca pe o lovitură de grație; nici noaptea nu i-a fost mai bine. *(23 martie 1671.)*

...Nu ți s-au părut frumoase cele cinci sau șase fabule ale lui La Fontaine, care se află într-unul din volumele pe care ți le-am trimis? Eram încântați de ele mai deunăzi la domnul de La Rochefoucauld. Am învățat-o pe dinafară pe cea cu *Maimuța și Motanul... (19 aprilie 1671.)*

...Când mă culc mă bântuie niște vise care sunt de un gri-cafeniu, cum spune domnul de La Rochefoucauld; iar noaptea ajung cu totul și cu totul negre: știu eu ce spun. *(14 iunie 167lo)*

Mai deunăzi am ticluit numaidecât o maximă fără să mă gândesc, și mi s-a părut atât de bună, încât am crezut c-am reținut-o cumva pe dinafară dintre maximele domnului de La Rochefoucauld. Te rog să-mi spui dacă este așa: în cazul acesta, memoria mea ar merita laude mai multe decât judecata. Spuneam, de parcă n-aș fi spus nimic, că *ingratitudinea atrage reproșurile așa cum recunoștința atrage noi binefaceri*. Ia spune-mi, ce-i cu asta? Am citit-o? Am visat-o? Am scornit-o? Nimic mai adevărat ca lucrul acesta, și tot atât de adevărat este că nu știu de unde am luat-o și că am găsit-o gata ticluită în mintea mea și pe vârful limbii. *(28 iulie 1671.)*

Iată maximele domnului de La Rochefoucauld revăzute,

corectate și sporite[341]; ți le trimit din partea lui. Sunt unele divine; și, spre rușinea mea, sunt altele pe care nu le pricep. Domnul știe cum ai să le înțelegi tu. *(20 ianuarie 1672.)*

Domnul de La Rochefoucauld îți dă de știre că are un șoricel alb care e la fel de frumos ca tine: e cea mai frumoasă jivină din câte s-au văzut vreodată; stă într-o colivie. *(5 februarie 1672.)*

Domnul de La Rochefoucauld... e mereu copleșit de podagră; și-a pierdut-o pe mama lui bună și este cu adevărat îndurerat; l-am văzut plângând cu o duioșie care-l făcea adorabil. Era o femeie nespus de capabilă; și, în sfârșit, spune el, era singura care nu a încetat o clipă de a mă iubi. Caută să-i scrii neapărat, și domnul de Grignan la fel. Iubirea domnului de La Rochefoucauld pentru familia lui e un lucru fără seamăn; spune că este unul din lanțurile care ne leagă pe unii de alții. *(4 mai 1672.)*

Știi bine, domnule conte, că pe vremuri aveam darul de a ne înțelege fără să ne-o spunem prin cuvinte. Unul dintre noi răspundea foarte bine la ceea ce dorea celălalt să spună; și dacă n-am fi vrut să ne oferim plăcerea de a rosti cu destulă ușurință cuvintele, mintea noastră ar fi susținut toată conversația. Ființele care s-au înțeles atât de bine nu pot să ajungă niciodată greoaie. Frumos lucru, după părerea mea, să înțelegi repede...; asta denotă o vioiciune care îți face plăcere și pentru care amorul-propriu îți păstrează o recunoștință fără seamăn. Adevărat spune domnul de La Rochefoucauld în *Maximele* sale: Mai dragi ne sunt cei care ne înțeleg bine decât cei cărora le place să fie ascultați[342]. (Către Busy-Rabutin, *16 mai 1672.)*

---

341 Este vorba de ediția a treia, cu 341 de maxime, care apăruse către sfârșitul anului 1671.

N-aș mai isprăvi înșirându-ți complimentele de la domnul de La Rochefoucauld, cât îi e de drag să vorbească despre tine, cu cât drag mă pune să citesc uneori fragmente din scrisorile tale: este omul cel mai amabil din câți am văzut vreodată. *(16 mai 1672.)*

Doamna de La Fayette este mereu lipsită de vigoare; domnul de La Rochefoucauld, mereu șchiop; înjghebăm uneori discuții de o tristețe de parcă n-am aștepta altceva decât să fim înmormântați. Grădina doamnei de La Fayette este lucrul cel mai frumos din lume: totul e înflorit, totul e înmiresmat; petrecem aici seri de-a rândul, căci biata femeie nu îndrăznește să plece de acasă cu trăsura. Te-am dori uneori după un gard ca să auzi anumite sporovăieli despre anumite pământuri necunoscute pe care socotim că le-am *descoperit noi. (30 mai 1672.)*

…Domnul de Longueville a fost ucis[343]: vestea aceasta ne doboară. Eram la doamna de La Fayette cu domnul de la Rochefoucauld când am aflat-o, odată cu cea despre rana domnului de Marcillac și despre moartea cavalerului de Martillac, în urma rănii primite. În sfârșit, grindina aceasta s-a abătut asupra lui în prezența mea. A fost puternic îndurerat. Lacrimile îi izvorau din adâncul inimii; numai dârzenia lui l-a ținut să nu izbucnească în hohote. *(17 iunie 1672.)*

Cât despre domnul de La Rochefoucauld, se ducea, ca un copil, să revadă Verteuil-ul și locurile pe unde a vânat cu atâta plăcere; nu spun unde a fost îndrăgostit, căci nu cred că i s-a întâmplat vreodată să fie ceea ce se cheamă

---

[342] Cugetarea aceasta trebuie raportată mai degrabă la *Reflecții diverse,* reflecția nr. 2, *Despre societate,* ori la vreo redactare primitivă a vreunei maxime la care La Rochefoucauld a renunțat între timp.

[343] Cf. în *Tabel cronologic* evenimentele din anul 1672.

îndrăgostit. *(7 octombrie 1676.)*

...Nu știe ce să răspundă; *mănâncă mazăre fierbinte,* cum spune domnul de La Rochefoucauld când nu știe cineva ce să răspundă[344]. *(6 octombrie 1679.)*

Domnul de La Rochefoucauld a fost și este încă tare bolnav; astăzi se simte mai bine; dar, în sfârșit, erau semnele morții: o febră mare, o mare greutate la respirație, și podagra din nou întărâtată; în sfârșit, ți-era mai mare milă să-l vezi. *(13 martie 1680).*

Tare mă tem să nu-l pierdem de data aceasta pe domnul de La Rochefoucauld: febra a continuat; a primit ieri împărtășania. Dar starea lui e un lucru demn de admirație: este cu cugetul împăcat, asta-i sigur; de altfel, parcă ar fi vorba despre boala și despre moartea altcuiva; nu-l atinge, nu-l tulbură; îi aude certându-se de față cu el pe doctori, pe fratele Ange și pe englez[345] și rămâne indiferent, aproape fără să catadicsească să-și spună părerea; îmi vine iar în minte versul:

„Mult mai prejos de dânsul s-o poată lua în seamă."[346]

Ieri dimineață doamna de La Fayette nu s-a arătat deloc, pentru că plângea, iar el primea cuminecătura; la prânz a trimis pe cineva la ea să afle cum se simte. Crede-mă, draga mea, nu fără rost a scris reflecții toată viața; s-a apropiat în așa fel de aceste ultime clipe, încât nu mai au nimic nou sau străin pentru el. Domnul de Marcillac a sosit alaltăieri, la miezul nopții, atât de copleșit de o amarnică durere, cum ai să fii și tu față de mine. A trecut mult timp

---

[344] Expresia lui La Rochefoucauld sugera îngăimarea cuiva care ar încerca să răspundă cu gura plină de boabe de mazăre fierbinte.

[345] Un călugăr capucin și un medic englez se aflau împreună la căpătâiul bolnavului.

[346] Corneille, *Pompei,* II, 2.

până să-și ia o figură liniștită și să-și recapete cumpătul; în sfârșit, a intrat și l-a găsit pe domnul de La Rochefoucauld în fotoliul său, puțin schimbat față de cum este el de obicei... Cum nu mai intră nimeni în casa lor, numai cu greu afli adevărul; totuși, mi s-a spus că, după ce a fost azi-noapte gata-gata să moară, datorită acțiunii medicamentului și toanelor podagrei, a eliminat atâta apă încât, cu toate că febra încă n-a scăzut, există un temei de speranță: eu una sunt convinsă că va scăpa. Domnul de Marcillac nu cutează încă să spere; în dragostea și în durerea lui, seamănă leit cu tine, scumpa mea copilă, care nu vrei să mă vezi murind. *(15 martie 1680.)*

Domnul de La Rochefoucauld a murit azi-noapte. Mi-i gândul atât de greu copleșit de nenorocirea aceasta, și de nespusa îndurerare a sărmanei noastre prietene[347] încât trebuie să stăm de vorbă despre asta. Ieri, sâmbătă, leacul englezului făcuse minuni; toate speranțele de vineri, când îți scriam, sporiseră; ne și bucuram de victorie; respirația se ușurase, capul nu-l mai durea, febra scăzuse, scaunele erau normale; în starea aceasta, ieri, la orele șase, totul se agravează: dintr-odată febra se întețește; se îneacă, aiurează; pe scurt, podagra îl sugrumă mișelește; și cu toate că avea destulă vigoare și nu era istovit de luările repetate de sânge, n-a fost nevoie decât de patru sau cinci ore ca să-l răpună; și la miezul nopții și-a dat sufletul în mâinile episcopului de Condom[348]. Domnul de Marcillac nu l-a părăsit o clipă. A murit în brațele lui, în fotoliul pe care îl știi. I-a vorbit despre Dumnezeu cu curaj. Este atât de îndurerat acum, cum nu-ți poți închipui; dar se va întoarce lângă rege și la curte; toată familia îi va lua locul; dar unde va mai găsi oare doamna de La Fayette un asemenea prieten, o tovărășie ca a lui, o asemenea blândețe, un farmec, o încredere, o stimă egală pentru ea și pentru fiul

347 Doamna de La Fayette.

348 Bossuet.

ei? Este infirmă, stă tot timpul în camera ei, nu iese din casă; și domnul de La Rochefoucauld era un sedentar; lucrul acesta îi făcea necesari unul altuia; nimic nu putea fi comparat cu încrederea și cu farmecul prieteniei lor. Draga mea, gândește-te puțin, ai să vezi și tu că e cu putință să suferi o pierdere mai dureroasă, de care timpul să se poată consola mai puțin. N-am părăsit-o zilele acestea: ea nu s-a dus să dea buzna peste familia ducelui, așa încât avea nevoie să i se facă milă cuiva de ea. *(17 martie 1680.)*

Toată lumea regretă pierderea asta; am o prietenă care nu se va putea consola niciodată; dumneata l-ai iubit; îți poți închipui câtă duioșie și cât farmec există într-o legătură plină de toată dragostea și de toată încrederea posibilă dintre două persoane cu o valoare deosebită; adaugă și împrejurarea sănătății lor șubrede, care îi făcea parcă necesari unul altuia și care le dădea răgazul să-și aprecieze bunele însușiri, fapt care nu se întâlnește în alte legături. Mi se pare că la curte oamenii nu au timp să se iubească; vârtejul, atât de năucitor pentru toți, era pașnic pentru ei, și lăsa loc din belșug plăcerii unei legături atât de fermecătoare. Cred că nicio pasiune nu poate depăși tăria unei astfel de legături; era cu neputință să fi fost în preajma lui de atâtea ori fără să-l iubești cu pasiune, așa încât mi-a părut rău după el, și pentru mine și pentru biata doamnă Lafayette, care ar fi discreditată în privința prieteniei și a recunoștinței, dacă ar fi mai puțin îndurerată decât este. Este adevărat că el s-a bucurat prea multă vreme de norocul și de belșugul revărsat de curând asupra familiei lui; prevăzuse lucrul acesta și mi-a vorbit despre el în mai multe rânduri; nimic nu scăpa înțelepciunii reflecțiilor lui. A dat dovadă de multă tărie în fața morții. *(Către Guitant, 5 aprilie 1680.)*

Domnul de Revel a plecat în revărsatul zorilor; n-a stat decât o zi aici; doamnele sunt tulburate și le va fi tare urât.

l-a spus fiului meu că are motive foarte serioase; dar e un ștrengar, a plecat pentru că nu vrea să supere o altă persoană frumoasă; asta ne face să izbucnim în râs în general vorbind, femeile sunt tare nostime, și domnul de La Rochefoucauld le-a cunoscut bine sufletul. (*7 septembrie 1689.*)

4. O CONVORBIRE A LUI LA ROCHEFOUCAULD CU CAVALERUL DE MÉRÉ[349]

Țineți să vă scriu, doamnă; și mi-ați cerut-o cu atâta amabilitate și cu atâta eleganță încât n-am putut să vă refuz. Dar ceea ce m-a îmbiat să vă scriu ar trebui să mă împiedice s-o fac. Căci văd, prin aceasta, că sunteți atât de exigentă în privința aprecierii, încât e nevoie ca un lucru, pentru a răspunde gustului dumneavoastră, să fie minunat și de o reală valoare. De aceea, doamnă, nu vă scriu atât din speranța de a vă fi pe plac, cât din teama de a nu vă da ascultare. Și poate că ar fi încă și mai urât să nu-mi țin făgăduința, decât să nu vă spun nimic plăcut. Oricum ar fi, dumneavoastră îmi dați posibilitatea să scap și de una și de alta, poruncindu-mi să vă relatez conversația pe care am avut-o alaltăieri cu domnul de La Rochefoucauld; căci a vorbit mai tot timpul, și știți cum vorbește el!

Ne aflam într-un colț al camerei, numai noi doi, discutând cu sinceritate despre tot ce ne trecea prin minte. Citeam din când în când câteva rondele, în care iscusința și finețea se luaseră la întrecere.

— Doamne, mi-a spus el, ce rău judecă lumea soiul acesta de frumusețe! Spuneți și dumneavoastră dacă nu trăim niște timpuri în care nu trebuie să-ți pierzi prea mult

349 Convorbirea este relatată în cadrul unei scrisori reale sau mai degrabă închipuite. Ediția G.E.F. o crede adresată ducesei de Lesdiguières. Data convorbirii este necunoscută, dar pare posterioară publicării *Maximelor*. Scrisoarea a apărut în volumul *Lettres de M. le chevalier de Méré,* 1682, t. I, pp. 83-91. Cavalerul de Méré (1607-1684), tratat cu considerație de Pascal, și-a legat numele de teoria noțiunii de *honnête homme,* cu înțelesul ei moral și monden.

vremea cu scrisul.

I-am răspuns că eram de aceeași părere și că nu vedeam altă explicație a nedreptății acesteia, în afară de faptul că mai toți judecătorii aceștia nu au nici gust nici duh.

— Mi se pare că nu-i numai asta, a reluat el, ci și o anumită invidie și răutate care ne fac să primim cu dușmănie tot ce se scrie mai bun.

— Să nu vă închipuiți una ca asta, vă rog, i-am replicat eu, și credeți-mă că e cu neputință să cunoști valoarea unui lucru minunat fără să iubești lucrul acela și fără să ai oarecare simpatie față de cel care l-a făurit. Și cum ar putea cineva să dovedească mai bine că e tâmpit și fără gust decât rămânând nepăsător în fața farmecelor spiritului?

— Am observat, a reluat el, defectele minții și inimii majorității oamenilor, și cei care nu mă cunosc decât prin aceasta socotesc că am toate defectele de care vorbesc, de parcă mi-aș fi făcut portretul. E un lucru ciudat că faptele mele și procedeul meu nu le deschid ochii în privința aceasta.

— Mă faceți să-mi aduc aminte, i-am spus, de acel geniu vrednic de admirație[350] care ne-a lăsat atâtea lucruri frumoase, atâtea capodopere pline de duh și de inventivitate, ca o lumină vie de care unii au fost luminați și majoritatea orbiți. Dar cum el era convins că omul nu este fericit decât prin plăcere, nici nefericit decât prin durere, ceea ce mi se pare, dacă ne gândim bine, mai limpede ca lumina zilei, a fost privit ca inițiatorul celei mai infame și celei mai rușinoase destrăbălări, așa încât neprihănirea moravurilor lui nu l-a putut scuti de aceea îngrozitoare calomnie.

— Eu aș fi în bună măsură de părerea lui, mi-a spus dânsul, și cred că s-ar putea ticlui o maximă despre faptul că virtutea prost înțeleasă nu e mai puțin stingherită decât

[350] Aluzie la Epicur.

viciul folosit cu precauție[351].

— Hei, Domnule! - am strigat eu - trebuie să ne ferim de una ca asta; cuvintele acestea sunt atât de scandaloase, încât ar duce la condamnarea celui mai cinstit și a celui mai sfânt lucru din lume.

— De aceea, nu mă folosesc de cuvintele acestea, mi-a spus el, decât ca să mă conformez graiului anumitor oameni care dau adesea virtuții numele de viciu, iar viciului numele de virtute; și cum toată lumea vrea să fie fericită, și cum ăsta este și țelul către care tind toate acțiunile vieții, îmi place că ceea ce numesc ei viciu este ceva plăcut și comod, și că virtutea prost înțeleasă este aprigă și apăsătoare. Nu mă mir că omul de seamă a avut atâția dușmani; adevărata virtute are încredere în ea însăși; ea se arată fără șiretlic și cu o înfățișare simplă și firească, asemenea virtuții lui Socrate. Dar falșii oameni cinstiți, ca și falșii cucernici, nu caută decât aparența, și eu cred că, în morală, Seneca era un ipocrit[352] și Epicur un sfânt. Nu văd nimic mai frumos ca noblețea inimii și elevația minții; de aici purcede adevărata onestitate, pe care o așez mai presus de orice, și care mi se pare de preferat, pentru fericirea vieții, și a stăpânirii unui regat. Deci iubesc adevărata virtute așa cum urăsc adevăratul viciu. Dar, după părerea mea, ca să fii cu adevărat virtuos, cel puțin ca să fii virtuos cu plăcere, trebuie să știi să respecți regulile bunei-cuviințe, să gândești cu chibzuință despre orice și să recunoști superioritatea lucrurilor minunate, punându-le mai presus de cele care nu sunt decât de rang mijlociu. După mine, regula cea mai sigură ca să nu ne îndoim dacă un lucru este desăvârșit, stă în a observa dacă arată bine din toate unghiurile de vedere; și nimic nu mi se pare mai neplăcut decât să fii un prost sau o proastă și să te lași năpădit de prejudecăți. Datorăm ceva obiceiurilor locurilor în care trăim, ca să nu supărăm opinia publică, chiar dacă

[351] Cf. Maxima 155.

[352] Pe frontispiciul *Memoriilor* se înfățișează demascarea lui Seneca.

obiceiurile acelea sunt rele; dar nu datorăm respectul acesta decât de formă: trebuie să ne achităm de îndatoririle pe care le avem față de ele, dar să ne ferim să le aprobăm în inimă, de teama de a nu jigni rațiunea universală care le condamnă. Și apoi, cum un adevăr nu umblă niciodată singur, se întâmplă de asemenea că o greșeală atrage după ea multe altele. Pe temeiul acestui principiu, că trebuie să năzuim spre fericire, onorurile, frumusețea, capacitatea, spiritul, bogățiile și virtutea însăși, toate acestea nu sunt de dorit decât ca să ne facem viața plăcută. E de remarcat că nu vedem nimic curat și sincer, că există și bun și rău în toate lucrurile vieții, că trebuie să le luăm și să ne folosim de ele, că fericirea unuia ar însemna adesea nefericirea altuia, și că virtutea fuge și de prea mult ca și de prea puțin. Poate că Aristide Atenianul și Socrate nu erau prea virtuoși, și ca Alcibiade și Phedon nu erau de ajuns de virtuoși; dar nu știu dacă pentru a vieți mulțumit și ca un om de lume, n-ar fi mai bine să fii Alcibiade și Phedon decât Aristide sau Socrate[353]. O sumedenie de lucruri îți trebuie ca să fii fericit, dar unul singur este de ajuns ca să fii de plâns; și anume, plăcerile spiritului și ale trupului fac viața plăcută și amuzantă, așa cum durerile spiritului și ale trupului o fac aspră și supărătoare. Cel mai fericit om din lume nu se bucură de toate plăcerile acestea după pofta inimii. Cele mai mari plăceri ale spiritului, după cât pot eu să apreciez, le constituie adevărata glorie și cunoștințele frumoase; și iau aminte că oamenii aceia, preocupați mai mult de plăcerile trupești, nu le au decât în mică măsură. Găsesc de asemenea că plăcerile acestea senzuale sunt grosolane, supuse dezgustului și nu prea vrednice de căutat, afară numai dacă nu se împletesc cu plăcerile spiritului. Cea mai evidentă este plăcerea iubirii, care trece foarte repede,

[353] Aluzie la virtutea lui Aristide și a lui Socrate, la lipsa de virtute a lui Alcibiade și, pare-se, la anumite extravaganțe ale lui Phedon, chică mare etc. potrivit ironiilor lui Socrate despre Phedon, relatate de Platon într-unul din dialogurile lui.

dacă spiritul nu participă și el. Și cum plăcerile spiritului întrec cu mult plăcerile trupului, mi se pare de asemenea că cele mai mari dureri trupești sunt cu mult mai de nesuportat decât durerile spirituale. Ba mai mult, văd că ceea ce folosește într-o parte dăunează în alta; că plăcerea dă adeseori naștere durerii, așa cum durerea pricinuiește plăcere, și că fericirea noastră ține îndeajuns de noroc și mai mult încă de purtarea noastră.

Ascultam în tihnă când a venit cineva și ne-a întrerupt, și eram aproape de acord cu tot ce spunea el. Dacă veți voi să-mi dați crezare, doamnă, veți aprecia argumentele unui om de o cinste atât de desăvârșită și nu veți fi amăgită de o falsă onestitate.

DOCUMENTE RELATIVE LA GENEZA *MAXIMELOR*

ÎNȘTIINȚARE CĂTRE CITITOR
(la prima ediție, din 1665)

Iată un portret al inimii omului pe care îl ofer publicului[354], sub numele de *Reflecții sau Maxime morale.* Riscă să nu placă tuturor, pentru că lumea va socoti, poate, că prea seamănă și că nu este măgulită de ajuns. După câte se pare, n-a stat niciodată în intenția celui care l-a zugrăvit să publice lucrarea aceasta, și ea s-ar mai afla încă ferecată în biroul lui, dacă o copie proastă, care a circulat și care a trecut chiar, de câtva timp, în Olanda, n-ar fi obligat pe unul dintre prietenii lui să-mi dea alta, despre care spune că este întru totul conformă, cu originalul; dar, oricât este de corectă, pesemne nu va scăpa de critica unor anumite persoane, care nu pot îngădui să se încumeată cineva să pătrundă în adâncul inimii lor, și care se cred îndreptățite să-i împiedice pe alții de a le cunoaște, pentru că nu vor să se cunoască ele însele. Cum *Maximele* acestea sunt, ce e drept, pline de acele soiuri de adevăruri cu care nu se poate împăca orgoliul omenesc, este aproape cu neputință să nu stârnească nemulțumirile unora și să nu-și atragă critici. De aceea, pentru dânșii public aici o *scrisoare*[355] care mi s-a dat și care a fost scrisă de când a apărut manuscrisul, în vremea când fiecare se amesteca să-și spună părerea. Am găsit-o destul de potrivită pentru a răspunde principalelor greutăți ce se ridică în calea

[354] Înștiințarea este făcută ca din partea librarului-editor.

[355] Este vorba de *Cuvânt despre Reflecții sau Sentințe și Maxime morale*. Către sfârșitul acestei apologii, se poate citi: ,,Spuneți-i cum vreți, cuvânt sau scrisoare, îmi e totuna”. (Cuvântul acesta, opera lui Henri de La Chappelle Bessé, avea să fie suprimat cu începere de la ediția a doua.).

Reflecțiilor și pentru a explica opiniile autorului lor. Este de ajuns să se arate că tot ce conțin ele nu e altceva decât sinteza unei morale conforme cu cugetările mai multor părinți ai bisericii, și că cel care le-a scris a avut multă dreptate să creadă că nu putea să se rătăcească urmând călăuze atât de bune și că-i era îngăduit să vorbească despre *om* cum au vorbit părinții bisericii. Dar dacă respectul ce li se datorează nu e în stare să rețină amărăciunea criticilor, dacă nu se dau în lături să condamne părerea acestor oameni de seamă condamnând cartea de față, îl rog pe cititor să nu-i imite, să nu-și lase mintea târâtă la primul imbold al inimii, și să dea poruncă, dacă e cu putință, ca *amorul-propriu* să nu se amestece în judecata pe care și-o va face despre ea; căci dacă îl va consulta pe acesta nu trebuie să se aștepte că o să poată fi prielnic acestor *Maxime:* cum ele tratează *amorul-propriu* drept un corupător al rațiunii, nu va întârzia să prevină mintea împotriva lor. Să luăm deci aminte ca părtinirea aceasta să nu le îndreptățească și să se convingă că nu există nimic mai potrivit pentru a stabili adevărul acestor *Reflecții* decât căldura și subtilitatea de care se va da dovadă pentru combaterea lor. Într-adevăr, va fi greu să-l faci pe orice om de bun simț să creadă că *Reflecțiile* acestea sunt condamnate din alt motiv decât acela al interesului ascuns, al orgoliului și al *amorului-propriu.* Pe scurt, lucrul cel mai bun pe care îl are de făcut cititorul este să-și vâre mai întâi în cap că nu există niciuna din *Maximele* acestea care să-l privească personal, și că numai el este exceptat, deși *Maximele* par generale; după aceasta, îi garantez că va fi primul gata să le subscrie, și că va socoti că ele sunt încă blânde cu inima omenească. Iată ce aveam de spus despre scrisoarea aceasta în general. În ceea ce privește metoda pe care ar fi trebuit s-o urmeze, cred că ar fi fost de dorit ca fiecare *Maximă* să fi avut un titlu despre subiectul pe care îl tratează și să fi fost așezate într-o ordine mai strânsă; dar n-am putut s-o fac fără să răstorn în

întregime ordinea din copia ce mi s-a dat; și cum există mai multe *Maxime* despre aceeași temă, cei cărora le-am cerut părerea au socotit că este mai potrivit să întocmesc un *Tabel,* la care se va recurge pentru a le găsi pe cele care tratează despre același lucru.

ÎNȘTIINȚARE CĂTRE CITITOR
(la a doua ediție, din 1666)

Scumpul meu cititor,

Iată o a doua ediție a *Reflecțiilor morale* pe care domnia-ta o vei găsi, fără îndoială, mai corectă și mai exactă, în toate privințele, decât a fost prima. Astfel, poți acum să faci orice apreciere o vei voi, fără ca eu să mă străduiesc a încerca să-ți atrag bunăvoința în favoarea lor, deoarece, dacă sunt așa cum le cred eu, nu le-am putea face un mai mare neajuns decât căutând a ne convinge că ar avea nevoie de apologie. Mă voi mulțumi să-ți atrag atenția asupra a două lucruri: primul, că, în ceea ce privește cuvântul *interes,* nu se înțelege totdeauna prin el un interes material, ci de cele mai multe ori un interes legat de onoare sau de glorie; și celălalt, care este principalul și oarecum temelia acestor reflecțiuni, este că acel care le-a făcut n-a privit oamenii decât în această stare vrednică de plâns a firii omenești corupte de păcat; și că astfel modul în care vorbește despre numărul nesfârșit de păcate care se găsesc în virtuțile lor aparente nu-i privește de loc pe cei pe care Dumnezeu îi ocrotește de ele printr-un har deosebit.

Cât despre ordinea acestor *Reflecții,* domniei-tale nu-ți va veni anevoie să apreciezi, scumpul meu cititor, că de vreme ce toate se ocupă de teme diferite, era greu de păstrat o ordine. Și cu toate că sunt mai multe despre același subiect, n-am crezut de cuviință că trebuie să le pun în șir, de teama de a nu-l plictisi pe cititor, dar ele vor putea fi găsite în *Tabel*.

VAUVENARGUES DESPRE CÂTEVA MAXIME ALE DUCELUI DE LA ROCHEFOUCAULD[356]

CUVÂNT ÎNAINTE

Aversiunea pe care am avut-o totdeauna față de principiile care i se atribuie ducelui de La Rochefoucauld m-a îndemnat să discut unele dintre Maximele lui. Greșelile oamenilor de seamă se cuvin în mod deosebit combătute, întrucât reputația lor le dă autoritate, iar farmecul scrierilor lor le face și mai ademenitoare.

Ducele de La Rochefoucauld a prins de minune latura șubredă a spiritului omenesc; poate că nu i-a ignorat vigoarea; poate n-a tăgăduit meritul atâtor acțiuni uluitoare decât ca să dea în vileag înțelepciunea amăgitoare. Oricare i-ar fi fost intențiile, rezultatul mi se pare primejdios; cartea lui, ticsită cu invective fine contra ipocriziei, îi abate, chiar și astăzi, pe oameni de la virtute, convingându-i că nu există virtute adevărată.

Acest scriitor strălucit merită, de altfel, mari laude, pentru că a născocit, întrucâtva, genul de scriere pe care l-a ales. Cutez să spun că modul acesta îndrăzneț de a exprima, scurt și fără tranziție, mari cugetări, are ceva foarte înălțător. Oamenii sfioși nu sunt în stare să treacă astfel, fără gradație și fără o punte de legătură, de la o idee la alta; autorul *Maximelor* îi uluiește prin amploarea

356 Eseul lui Vauvenargues a fost publicat pentru prima dată în 1857 de către Gilbert în culegerea *Œuvres posthumes et œuvres inédites de Vauvenargues*, Paris, Furne et C-ie, 1857.

judecății lui; imaginația lui sprintenă trece, fără să se oprească, peste toate slăbiciunile spiritului omenesc, și vedem că are o vastă inteligență, care, aruncându-și la întâmplare privirile repezi, cuprinde toate nebuniile și toate viciile în raza reflecțiilor ei.

Totuși domnul de la La Rochefoucauld nu era pictor[357], talent fără de care este foarte greu să fii expresiv. Știa să exprime cu precizie și finețe idei profunde; avea libertatea și îndrăzneala aceea care caracterizează geniul; dar stilul său nu este nici plin de grație, nici mișcător, nici bătăios, nici sublim; nu găsim, în scrierile sale, nici măreția lui Bossuet, nici simplitatea și energia lui Pascal, nici pateticul lui Fénelon, nici coloritul lui La Bruyère. De aceea, mi se pare, place mai puțin prin formele sale de expresie decât prin finețea spiritului său; dar cred că va sta totdeauna în rândul întâi al filozofilor care au știut să scrie.

După maximele care mi s-au părut false, am așezat câteva reflecții care mi s-au părut comune prin fondul sau prin modul în care sunt exprimate[358]; cum am scris și eu ceva în genul acesta, am crezut că-mi pot justifica greșelile arătând că nici scriitorii cei mai celebri nu se pot feri de tot felul de defecte. În acest scop, aș fi putut critica un mai mare număr dintre cugetările domnului de La Rochefoucauld; dar m-am limitat la examinarea câtorva, deoarece, combătându-i și în altă parte părerile[359], m-am

---

357 Cf. maxima nr. 337 a lui Vauvenargues.

358 La sfârșitul eseului său, Vauvenargues a transcris următoarele maxime: 9, 12, 15, 27, 28, 32, 33, 36, 39, 48, 50, 53, 54, 57, 58, 60, 79, 85, 89, 94, 95, 105 și 279.

359 S. de Sacy socotește că Vauvenargues face aluzie la lucrarea *Cuvânt despre trăsăturile diferitelor secole*. Într-adevăr, Vauvenargues scrie în eseul acesta: „Nici nu mă gândesc să mă alătur acelor filozofi care disprețuiesc totul în semințiа omenească și-și fac o glorie vrednică de plâns din a nu ne arăta niciodată decât slăbiciunile seminției omenești. Cine nu are dovezi despre slăbiciunea aceasta de care vorbesc ei, și ce cred că ne învață? De ce vor să ne abată de la virtute, dându-ne de înțeles că n-am fi în stare de ea? Ba eu unul le

temut să nu-i înfurii pe adepții zeloși ai acestui scriitor, și să-i descurajez pe indiferenți. Dacă aceștia nu găsesc destulă atracție în Maximele pe care le-am criticat eu, este încă o dovadă de netăgăduit a imperfecțiunii lucrării pe care o examinez; în sfârșit, am putut să mă înșel adesea în observațiile mele, dar n-am încercat niciodată să-i înșel pe alții.

Maxima 3

Țara amorului-propriu, meleaguri necunoscute; expresiile acestea nu-mi par nobile.

Maxima 4

Amorul-propriu cel mai iscusit săvârșește multe greșeli împotriva adevăratelor sale interese.

Maxima 7

Pizma dintre August și Antoniu nefiind, pesemne, întemeiată decât pe faptul că-și împărțeau stăpânirea lumii, s-a putut confunda, în mod logic, o astfel de pizmă cu ambiția.

Maxima 14

---

spun că suntem în stare de virtute; căci, vorbind de virtute, nu vorbesc deloc despre acele calități închipuite, străine de natura omenească; vorbesc despre acea forță și despre acea măreție a sufletului care, comparate cu simțămintele spiritelor șubrede, merită numele pe care li-l dau; vorbesc despre o măreție de corelație, și nu despre altceva, căci nu există nimic măreț în rândul oamenilor decât prin comparație... Oamenii nu trebuie să se îmbete cu ceea ce au ei superior, dar nici nu trebuie să ignore aceste avantaje; se cade să-și cunoască slăbiciunile, ca să nu se înfumureze prea mult cu curajul lor; dar se cuvine totodată să se știe în stare de virtute, ca să nu-și piardă nădejdea în ei înșiși.“.

Oamenii uită binefacerile și jignirile, pentru că sunt ușuratici[360] și pentru că, de obicei, numai prezentul produce o puternică impresie asupra minții lor.

Maxima 17

Împrejurările prielnice nu fac altceva decât să ațâțe dorințele unor oameni necumpătați din fire.

Maxima 18

Există o admirație a temperamentului, la care reflecția nu are nicio contribuție. Toți cei care sunt cumpătați, nu sunt așa datorită judecății; am putea da numele unora care s-au născut casti. Firea a făcut alți oameni moderați în ambiția lor, așa cum sunt aceștia în plăcerile lor.

Maxima 20

Statornicia înțelepților poate fi întemeiată pe părerea pe care o au despre posibilitățile lor.

Maxima 24

Când un om nu este destul de tare ca să suporte o nenorocire, nu cred că poate fi în stare de o mare ambiție, și mai ales de acea ambiție care te face să înduri îndelungate restriști: ceea ce numește domnul de La Rochefoucauld dârzenia ambiției nu este deci altceva decât tăria sufletului, și autorul le desparte în mod nepotrivit. *Cu excepția unei mari vanități*, *eroii sunt croiți*, spune el, *ca toți oamenii*; înseamnă iarăși să abuzezi de cuvinte numind dragostea de glorie o *mare vanitate,* și eu nu mă împac cu definiția aceasta. De altfel, cu cât un om este mai vanitos,

[360] Cf. maxima nr. 826 a lui Vauvenargues, suprimată după ediția a doua: „Ura nu este mai puțin nestatornică decât prietenia“.

cu atât mai puțin este în stare de eroism; este așadar fals să spunem că eroii sunt făuriți de o mare vanitate, întrucât, dimpotrivă, ceea ce-i face superiori celorlalți oameni este tocmai disprețul lor față de lucrurile vane.

Maxima 26

Mi se pare că soarele este o imagine destul de prost aleasă pentru moarte.

Maxima 35

Orgoliul nu este mai egal în toți oamenii, decât ambiția, sau curajul; și, cum există oameni care au mai puțină minte, mai puțină agerime, mai puțină omenie decât alții, sunt și din cei care au mai puțin orgoliu.

Maxima 41

Cred că ar fi mai adevărat să spunem că s-au născut incapabili de lucruri mari.

Maxima 44

S-ar putea spune pe temeiul acesta Agerimea și imbecilitatea *sunt nepotrivit numite, ele nu sunt în realitate* etc. Dar cine nu vede falsitatea acestei maxime? Imbecilitatea și agerimea, forța și slăbiciunea spiritului sunt mai puțin distincte pentru că au la origine dispoziția organelor noastre? Dacă forța corpului ar atrage după sine în mod necesar forța spiritului, ar fi destul de logic să le numim cu același nume; dar întrucât aceste două avantaje arareori sunt îmbinate, nu trebuie oare să avem două expresii pentru a caracteriza două lucruri, nu numai separabile, dar mai totdeauna separate?

Maxima 46

Amorul-propriu nu împiedică să existe, în toate, un bun și un prost gust, și nici să discutăm despre ele cu temei.

Maxima 63

Aversiunea pentru minciună este încă și mai adeseori, după părerea mea, aversiunea pe care o avem de a nu fi înșelați.

Maxima 67

Comparația aceasta nu-mi pare nici clară, nici justă. O minte înțeleaptă poate să fie lipsită de grație, cum se prea poate ca un om bine făcut, de altfel, să nu aibă o ținută plăcută sau un mers ușor.

Maxima 68

Dacă sufletul este deosebit de corp, dacă nu corpul simte, cum presupune aici autorul, ci sufletul, nu putem spune că iubirea este, *în corp, o dorință ascunsă și gingașă de a poseda ceea ce iubești.* Și, de altfel, care este iubirea aceea care nu vrea să posede decât după *multe taine?* Ducele de La Rochefoucauld a luat astea din romanele noastre sau de la *Femeile savante* ale lui Molière.

Maxima 74

Altă maximă de roman. Iubirea capătă caracterul inimilor pe care le învinge: este violentă, imperioasă și geloasă, până la furie, în unele; este duioasă, oarbă și supusă, în altele; este pasionată și nestatornică la majoritatea bărbaților, dar i se întâmplă uneori să fie credincioasă.

Maxima 77

Gluma aceasta mi se pare rece și căutată.

Maxima 86

Experiența ne îndreptățește neîncrederea; dar nimic nu poate justifica înșelăciunea.

Maxima 92

A-i deschide ochii unui om în privința falsei idei pe care o are despre meritul lui, înseamnă a-l vindeca de înfumurare, care-l împinge să săvârșească greșelile cele mai prostești și cele mai dăunătoare.

Maxima 114

Nu există, aici, nicio contradicție: suntem aproape la fel de supărați că ne-am înșelat singuri, când ne dăm seama de lucrul acesta, ca și de faptul că am fost înșelați de alții; și dacă uneori ne simțim bine că ne-am înșelat noi înșine, este pentru că nu ne dăm totdeauna seama; căci, dacă am ști că ne înșelăm, n-am mai greși. Este adevărat că bănuim uneori, și că nu vrem să ne lămurim; dar asta ni se întâmplă deopotrivă și cu alții ca și cu noi înșine; când suntem lingușiți, de pildă.

Maxima 138[361]

Este fals că strălucirea sau excesul crimei o fac neprihănită sau glorioasă: unul dintre cei mai buni regi ai noștri, asasinat în mijlocul străjilor și al poporului său, a acoperit numele ucigașului de o veșnică infamie. Așadar, nu

[361] Numărul maximei este valabil pentru edițiile II-IV; în ediția noastră figurează printre MS, sub numărul 68.

marile crime îl fac pe om celebru; ci cele care cer, în săvârșirea lor, mari talente și un geniu superior; așa e atentatul lui Cromwell.

Maxima 203

Meritul acesta, dacă este merit, se poate găsi și la un neghiob.

Maxima 228

Orgoliul nu este decât un rezultat al amorului-propriu, și prin urmare, amorul-propriu este cel care nu vrea să rămână datornic, așa cum tot el nu vrea să plătească. Cum de i-a scăpat autorului *Maximelor* această deosebire, între orgoliu și amorul-propriu, el care pune pe seama amorului-propriu toate virtuțile noastre?

Maxima 244

Nu ești destoinic când cunoști prețul lucrurilor, dacă nu-i adaugi arta de a le dobândi.

Maxima 251

Autorul *Maximelor* spusese mai înainte:
Există oameni antipatici, *cu toate meritele lor, și alții care plac, în ciuda defectelor*[362].
O idee atât de banală nu merita, cred, să fie repetată.

Maxima 268

Nu este adevărat că oamenii ne-ar fi cu toții potrivnici; mulți sunt preocupați de binele nostru din propriul lor interes, sau datorită asemănărilor pe care le au cu noi. De

[362] Maxima nr. 155.

altfel, când recuzăm niște judecători pentru un interes material, o facem pentru că ni se pot da alții; dar când încredințăm gloria judecății oamenilor, o facem pentru că nu o putem obține decât de la oameni, și pentru că nu există pentru noi alt tribunal; ba încă se mai găsesc îndărătnici care fac apel la posteritate. Autorul *Maximelor* se înșală deci, ca și majoritatea filozofilor; oamenii sunt schimbători în părerile lor; dar, în conducerea intereselor lor, au un instinct care-i călăuzește, și firea, care veghează asupra pasiunilor lor, le salvează mai totdeauna inima de contradicțiile minții lor.

Discutând astfel câteva dintre maximele ducelui de La Rochefoucauld, cred că-mi dau seama, la fel ca oricine, cât sunt de ingenioase; dar le atac tocmai pentru că nu-mi par decât ingenioase. Aș fi făcut însemnările acestea mult mai scurte, dacă nu m-aș fi temut că vor fi luate ca sentințe sau că vor fi rău interpretate de către cei care îl cinstesc pe acest scriitor și care au mintea plină de concepția lui. Când critici scriitori de seamă, nu-ți este permis să-i apreciezi, ești obligat să-i combați; ești chiar forțat să te explici pe larg, ca să mulțumești toate susceptibilitățile unor oameni cu prejudecăți, și atenția aceasta necesară face toate criticile lipsite de vlagă, așa încât nu e una care să nu fie prea lungă pentru cei ageri, deși totdeauna insuficientă pentru ceilalți.

Despre orice subiect am scrie, niciodată nu vorbim de ajuns pentru cei mulți, și vorbim totdeauna prea mult pentru cei isteți[363].

[363] Fraza aceasta din finalul eseului lui Vauvenargues a fost reluată de el pentru înfiriparea maximei 858.

ALTE APRECIERI DESPRE LA ROCHEFOUCAULD ȘI DESPRE MAXIMELE LUI

Privind superficial scrierea pe care mi-ați trimis-o, mi se pare cu totul răutăcioasă și seamănă grozav cu creația unei minți mândre, orgolioase, satirice, disprețuitoare, dușmana declarată a binelui, sub orice chip s-ar arăta el, adepta foarte pasionată a răului, căruia îi atribuie totul, care se hărțuiește cu toate virtuțile și le scandalizează, pe toate și care trebuie, în sfârșit să treacă drept nimicitoarea moralei și otrăvitoarea tuturor faptelor bune, care vrea negreșit să fie luate ca tot atâtea vicii deghizate. Dar, când o citești cu puțin din acel spirit pătrunzător care ajunge în curând până în adâncul lucrurilor, ca să găsească tot ce este fin, delicat și temeinic, ești constrâns să mărturisești ceea ce vă declar eu, că nu există altceva, mai puternic, mai adevărat, mai filozofic și chiar mai creștinesc, pentru că, într-adevăr, este o morală foarte delicată, care exprimă într-un mod puțin cunoscut vechilor filozofi și noilor pedanți natura pasiunilor care se travestesc în noi atât de des în virtuți. Este descoperirea părții slabe a înțelepciunii omenești, și a rațiunii, și a ceea ce se cheamă tăria spiritului; este o satiră foarte puternică și foarte ingenioasă a coruptiei firii de către păcatul originar, a amorului-propriu și a orgoliului, și a răutății minții omenești care corupe totul, când acționează singur, fără duhul lui Dumnezeu. […]

(De la un necunoscut către doamna de Schonberg.)

…În lucrarea aceasta există mult spirit, puțină bunătate,

și un mare număr de adevăruri pe care le-aș fi ignorat toată viața, dacă nu m-ar fi făcut să-mi dau seama de ele. N-am ajuns încă la această iscusință spirituală, în care nu cunoști, în lume, nici onoare, nici bunătate, nici cinste; eu credeam că ar putea exista; totuși, după lectura acestei scrieri, rămâi convins că nu există nici viciu nici virtute și că toate acțiunile din viață le săvârșim pentru că trebuie să le săvârșim. Dacă este adevărat că nu ne putem opri să nu facem tot ce dorim, suntem vrednici de scuze și conchidem de aici cât de primejdioase sunt *maximele* acestea. Mai găsesc iarăși că lucrarea nu e bine scrisă în franțuzește, adică are fraze și modalități de exprimare care sunt mai degrabă ale unui om de la curte decât ale unui scriitor. Asta nu-mi displace. […]

(Doamna de Schonberg.)

„…Și-atunci, Narcisul nostru necutezând să-nfrunte
oglinzile, pornește departe, către munte;
dar dă în drum de-o apă cu ochiuri de ierugă…
Zărindu-și mutra-n ele, mâhnit, voia să fugă.
Ci salba lor frumoasă atâta îl vrăji,
că tare greu se smulse s-o poată părăsi…
Deși ocolul poate părea destul de lung,
se vede bine unde vreau s-ajung.
În patima aceasta alunecă oricare.
Aidoma cu omul îndrăgostit de sine ni-i duhul din păcate.
Oglinzi de bună seamă-s prostiile străine,
în care ne cunoaștem ponoasele pictate,
iar râul ce-și croiește drum clar în largul zărilor
vrăjindu-ne de-a pururi, e cartea
CUGETĂRILOR.“[364]

[364] La Fontaine se referă la *Maximele* lui La Rochefoucauld, căruia îi închină această fabulă. (La Fontaine, *Fabule;* cartea I, fabula 11. Traducere des Aurel Tita, Editura pentru Literatură Universală, București 1969.)

Fabula 15 din cartea X, intitulată *Iepurii*, având subtitlul: *Cuvânt către domnul duce de La Rochefoucauld,* se încheie tot cu un omagiu

(La Fontaine)

…Cealaltă [lucrare morală, *Maximele* lui La Rochefoucauld], care este făurită de o minte cultivată prin frecventarea lumii și a cărei gingășie era pe măsura pătrunderii lui, observând că amorul-propriu este, în om, pricina tuturor slăbiciunilor lui, îl atacă necontenit, oriunde îl găsește; și această idee unică, parcă multiplicată în mii de chipuri diferite, are mereu, prin alegerea cuvintelor și prin varietatea expresiei, farmecul noutății.

(La Bruyère, *Caracterele, Cuvânt despre Teofrast,* vol. I, p. 19.)

…De altfel n-am ținut să scriu maxime: maximele sunt, în morală, ca niște legi, și mărturisesc că eu n-am destulă autoritate și nici destulă înzestrare să fac pe legiuitorul; știu chiar c-aș fi și împotriva datinii maximelor, care le vrea scurte și concise ca niște oracole[365].[…]

(Idem, *Prefața* lui La Bruyère, p. 83.)

Una dintre lucrările care au contribuit mai mult la formarea gustului națiunii și la înzestrarea ei cu un spirit de justețe și de precizie a fost micul mănunchi de *Maxime* al

---

adus marelui moralist: „Mi-ați dăruit, seniore, urzeala-ntregii teme.
Pot să-mi plătesc cu vorbe vreodată datoria
când știu că modestia
va-ntrece dărnicia?…
Nu-ngăduiți - unica nedreptate –
nici laudele bine meritate!
Am obținut, desigur, destul de anevoie
să scriu aici un nume cu renume,
iar azi vă rog să-mi dați, firește, voie
să vă declar că bunul vostru nume
îmi va sluji, prin veacuri, ca pavăză în lume.”.

365 La Bruyère, *Caracterele* (Traducere de Aurel Tita, Editura pentru Literatură, B.P.T. – 1966,1 București.).

lui François, duce de La Rochefoucauld. Deși nu este aproape decât un adevăr în cartea aceasta, anume că amorul-propriu este mobilul tuturor lucrurilor, ideea aceasta se prezintă totuși sub atâtea aspecte variate, încât este totdeauna atrăgătoare. Nu e atât o carte, cât agonisirea unor materiale pentru împodobirea unei cărți. O citim cu lăcomie; ea ne-a obișnuit să gândim și să ne exprimăm cugetările printr-o ticluire vie, precisă și fixă. Era un merit pe care nimeni nu-l avea în Europa înaintea lui, de la renașterea literaturii încoace. [...]

(Voltaire, *Siècle de Louis XIV*, cap. XXXII)

Domnul de La Rochefoucauld este, poate, puțin cam suspect; este ca unii medici care văd, în toate bolile, pe aceea pe care au studiat-o în mod deosebit; dar, în sfârșit, are săgeți de lumină care pătrund până în adâncul inimii, și lui îi datorez, în bună parte, faptul că mă cunosc. [...]

(Senac de Meilhan.)

...Omul acesta a văzut totul în inima omului... E un tablou urât al unui model urât, dar e mult adevăr în el. [...]

(Pariset, *Lettre à Fauriel.)*

Nu este călăuzit de nicio idee religioasă. Formulează fără părtinire legile faptelor pe care le-a observat... Ne dă testamentul moral și literar al societății prețioase...

La data aceea, din 1665... *Maximele* constituie un eveniment considerabil, atât prin fondul, cat și prin forma lor. [...]

(Lanson, *Histoire de la littérature française*)

La Rochefoucauld un moralist? Câtuși de puțin. Este un romancier, primul ca dată dintre romancierii noștri. Totul îi vine de la imaginație, de la brusca percepție a unui

sentiment omenesc prin capturarea unei priviri sau a unui cuvânt. Fiecare dintre maximele lui este o intrigă descoperită. În loc să dezvolte realitatea, el o reduce, îi dă o articulație, o înclină după dispoziția lui. [...]

(Jacques de Lacretelle)

...Dar și mai mult, calitățile formei i-au adus lui Rochefoucauld aprecierile oamenilor de elită. În vreme aceea, în care stilul îngrijit era atât de prețuit, a fost mult prețuită o operă cu un merit literar atât de însemnat. [...]

(Léon Levrault, *Maximes et Portails,)*

La Rochefoucauld așază mai presus de orice onestitatea desăvârșită. A încerca să fii lucid și loial, iată în ce constă pentru el idealul vieții morale. De aceea se străduiește să smulgă masca falsei înțelepciuni. Dacă denunță fățărnicia virtuților omenești, n-o face, atât din amărăciune, cât ca un cărturar cinstit, care își dă toată osteneala să meargă pe calea adevărului.

Gânditorul acesta dezamăgit rămâne totuși convins că omul trebuie să muncească necontenit ca să se depășească pe el însuși. Îndrăgostit de o măreție imaginară, admiră eroismul sub toate formele lui. Există, spune el, eroi în rău ca și în bine. Prin aceasta, morala lui se întâlnește cu morala lui Corneille. [...]

(Pierre Salomon.)

Scriitor prin esență inteligent, și totodată un desăvârșit om de lume, el nu impune nimic, nu face altceva decât să-l ajute pe fiecare să-și hrănească și să-și dezvolte gândirea. El se lasă solicitat în mii de direcții: către epicurism, jansenism, sau libera gândire, - către Montaigne, Corneille, Pascal sau La Fontaine, - către Stendhal, sau către Proust... Să fim siguri că totdeauna reușește să scape de anexare.

[...]

(Jacques Truchet)

Saloanele prețioase s-au isprăvit și au fost uitate; din elixirul lor de literați, n-ar rămâne decât harababură și pulbere, fără La Rochefoucauld, neînduplecat aidoma acelor muribunzi care nu mai au nimic de menajat. *Maximele,* cu o rece strălucire de diamant, sunt carnetul secret al unui scriitor care, așa cum ne îndeamnă el să facem, nu s-a folosit niciodată de „cuvinte mai mari decât lucrurile“. [...]

(Paul Morand)

O maximă fiind un fel de rămășag sau de reușită, un miracol de simplificare și de condensare, La Rochefoucauld - se-nțelege de la sine - n-a fost totdeauna egal cu el însuși. N-a evitat totdeauna cele două primejdii banalitatea și obscuritatea. Dar, de cele mai multe ori, finețea analizei lui se traduce într-o limbă fermă, despuiată, nervoasă și limpede, luminată - în mod destul de excepțional - de metafore vii și scurte, și care țintește mai ales spre concizie și spre relief. Ticluirea, viguroasa și tăioasă, se gravează cu ușurință în memorie. Este în conformitate cu gustul *clasic,* provenit din raționalismul lui Malherbe și șlefuit de elegantele mondenității. Destul de rare sunt urmele înrâuririi prețiozității (jocuri de cuvinte, antiteze artificiale, îmbinări de termeni prea căutați și neașteptați, imagini sau comparații prea puțin firești). Uneori subtil „legănate“, maximele acestea, cizelate cu finețe cu prețul unor numeroase retușări, atestă truda răbdătoare a artistului, care și-a reluat lucrarea de zeci de ori, pentru a ne lăsa expresivul testament al unei gândiri și mai ales al unei epoci. Într-un sens, La Rochefoucauld... este un atic. Mai abstract, mai puțin apt pentru pitoresc, deci pentru „portret”, decât La Bruyère sau chiar decât Vauvenargues, el le va sugera și unuia și altuia - prin influență directă și, în

anumite cazuri, prin împotrivire - câteva dintre formulările lor cele mai fericite și cele mai definitive. La rândul lor, Stendhal, Nietzsche și încă mulți alții, își vor împrumuta giuvaere din strălucitul lui scrin.

(J. Roger Charbonnel: *La Rochefoucauld - Maximes,*
Classiques Larousse Notice, p. 10.

CUPRINS

PREFAȚĂ....4

TABEL CRONOLOGIC....15

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI....25

Textul definitiv al *MAXIMELOR*....27

REFLECȚII MORALE....30

MAXIME SUPRIMATE....136

I. MAXIME SUPRIMATE DUPĂ PRIMA EDIȚIE....137

II. MAXIMĂ SUPRIMATĂ DUPĂ EDIȚIA A DOUA....153

III. MAXIME SUPRIMATE DUPĂ EDIȚIA A PATRA....154

MAXIME POSTUME....157

I. MAXIME OFERITE DE MANUSCRISUL LUI LIANCOURT....158

II. MAXIME OFERITE DE SCRIITORI....165

III. MAXIME OFERITE DE EDIȚIA OLANDEZĂ DIN 1664....166

IV. MAXIME OFERITE DE SUPLIMENTUL EDIȚIEI DIN 1693....168

V. MAXIME OPRITE DE MĂRTURII ALE CONTEMPORANILOR...173

REFLECȚII DIVERSE....174

I. DESPRE ADEVĂR....176

II. DESPRE SOCIETATE....179

III. DESPRE ÎNFĂȚIȘARE ȘI DESPRE PURTĂRI.....183
IV. DESPRE CONVERSAȚIE.....186
V. DESPRE ÎNCREDERE.....190
VI. DESPRE IUBIRE ȘI DESPRE MARE.....193
VII. DESPRE EXEMPLE.....194
VIII. DESPRE NESIGURANȚA GELOZIEI.....195
IX. DESPRE IUBIRE ȘI DESPRE VIAȚĂ.....196
X. DESPRE GUSTURI.....198
XI. DESPRE LEGĂTURA DINTRE OAMENI ȘI ANIMALE.....201
XII. DESPRE ORIGINEA BOLILOR.....204
XIII. DESPRE FALS.....206
XIV. DESPRE MODELELE NATURII ȘI ALE NOROCULUI.....209
XV. DESPRE COCHETE ȘI DESPRE BĂTRÂNI.....214
XVI. DESPRE DEOSEBIREA DINTRE OAMENI.....217
XVII. DESPRE NESTATORNICIE.....222
XVIII. DESPRE FUGA DE LUME.....224
XIX. DESPRE EVENIMENTELE SECOLULUI NOSTRU.....227
APENDICE.....242
DESPRE EVENIMENTELE SECOLULUI NOSTRU.....243
1. PORTRETUL DOAMNEI DE MONTESPAN.....244
2. PORTRETUL CARDINALULUI DE RETZ.....246

3. ÎNSEMNĂRI ÎN LEGĂTURĂ CU ÎNCEPUTURILE CARDINALULUI DE RICHELIEU.....248

4. CONTELE D'HARCOURT.....251

DOCUMENTE DESPRE LA ROCHEFOUCAULD.....253

1. PORTRETUL LUI LA ROCHEFOUCAULD DE EL ÎNSUȘI.....255

2. PORTRETUL LUI LA ROCHFOUCAULD DE CARDINALUL DE RETZ.....261

3. PORTRETUL LUI LA ROUCHEFOUCAULD DE DOAMNA DE SÉVIGNÉ.....263

4. O CONVORBIRE A LUI LA ROCHEFOUCAULD CU CAVALERUL DE MÉRÉ.....271

DOCUMENTE RELATIVE LA GENEZA *MAXIMELOR*.....277

ÎNȘTIINȚARE CĂTRE CITITOR (la prima ediție, din 1665).....279

ÎNȘTIINȚARE CĂTRE CITITOR (la a doua ediție, din 1666).....282

VAUVENARGUES DESPRE CÂTEVA MAXIME ALE DUCELUI DE LA ROCHEFOUCAULD.....283

CUVÂNT ÎNAINTE.....283

ALTE APRECIERI DESPRE LA ROCHEFOUCAULD ȘI DESPRE MAXIMELE LUI.....293